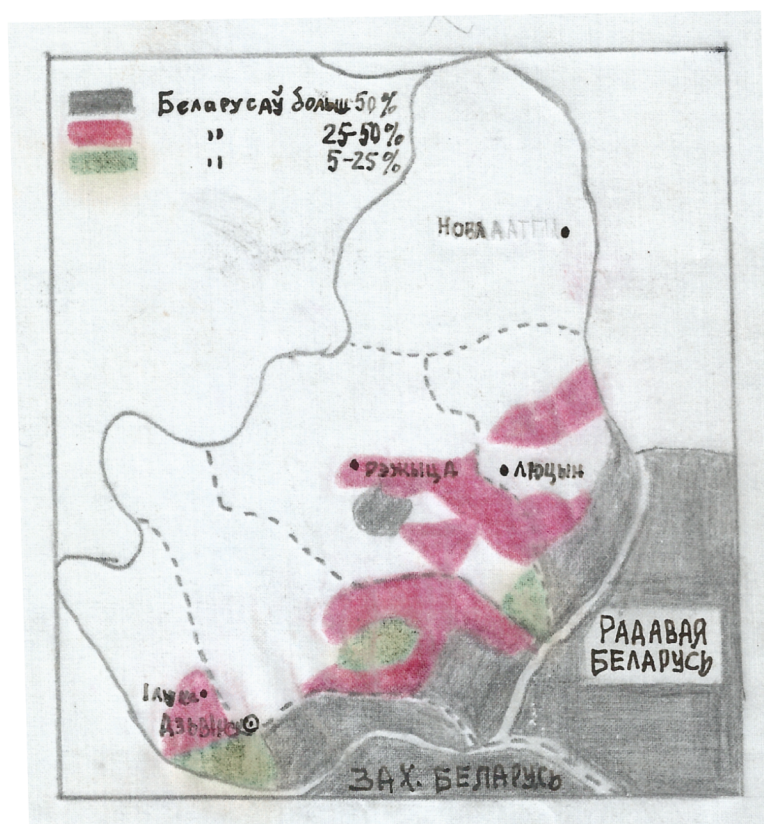

К. Езавітаў
БЕЛАРУСЬ ў ЛАТВІІ

Рыга, 1927

К. ЕЗАВИТАЎ

БЕЛАРУСЫ Ў ЛАТВІІ

Рыга, 1927

Выданьне Беларускага Выдавецтва ў Латвіі

Склад выдання ў "Беларускім Выдавецтве ў Латвіі"
Рыга, Гертрудзенская вул. 80, кв. 4

Друкавана ў тыпаграфіі Г.Іге, Латвія, Рыга, Герт-
рудзенская 80

Б Е Л А Р У С Ы ъ Л А Т В И И

I

НЕКАЛЬКІ СЛОУ АБ БЕЛАРУСАХ НААГУЛ

Беларусы паходзяць ад вядомага з сівай страдаўнасьці славянскага племя, якое называла сябе КРЫВІЧАМІ, што адзначае "крыўны", "родны", "свой па крыві", "радзіміч", "ту-тэйшы" па месцу паходжаньня.

Каб ведаць з якой мяйсцовасьці паходзе той ці іншы крывіч, яны, апрача агульнага назову крывічоў, дужа часта называлі сябе яшчэ і па сваёй мяйсцовасьці. Гэтак, тыя, што жылі на рэчцы Полаце, звалі сябе палачанамі, тыя, што жылі ўздоўж рэчцы Віцьбы, зваліся віцяблянамі, тыя, што жылі ў дрыгвяных балотах сучаснай Віленшчыны і Меншчыны, зваліся дрыгвічамі, шмат было і іншых назоваў, якія часткай захаваліся да гэтага часу, а ў значнай большасьці загінулі тады, калі ўлада пачала разьбіваць беларускія землі на паветы і воласьці, надаючы гэтым паветам і валасьцём рожныя свае, новыя, дужа часта зусім ненародныя нійменьня. Цяперака беларусы, каб паказаць з якой яны мяйсцовасьці паходзяць, называюць сябе па губерні, павету і воласьці.

Усяго беларусаў на сьвеце каля 12.000.000 чалавек. Пераважная большасьць з гэтае лічбы жыве на сваёй бацькаўшчыне, Беларусі, якая ахоплівае аграмадны прастор у 300.000 квадр. кілёметраў^х і складаецца з былых расейскіх губерняў: Мен-

^х/ Калі параўнаць прастор Беларусі з прасторамі рожных іе-
ных дзяржаў Эўропы, дык убачым, што Беларусь можа быць дзяр-
жавай не такой ужо маленькай, як мо каму здаецца. У Эўропе
дзяржавы маюць гэтакія абшары ў кв. кілёмэтрах: Францыя - 552
000, Нямеччына - 469.000, Англія - 312000, Італія - 311000,
Румынія - 296000, Югаславія - 246000, Чэха-Славакія - 154000,
Баўгарыя - 114000, Партугалія - 92000, Венгрыя - 88000, Аўс-
трыя - 78000, Латвія - 66000, Літва - 50000, Данія - 44400,
Эстонія - 44000, Швайцарыя - 41000, Галандыя - 34000, Бель-
гія - 30000, Албанія - 28000, а ёсьць дзяржавы і яшчэ мен-
шыя.

скай, Магілёўскай, Горадзенскай, частак губерняў Віцебскай, Віленскай, Смаленскай, Чарнігаўскай, Пскоўскай /Апочка і Вялікія Лукі/. Каля 600.000 чалавек з вышэйпаказанай лічбы беларусаў самахоць выселілася да Усясьветнай вайны ў Амэрыку і Сібір, каб атрымаць тамака кавалак зямлі, або працу, а яшчэ больш беларусаў было прымусова выселена з Беларусі царскай уладай у часе вайны. У 1915 годзе блізка што каля 1.500.000 беларускіх сялян было сагнана са сваіх гаспадарак у Горадзеншчыне, Меншчыне ды Віленшчыне і накіравана ў Туркестан, у Сібір і на Мурман. Частка гэтых апошніх загинула ў новым, цяжкім для беларусаў клімаце, частка ўжо павярнулася да хаты, а каля траціны гэтых гарамыкаў бежанцаў асталася на новых сваіх сялібах.

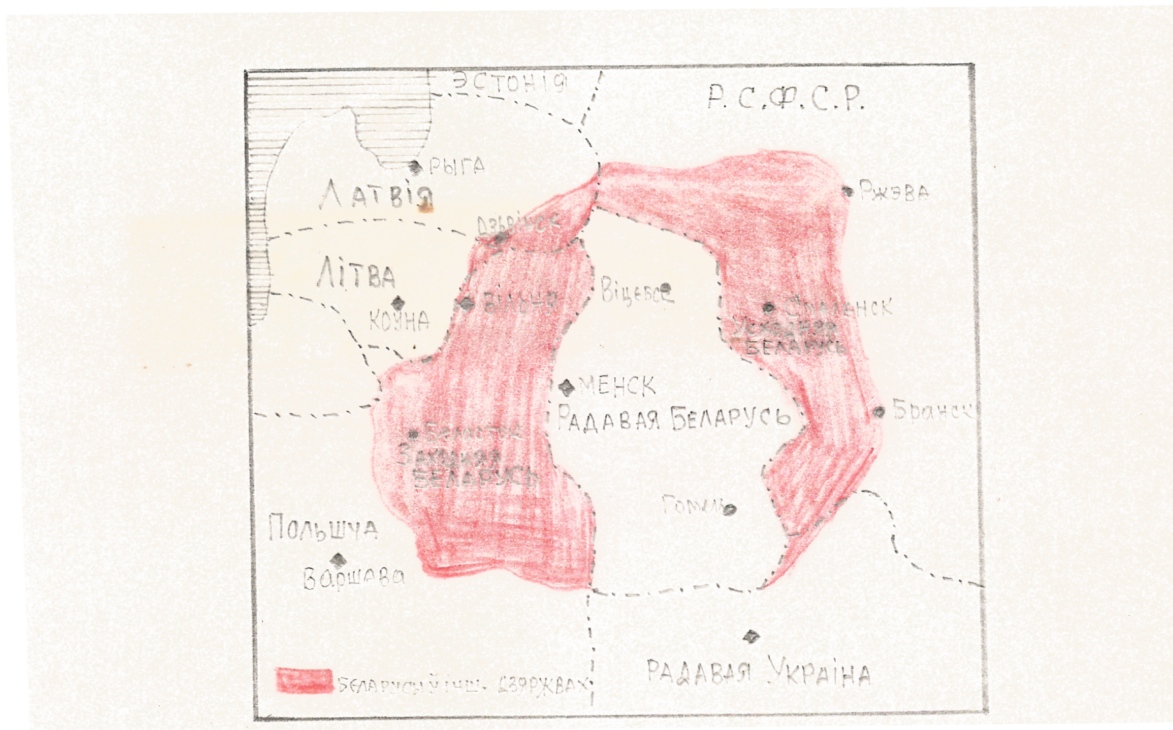
Беларусы, як толькі памятае іх гісторыя, заўсёды мелі сваю дзяржаўнасць, хаця не заўсёды ўсе часткі Беларусі былі аб'яднаныя каля аднаго ~~дзяржаўна-нацыянальна-дзяржаўна~~ нацыянальна-дзяржаўнага цэнтру. У будове свайго нацыянальна-дзяржаўнага жыцця беларусам вельмі шкодзіла тое, што беларуская зямля ляжыць пасярэдзіне Эўропы на вялікіх водных шляхох: з паўдня на поўнач з Чорнага мора ў Балтыцкае /Дняпро - Дзвiна/, і з захаду на ўсход /Дзвiна - Волга, Нёман - Прыпяць - Дняпро - Волга. На Беларусі-ж знаходзіцца і знамянітая "Аршанска-Віцебская Брама", праз якую ідзе сухі шлях з Захаду на Усход. Да мінулага стагоддзя ні праця шырокі Дняпро і ні праз многаводную Дзвiну ня было нідзе ні воднага моста, а таму, каб вялікаму натоўпу людзей /войску, перасяленцам/ перайсці з Усходняй Эўропы ў Заходнюю, або наадварот, трэба было заўсёды ісці праз Беларусь міма Воршы, дзе Дняпро і Дзвiна падыходзяць адзін да аднаго і далей разыходзяцца на захад і поўдзень.

Дзякуючы гэтым водным і сухім шляхам, Беларусь заўсёды была мейсцам вялікіх боек паміж рознымі народамі. У шматлікіх курганах, валадоўках і могілніках ляжаць на беларускай зямлі і варагі, і татары, і маскоўцы, і шведы, і немцы, і палякі, і французы і шмат іншых народаў. Немаль усе старыя гарады беларускія аж некалькі разоў паліліся ворагамі. Так, напрыклад, Віцебск быў спалены да шчэнту каля 15 разоў, і кожны раз адбудовываўся на-нова^х/.

Ня глядзячы на неспакойныя і цяжкія варункі нацыянальна-дзяржаўнага жыцця Беларусі, беларуская культура заў-

^х/ Апошні раз Віцебск быў спалены па загаду маскоўскага цара Пётра I. У часе гэтага пажару было спалена некалькі тысячаў прыватных будынкаў і 22 царквы.

Сёды стаяла на высокай ступені. Даволі сказаць, што друкаванне кніжак на Беларусі з'явілася ўжо ў 1525 годзе, г.э. праз 85 гадоў пасля таго, як Гутэнбэрг прыдумаў кнігадрук і выпусціў каля 1440 году сваю першую друкаваную кнігу. У Маскоўшчыне кнігадрук з'явіўся пазьней за Беларусь на паўстагодзьдзе, а таму маскоўцы, якія цяперака часта-густа ганьбляць беларусаў, самі чэрпалі культуру з беларускіх крыніц і доўгі час выхоўваліся ў ёй, атрымліваючы з Беларусі кнігі. Наколькі высака стаяла беларуская культурнасьць відаць і з таго, што беларуская біблія Ф. Скарыны паявілася трэцяй у сьвеце /першая - нямецкая, другая - чэская/, а Беларускі Статут Законаў і да гэтага часу лічыцца адным з лепшых.

Картаграма I-ая
Рассяленьне беларусаў у розных сучасных дзяржавах.

Два народы, ПАЛЯКІ з захаду і МАСКОЎЦЫ з усходу, увесь час рабілі напады на Беларусь, дамагаючыся падпарадкаваць яе сваім уплывам. Маскоўцам папанцавала больш чым палякам і яны гадоў 150 трымалі беларусаў у сваіх руках. Аднак, ні прымусы, ні забарона беларускіх кніжак, газэт, казаньняў у касьцэле і царкве, ні арышты, суды і ссылкі ў Сібір беларускіх дзеячоў і паэтаў, - ня здолелі зьнішчыць беларускага народу і не пага-

сілі ў ім імкнення да сваёй нацыянальнай культуры і дзяржаўнасці. Наадварот, уціскі і гвалт яшчэ больш з'ядналі беларускі народ і выклікалі ў ім магутны нацыянальна-адраджэнчы рух.

Пры першай завірусе на Усходзе Еўропы, калі Маскоўшчына крыху аслабела, а Польшча яшчэ не ўзмацнілася, Беларусь склікала, у снежню 1917 году свой Устаноўчы сойм – Першы Усебеларускі Кангрэс, які абвясціў Беларусь рэспублікай у федэрацыі з Масковіяй, Украінай і іншымі старонкамі былой Расеі, а затым 25 сакавіка 1918 году Рада Беларускай Народнай Рэспублікі абвясціла Беларусь незалежнай дзяржавай.

Гэта абвешчанне Беларусі незалежнай было раптоўнай неспадзяванкай для старых ворагаў Беларусі, польска-маскоўскіх шовіністых. Яны даводзілі, што беларуская дзяржаўнасць есць штучная з'ява, зробленая толькі жменькай беларускай інтэлігенцыі, і што беларускі народ не жадае мець сваёй нацыянальнай дзяржавы.

Аднак жыццё паказала, што палякі і маскоўцы гавораць няпраўду. Калі, па цэламу шэрагу прычын, аб якіх тутакж ня мейсца тлумачыць, першы ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі ня змог утрымаць уладу на Беларусі ў сваіх руках і змушаны быў эміграваць за-межы, дык беларускія сяляне і рабочыя 1-га студзеня 1919 году абвясцілі новы ўрад, урад Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі. Гэты ўрад таксама не адразу ўмацаваўся, і ў яго было шмат няўдачаў і зменаў, але беларускія прцоўныя масы прыйшлі яму на дапамогу і ўпартым змаганнем здолелі ўтрымаць штандар Беларускае Рэспублікі.

Савецкая /Радавая/ Беларусь яшчэ ня здолела аб'єднаць усіх беларускіх земляў, траціна Беларусі яшчэ захоплена палякамі і каля траціны ўваходзе ў склад РСФСР, але нацыянальна-культурныя і дзяржаўна-тэрыторыяльныя дасягненні Радавай Беларусі за апошніх 8 гадоў аказаліся настолькі значнымі, што нават эміграцыйны Урад Беларускай Народнай Рэспублікі паставіў спыніць сваё далейшае існаванне і працу па-за-межамі Беларусі і ў канцы 1925 году павярнуўся ў Мінск.

У сучасны момант ідэя беларускай дзяржаўнасці ўжо зрабілася яснай для ўсіх. Беларусы, як асобны народ, маюць бязумоўнае права мець сваю беларускую дзяржаву. І беларусы сёння ўжо маюць гэту сваю дзяржаву ў форме Радавай Беларусі.

Усё менш ідзе спрэчак і аб беларускай мове. Пасля таго,

як у Радавай Беларусі адчыніліся 4 вышэйшыя беларускія школы, некалькі дзесяткоў рожных тэхнікумаў і больш 4000 пачатковых школ з беларускай мовай выкладання, пасля таго, як усе ўстановы пачалі карыстацца беларускай мовай у сваіх афіцыйных паперах, спрачацца аб беларускай мове ^{патрэбе}

ўжо позна. Беларуская мова ўжо заваявала сабе права на дзяржаўную мову і зьяўляецца цяперака такой жа дзяржаўна патрэбнай мовай, як і расейская, і польская, і нямецкая, і французская і іншыя мовы.

Тое, што ў Заходняй Беларусі, часова акупаваў Польшчай, пануе страшэнны ўціск усяго беларускага, тое, што ~~шмат~~ польская буржуазія і ейныя папіхачы з абозу, так званае, "польскае дэмакратыі" шалёна змагаюцца з беларускім нацыянальна-адраджэнчым рухам і спрабуюць перашкаджаць яму ўсякімі гвалтоўнымі ўчынкамі, ўжо ня спыніць беларускага адраджэння на многапакутных абшарах Заходняй Беларусі. Як гэта ня дзіва, але ў аканчальным выніку польскія зьдзекі толькі дапамагаюць нацыянальнаму самаўсведамленню беларускіх масаў, і нават беларусаў-кашолікаў, якія былі схілены раней да сяброўства з Польшчай, перакіналі цяперака ў тым, што Беларусі з панска-абшарніцкай Польшчай не па-дарозе. А гэта, бязумоўна, прывядзе да таго, што Польшча доўга ўтрымаць пад сваёй уладай Заходнюю Беларусь ня зможа.

- - - - -

I I

АГУЛЬНЫЯ УВАГІ АБ ЛАТВІІ

Беларусы і латышы – адвечныя суседзі. Дзень, калі яны ўпершыню спаткаліся і пазнаёміліся, хаваецца ў глыбіні сівых вякоў. З архэалёгічных даных і гістарычных дакументаў, вядома, што ўжо тысячу гадоў таму назад, у IX, X і далейшых стагодзьдзях, беларусы і латышы былі добра знаёмы адзін з адным і вялі паміж сабой ажыўлены гандаль, карыстаючыся ракой Дзвіной як натуральным і вельмі добрым шляхам зносінаў.

Полацкія, себежскія і апоцэцкія крывічы-беларусы былі першымі славянскімі народамі, з якімі пазнаёміліся латыскія плямёны. Праз беларусаў, і ў беларускіх гарадах, пазнаёміліся потым латышы і з іншымі славянскімі плямёнамі Усходняе Эўропы. Цікава адзначыць, што, пад уплывам знаёмства і зносінаў з беларусамі, латышы пачалі ўсіх усходніх славян называць, па імені крывічоў-беларусаў "крэвамі" /krīevi/.

У Рыскім мясцовым архіве да гэтага часу ў значнай лічбе захаваліся старадаўнія граматы беларускіх князёў з Полацку, Віцебску і Смаленску, граматы Полацкага праваслаўнага біскупа, якому былі падпарадкаваныя праваслаўныя парафіі ў Латвіі, а таксама і рожныя гандлёвыя ўмовы паміж беларусамі і Рыгай. З гэтых грамат і ўмоў можамо даволі выразна ўявіць сябе ўзаемаадносіны абодвух народаў, беларускага і латыскага. Яны і заўсёды паміж блізкімі суседзямі, не абыходзілася справа без спрэчак і боек, але выразна адчуваецца, што абедзве староны імкнуліся да добрасуседзкага жыцця ў добрым ладзе і ўмелі даходзіць да згоды і сяброўства, ідучы на спатканьне ўзаемным інтарэсам.

Узаемныя эканамічныя інтарэсы беларускага і латыскага народаў пасоўвалі іх да самага цеснага збліжэння. Дзівіна, зусім натуральна злучаючы іх, была агульнай калыскай і маткай. Пры нармальным ходзе гістарычных падзей, усе даныя былі за тое, ~~што~~ каб моцна зсябраваць гэтыя два народы на грунце дзяржаўным і культурным. Аднак, староннія сілы, дзяржавы і народы /немцы, швэды, маскоўцы і палякі/ перашкодзілі нармальнаму ходу гістарычных імкненняў абодвух народаў і ўцягнулі іх на некалькі стагодзьяў у чуждыя латышам і беларусам палітычныя камбінацыі.

Картаграма 2-ая Адміністрацыйны падзел Латвійскае Рэспублікі

Сучасная незалежная Латвійская Дэмакратычная Рэспубліка, паўстаўшая пасля Усясьветнае вайны 1914-1918 гг, ахаплівае тэрыторыю ў 65.791,6 кв. кілёметраў, з насяленнем, згодна самых апошніх даных, у 1.857.004 чалавек^x/.

На поўначы Латвія мяжуеца з Эстоніяй, на паўночным-усходзе стыкаецца з землямі пскавічоў, на ўсход і поўдзень ляжаць шырокія крывіцка-беларускія абшары, а на захадзе ідзе мяжа з Літвой.

Тэрыторыя і жыхарства Латвіі падзелены паміж чатырма

^x/ Лічба ўзята на 1 студзеня 1926 году, згодна даных Латвійскага Статыстычнага Штогодніка за 1925 год (*Valsts Statistiskā pārvalde. Latvijas statistiskā gada grāmata 1925. Sestais izdevums. Rīga, 1926. g.*

складовымі яе часткамі, з якіх каждая мае свой старадаўні краёва-плямёны назоў: Відземе /Ліфляндзя/, Курземе /Курляндзя/, Зэмгале /Зэмгалія/ і Латгале /Латгалія/. Сталіца Латвіі, Рыга, увабрала ў сябе нямаль адну пятую частку ўсяго жыхарства рэспублікі, а таму выдзелена ў асобную акругу.

Дзякуючы таму, што ў гістарычных варунках мінулага, пералічныя часткі Латвіі былі адарваныя адна ад аднае і вялі свае асобнае жыццё, паміж імі ў сучаснасці ёсць даволі значная розніца. Асабліва адрозніваецца ад іншых частак Латвіі Латгальская краіна, жыхарства якой у пераважнай большасці складаецца з каталікоў, у той час, як у трох іншых краінах большасць належыць да пратэстантаў. Адрознівае Латгалію ад рэшты Латвіі і латгальская мова, а таксама заканадаўства і эканамічныя варункі жыцця і, нават, самы быт жыхарства яе, якое да гэтага часу ўсё яшчэ вялікімі вёскамі, у той час, як уся рэшта Латвіі здаўна падзелена на хутары.

Падзел тэрыторыі і жыхарства Латвіі паміж рознымі яе часткамі, лічбу жыхарства на квадратны кіламетр у кожнай частцы, а таксама і прырост жыхарства за апошнія гады - найлепш прасачыць па ніжэйдрукуемай табліцы.

Табліца I.

Насельніцтва Латвіі па асобных акругах

А к р у г і	Абшар у ² км	Лічба жыхарства					
		Латвійск. перапісы		На I/I-1926			
		I4/УІ 1920	І0/ІІ 1925	Мужчын	Жанчын	Разам	На 1 км ²
Рыга	204,6	188.662	337.699	150.805	187619	338424	1.654,1
Ліфляндзія	23076,2	409.606	404.834	188.358	217377	405735	17,6
Курляндзія	13209,7	272.360	286.650	133.393	154979	288372	21,4
Зэмгалія	13621,3	228.153	275.940	130.180	147457	277637	20,3
ЛАТГАЛІЯ	15679,6	497.350	539.682	263.147	283689	546836	34,9
Разам	65791,6	1596.131	1844805	865883	991121	1857004	28,2

Як відаць з табліцы, Латгалія з'яўляецца найбольш густа заселенай часткай Латвіі. Тутака пануе востры зямельны крызіс, шмат малазямельных і беззямельных. Шпарка павялічваючыся жыхарства Латгаліі не рассасваецца па гарадох, як гэта мы бачым у Ліфляндзіі, Курляндзіі і Зэмгаліі, бо латгальскае жыхарства ў падаўляючай большасці - няпісьменнае і ня ведае мовы латышоў-балтў. Лішка жыхарства астаецца тутака-ж на мейсцу ў Латгаліі і толькі на вясну і лета адходзе на

сезонную чорную працу ў іншыя часткі Латвіі, наймаючыся ў парабкі, пастухі, землякопы, дрэварубы і інш.

Латвія вельмі пацярпела ад вайсковых падзей і эвакуацыі, а таму сучасная лічба жыхарства ў ёй ^{іх}толькі значна меншая за лічбу даваенную, але нават меншая за тую лічбу, якая была 30 год таму назад, у часе перапісу 1897 году. Страты ў лічбе жыхарства можамо сабе ўявіць з гэткіх даных.

Табліца 2.
Параўнаўчая лічба насельніцтва Латвіі згодна перапісаў

Акругі	1897	1914	1920	1925	на I/I-1926
Ліфляндзія з Рыгай	753730	1107600	594017	742533	744.159
Курляндзія	339845	410200	282453	286650	288.372
Зэмгалія	334189	388100	222311	275940	277.637
Латгалія	501623	646100	497350	539682	546.836
Разам	1929387	2552000	1596131	1844805	1857.004

Да Сусветнай вайны Латвія належала да краінаў з вельмі развітай прамысловасцю. У Рызе, Лібава, Мітаве, Дзвінску і ў шэрагу больш дробных гарадоў было многа фабрык і заводаў, на якіх знаходзілі сабе працу беззямельныя элементы латвійскае вёскі, асабліва-ж з Латгаліі. У 1910 годзе Латвія мела 782 прамысловых прадпрыемствы з агульным лікам 93.343 працаўнікоў. Добрыя гавані ў Рызе, Лібава і Віндава прыцягвалі да сабе шмат грузаў з Заходня-Эўрапейскіх дзяржаваў, а таксама з Беларусі, Маскоўшчыны і Літвы. Гарады багацелі і шпарка раслі.

У сучасны момант у прамысловасці і гандлю пануе цяжкі застоў. Даўнейшыя вялікія фабрыкі і заводы не працуюць, стварыліся новыя дробныя прадпрыемствы, але, як гэта відаць з табліцы 4-й, яны ахопліваюць толькі палову даваенае лічбы працаўнікоў. Ажыўленне ўносіцца, галоўным чынам, праз павялічэнне транзиту паміж Еўропай і СССР.

Аднак, ня гледзячы на застоў, гарады і мястэчкі Латвіі ўсё-ж-ткі перапоўненыя, бо зямля ня можа заняць усіх працоўных рук. Па гарадох і мястэчках жыве больш траціны ўсяго жыхарства, а ў Ліфляндзіі і Курляндзіі - больш паловы. Выключэннем з'яўляецца толькі Латгалія, насяленне

якой задыхаецца ад беззямелья, але ня мае ходу ў горад, бо ня ведае мовы латышоў-балтаў, каб працаваць у прадпрыемствах Рыгі і іншых латыскіх гарадох, а ў гарадох Латгаліі фабрыкі і заводы не працуюць. Пустыя аграмадныя гмахі, у якіх калісьці кіпела жыццё, цяперака гаспадары прадаюць на злом. У горадзе Дзвінску, напрыклад, цэлы шэраг фабрык і вялікіх цагляных будынкаў разабраныя на цэглу і прададзеныя ў Рыгу. Гэты стан рэчў добра ілюструюць ніжэй зьмешчаныя тэбліцы.

Тэбліца 3.

Лічбы гарадзкога, мястэчкавага і вясковага насельніцтва ў Латвіі на I/I-1926

Акругі	Гарадоў	Мястэчкаў	Жыхароў у гарадох мястэчках	Вясковых	Жыхароў у вясковых	На 1 вясков. жыхароў	Латгалія	Міжрэччэ
Рыга	I	-	337699	-			15	13
Ліфляндзія	II	10	57575	232	347259	1497	14	15
Курляндзія	12	I	102881	104	183769	1767	17	12
Зэмгалія	10	I	60035	124	215905	1741	13	11
Латгалія	6	5	77968	65	461714	7103	24	22
Усяго	40	17	636158	525	1208647	2302	83	73

З тэбліцы 3-эй бачым, што Латгалія зьяўляецца нейкай вялізарнейшай вёскай. Народу ў гарадох жыве мала, а воласьці вельмі вялікія па абшару і па лічбе жыхарства.

Тэбліца 4.

Лічба прадпрыемстваў і працоўных у Латвіі на I/I-1926

Акругі	Прадпрыемстваў	Працаўнікоў	Агульны лік жыхароў	% працуючых у прамыслов.
Рыга	1100	29.476	338.424	8,7
Ліфляндзія	727	6.248	405.735	1,5
Курляндзія	425	7.828	288.372	2,4
Зэмгалія	339	3.782	577.637	1,4
Латгалія	248	2.571	546.836	0,4
Разам	2839	499905	1.857.004	2,6

Нацыянальны склад жыхарства Латвійскае рэспублікі даволі прарэсты. Аснаўную мацу складаюць латышы, але значная частка каля чвэрці ўсяго насельніцтва, складаецца з жыхарства іншых нацыянальнасцяў, з так званых нацыянальных меншасцяў. Дзеся таго, што з трох перапісаў: 10 лютага 1897 году, 14 чэрвеня 1920 г. і 10 лютага 1925 г. атрымаліся аб нацыянальным складзе жыхарства розныя даныя, мы тутакда даем вынікі ўсіх трох перапісаў для параўнання.

Табліца 5.
Нацыянальны склад насельніцтва Латвіі

Нацыянальнасці	1897	1920	1925
Латышы	1.316.169	1.161.404	1.354.126
Маскоўцы	152 681	124 746	193 648
БЕЛАРУСЫ	81 986	75 630	38 010
Немцы	136 552	58 113	70 964
Жыды	119 569	79 644	95 675
Палякі	62 700	54 567	51 143
Летувісы	25 315	25 588	23 192
Эстонцы	17 700	8 769	7 893
Іншыя	6 486	3 841	7 612
Няведамае нацыян.	1 349	3 829	2 542
Разам	1.929.387	1.596.131	1.844.805

Да лічбаў, паказаных у табліцы 5-ай, трэба зрабіць дзеякія вельмі важныя ўвагі, зыходзіць і зазначэнні, бо важавістая супярэчнасць у паказанні, напрыклад, лічбы беларусаў павінна наводзіць нас на ўсялякія развагі, але аб гэтым больш падрабязна ў будзе гутарка далей.

I I I

ЛІЧБА БЕЛАРУСАЎ У ЛАТВІІ

Беларусаў у Латвіі даволі многа. У адзнаку ад іншых нацыянальных меншасцяў у Латвіі — немцаў, жыдоў, маскоўцаў і палякаў —

— БЕЛАРУСЫ ў ЛАТВІІ ЗЬЯУЛЯЮЦА НЕ СТАРОНЫМ ЭЛЕМЕНТАМ, ПРЫЙШОУШЫМ З ЧУЖЫХ КРАЕУ, А СТАЛЫМ ЖЫХАРСТВАМ,

АДВЕКУ ЖЫВУЧЫМ У КРАЮ, асабліва ў Латгаліі і ў Ілукштанскім павеце Земгаліі, дзе беларусы з даўна-даўна шчыльна сядзяць на зямлі і займаюцца земляробствам. Некаторая частка беларусаў, астаўшыся ў Латгаліі і Ілукшчыне на малых надзеях, або зусім без зямлі, перабралася ў Рыгу і ў іншыя гарады Латвіі, дзе працуе на фабрыках і заводах. Шмат беларусаў служыць парабкамі на хутарох па ўсёй Латвіі.

Як відаць з табліцы 5-ай, лічба беларускага жыхарства ў Латвіі ў рожныя перапісы была паказана па-рожнаму.

Перапіс 1897 г. вызначае лічбу беларусаў у Латвіі ў 81.986 чалавек, але лічба гэтая дадзена без валасьцей Прыдруйскій і Пустынскай, якія належалі тады да Дрысенскага павету, ~~і~~ а ў 1920 г. далучаны да Латвіі і ўвайшлі ў склад Дзвінскага павету. Калі да паказанае лічбы дадаць лічбу беларусаў Пустынскае воласьці /3.000 чалавек/ і Прыдруйскае воласьці /6.000 чалавек/, дык лічбу беларускага жыхарства, згодна Усерасійскага перапісу 1897 г., трэба будзе паправіць на 9.000 чалавек. Такім чынам, можамо лічыць, што ў 1897 г. на сучаснай дзяржаўнай тэрыторыі Латвіі жыло да 90.000 беларусаў.

Калі лічыцца з нармальным прыростам жыхарства, які ў беларусаў даходзе да 2% і ніколі ня бывае ніжэй 1,5%, дык за 30 год беларуская нацыянальная меншасць у Латвіі, прымаючы пад увагу і памяненны дзьева воласьці, павінна было-б

павялічэння нямаль у два разы і налічваць у 1927 г. ня менш 170.000 чалавек.

Аднак, абодвы Уселатвійскія перапісы, 1920 і 1925 гг, далі для беларусаў значна меншыя лічбы, чым трэба было чакаць.

Перапіс 1920 г., вызначыў лічбу беларусаў у Латвіі ў 75.630 чалавек, што складала 4,74% усяго жыхарства Латвіі, або 13,96% насельніцтва Латгаліі ды 10,36% насельніцтва Ілукшчыны.

Прыймаючы пад увагу, што агульны лік жыхарства ў Латвіі зьменшыўся за час вайны на цэлы мільён /у 1914 г. як гэта відаць з табліцы 2-й, у Латвіі было 2.552.000 чалавек, а ў 1920 г. знайшлося толькі 1.596.131/, дык меншую ад чаканай лічбу беларусаў у 1920 г. магчыма было сабе растлумачыць гэтым надзвычайным адлівам жыхарства ў часы эвакуацыі і вайсковых падзей.

Другі Уселатвійскі перапіс 10 лютага 1925 г., які адбыўся ў самы разгар падрыхтоўкі да знамянітага "Беларускага працэсу 1924-25 году", калі ў Латгаліі былі пушчаны чуткі, што ўсіх, хто запішацца беларусам будучь арыштоўваць і цягаць па турмах, як гэта было роблена з павадырамі беларускага руху, даў яшчэ большае паменшаньне лічбы беларускага насельніцтва. Але за тое надзвычайна ўзрасла лічба жыхароў, якія відаць для ўласнага спакою, запісалі сябе "рускімі". Дапраўды-ж, па перапісу 1920 г. маскоўцаў было налічана ўсяго 124.746, а праз пяць год у часе перапісу 1925 г. "рускімі" зарэгістравалася ўжо аж 193.648 чалавек. Зусім ясна, што Гэткае раптоўнае павялічэнне маскоўцаў на вялізарную лічбу, блізка што ў 70.000 чалавек, было магчыма толькі таму, што некалькі дзесяткоў тысяч беларусаў, спалохныя рэпрэсыямі, запісаліся "рускімі".

Вышэй ужо было зазначана, што беларуская нацыянальная меншасць, у пераважнай сваёй большасці, жыве ў Латгаліі і Ілукштынскім павеце Земгаліі, дзе беларусы шчыльнай маей, а часам і ў перамешку з іншымі нацыянальнасцямі, СТАЛА жыць на зямлі і маюць сваю сельскую гаспадарку. Дзеля гэтага гутарчы аб лічбе беларусаў у Латвіі, мы спачатку падрабязна спынімся на гэтых мясцовасцях.

ЛАТ ГА ЛІЯ ці як палякі яе да гэтара часу называюць - ІН-ФЛЯНТЫ ПОЛЬСКІЯ да 1924 г. складаліся з трох паведаў: Дзьвінскага, Рэжыцкага і Люцынскага Але, у зьвязку з тым, што да Люцынскага павету па мірнай умове з Масквою былі далучаныя значныя абшары Пыталаўскага раёну з Пскоўшчыны, ужо з лета 1921 Г. паўстала думка аб падзеле гэтага вельмі вялікага

павету на дзье часткі. Гэты падзел быў праведзены ў пачатку 1924 г., і аддзеленая ад Люцынскага павету паўночная яго частка, разам з памянёным Пыталаўскім раёнам, склалі новы павет, які быў названы Нова-Латгальскім. Насельніцтва гэтых чатырох паведаў, дзякуючы гістарычнаму мінуламу Латгаліі, аказалася, з боку нацыянальнага, вельмі рожнародным: большасць складалі латгаліцы /старадаўня латыгола/, якія значна адрожніваюцца ад латышоў-балтаў, як тым, што спавядаюць каталіцтва, гэтак і мовай і звычаямі і гістарычным мінулым і агулам сваім бытам; далей, у вельмі значным ліку жывуць у Латгаліі: беларусы, маскоўцы-велікарусы і жыды; есць палякі, ліцьвіны і горстка немцаў.

Гэтакая-ж рожнароднае і рожнавернае жыхарства насяляе і Ллукштанскі павет Зэмгаліі.

Такім чынам, Латгалія і Ллукшчына маюць шмат супольных рысак і могуць разглядацца разам, як адна краіна.

Каб даць агульнае ўражэнне аб гэтай краіне, складзенай з пяці паведаў - Дзэвінскага, Рэжыцкага, Люцынскага, Нова-Латгальскага і Ллукштанскага - мы ніжэй зьмяшчаем карту гэтых паведаў, з паказаньнем сучаснага падзелу іх на воласьці, і некалькі табліцаў, якія характарызуюць Латгалію і Ллукшчыну з боку вялічын абшару, агульнае лічбы насельніцтва і падзелу яго на нацыянальныя групы згодна даных рожных перапісаў.

Табліца 6.

Агульныя даныя аб Латгаліі і Ллукшчыне

Паветы	Абшар км ²	Валасьцей		Насельніцтва				На км ²
		1920	1926	1897	1920	1925	1926	
Дзэвінскі	4790,0	18	22	237023	185921	203780	205998	43,0
Рэжыцкі	4253,1	19	19	136445	134039	144931	146947	34,6
Люцынскі	2344,1	20	12	128155	85156	90130	91493	39,0
Н-Латгальскі	4292,4	-	12	-	92234	100841	102398	23,9
Ллукштанскі	2242,7	16	19	66461	45426	51706	52544	23,1
Разам	17922,7	73	84	568084	542776	591388	599380	32,4

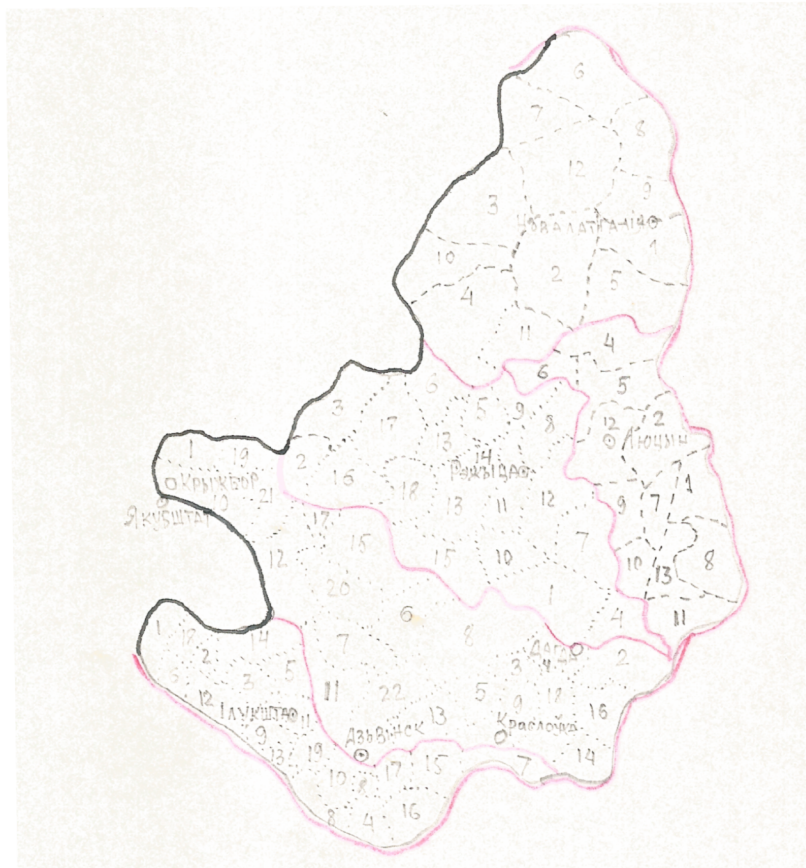
Як відаць з табліцы 6-й, Латгалія і Ллукшчына, займаючы 27 % агульна-латвійскае тэрыторыі, маюць каля 600.000 чалавек

жыхарства, што складае больш траціны, 32 працэнты, усяго насельніцтва Латвіі.

Падзел краіны на паветы і воласьці можамо сабе ўявіць з картаграмы 3-й, дзе межы павеатаў азначаны жырнымі /чырвонымі/ рыскамі, а межы валасьцей – сьвятлейшымі рыскамі. Усе воласьці ў кожным павеце пранумараваны асобна.

Картаграма 3.

Адміністрацыйны падзел сучаснае Латгаліі
і Лукштаншчыны

У часе расейскага панаваньня, а таксама і ў першыя гады існаваньня незалежнае Латвійскае рэспублікі, лік павеатаў і валасьцей у краіне, як ужо вышэй зазначалася, быў меншы. У сучасны момант Латгалія і Лукшчына падзелены на 84 воласьці. Новыя воласьці створаны шляхам дзяленьня пэўнае лічбы вёсак з тэрыторыі суседніх вялікаабшарных і густазаселеных валасьцей. Гэтак, прыкладам, у воласьць Граверская, азначаная на картаграме лічбай "3" у Дзвінскім павеце, стварылася з частак суседніх валасьцей: Капінскай /8/, Ужвалдскай

/5/ і Ізабелінскіі /18/.

У ДЗЬВІНСКІМ павеце цяпер налічваецца 22 воласьці: 1- Ай-віктская, 2- Асунская, 3- Граверская, /Аўлейская/, 4- Дагдзенская, 5- Ужвалдская, 6- Ясмуйжская, 7- Колупская, 8- Капінская, 9- Краслаўская, 10- Крустпілская /Крыжборгская/, 11- Ліксненская, 12- Ліванская /Лівенгофская/, 13- Наўенская /Малінаўская/, 14- Прыдруйская, 15- Прэльская, 16- Пустынская, 17- Рудзятская, 18- Скайсьценская /Ізабелінская/, 19- Унгурмуйжская, 20- Варкоўская, 21- Віпеская /Межмуйжская/, 22- Вышкаўская.

У РЭЖЫЦКІМ павеце, як і рнней, 19 валасьцей: 1- Андрэпенская, 2- Аташэнская, 3- Боркаўская, 4- Букмуйжская /Вайводаўская/, 5- Дрыцэнская, 6- Гайгалаўская /Быкоўская/, 7- Каўнатская, 8- Лабваржаўская /Бірзыгальская/, 9- Макашанская, 10- Малтаўская /Розентоўская/, 11- Озолмуйжская, 12- Рэзнаўская /Розенмуйжская/, 13- Ружынская, 14- Сакстыгальская, 15- Салуёнская, 16- Сыцернянская, 17- Варклянская, 18- Відсмуйжская /Галянская/ і 19- Вілёнская.

у ЛЮЦЫНСКІМ павеце, зьменшаным, 12 валасьцей: 1- Брыгаўская /Янавольская/, 2- Цыблэўская /Еверсмуйжская/, 3- Іс-трэнская /Стараслабодзкая/, 4- Корсаўская, 5- Мердзенская /Міхалоўская/, 6- Наўтрэнская /Зальмуйжская/, 7- Нерзенская, 8- Пасінская, 9- Пылдзенская, 10- Рунданская, 11- Шканеўская /Ляндскаронская/ і 12- Зьвiрдзiнская.

у НОВА-ЛАТГАЛЬСКІМ, новаствораным, павеце 12 валасьцей: 1- Аўгшпільская /Вышгародзкая/, 2- Балцінская, 3- Балоўская, 4- Берзпільская /Дамапольская/, 5- Гаўраўская, 6- Качаноўская, 7- Лепненская, 8- Ліноўская, /Толкаўская/, 9- Пурвма-леўская /Бокаўская/, 10- Ругайская, 11- Тылжоўская /Кока-рэўская/, і 12- Вілякская /Мар'янгаўзенская/.

у ШЛУКШТАНСКІМ павеце цяперака 19 валасьцей: 1- Акністская, 2- Асараўская, 3- Бэбрэнская, 4- Дземенская, 5- Двен-тэнская, 6- Гарзенская, 7- Коплаўская /Борненская/, 8- Кур-цумская, 9- Лашаўская, 10- Лаўкеская /Калкунская/, 11- Пілс-калнская, 12- Продская, 13- Раўданская /Стэльленская/, 14- Рубенская, 15- Саланайская, 16- Сіленская /Бароўская/, 17- Скрудалінская, 18- Сусейская і 19- Свэнтэнская.

Лічба жыхарства ў пералічаных валасьцях неаднальковая, але адразу кідаецца ў вочы тое, што ўсе воласьці гэтае краіны надзвычай густа залюднены: есьць /гміны/ воласьці, якія маюць звыш 12.000 жыхараў /напрыклад, Малінаўская і Капінская Дзьвінскага павету/, воласьці-ж з 6.000 жыхараў лічуцца тутак нармаьнымі.

Нідзе ўва ўсей Латвіі няма гэткіх перанаселеных гмінаў.

У Курляндзіі ды ў Ліфляндзіі на кожную воласьць, у ся-
рэднім, прыпадае 1500 чалавек, а ёсьць воласьці ў якіх
няма і 500 жыхараў.

Дык ня дзіва, што Латгальска-Ілукштанскае сялянства ду-
жа беднае, бо зямлі на кожную душу прыпадае надзвычай мала,
а ніякіх старонніх заробкаў тутакж няма.

Безьзямельнае і малазямельнае сялянства Латгаліі ў часы
даваення знаходзіла сабе заробак у Петраградзе, Маскве,
Рызе і Лібавае — на фабрыках і заводах, або працавала і доб-
ра зарабляла на бэтонных і земляных работах пры адбудавань-
ні чыгунак і крэпасьцяў. Цяперакж гэтых магчымасьцяў няма,
а таму шукаючы кавалак хлеба, безьзямельныя беларусы і лат-
гальцы цэлымі тысячамі разыходзяцца па ўсёй Латвіі, найма-
ючыся за самую танную цану ў парабкі на хутары заможных
лаішскіх сялян у Курляндзіі, Ліфляндзіі і Зэмгаліі. На
цяжкую працу ў чужыну выпраўляюцца ня толькі дарослыя, але
і дзеці, пачынаючы з 8-10 гадоў.

Сучасны нацыянальны склад гэтых пяці павеатаў, згодна шні
данных двух Уселятвійскіх перапісаў, 1920 і 1925 гг, гэтакі:

Табліца 7

Нацыянальны склад Латгаліі і Ілукшчыны

Нацыянальнасьць	1920		1925	
	Лічба	%	Лічба	%
Латышы	282.884	52,12	329.858	55,77
Маскоўцы	107.006	19,71	153.599	25,97
Б Е Л А Р У С Ы	71.428	13,15	34.671	5,86
Жыды	31.644	5,83	33.088	5,59
Палякі	40.462	7,45	32.363	5,48
Немцы	976	0,16	1.170	0,19
Ліцьвіны	4.685	1,04	4.751	0,80
Эстонцы	348	0,06	460	0,08
Іншыя	3.215	0,60	1.430	0,24
Разам	542.776	100,00	591.388	100,00

Дзеля большае нагляднасьці і лепшага ўяўленьня нацыяналь-
нага складу Латгаліі і Ілукшчыны, а таксама, каб мець магчы-
масьць параўнаць вынікі 1-га і 2-га Уселятвійскага перапісу,
ніжэй зьмяшчаюцца табліцы нацыянальнага складу кожнага паве-
ту з накізаньнем лічбы роўных нацыянальнасьцяў у кожнай во-
ласьці, згодна абодвух перапісаў.

Табліца 8.
Нацыянальны склад жыхарства ДЗЬВІНСКАГА павету
у 1920 г.

Гарады, мястэчкі і воласьці	Латышы	Маскоўцы	БЕЛАРУСЫ	Жыды	Польскі	Літоўцы	Немцы	Эстонцы	Іншыя	Усяго
Дзевінск	1488	4590	2164	11838	8178	206	335	16	188	29003
Дагда	101	5	92	727	206	3	-	-	8	1142
Глазманка	325	2	-	549	-	-	20	2	6	894
Краслаўка	372	343	744	1446	506	47	11	-	45	3564
Крэйцбург	499	137	15	1204	20	3	15	3	18	1914
Ліваны, мястэч.	1118	104	-	637	18	13	-	-	10	1913
Прэлі "	332	315	12	995	164	2	8	2	25	1855
Вышкі "	81	79	69	567	22	1	7	-	6	832
Асунская воласць	5075	43	1034	-	310	2	-	-	13	6508
Дагдзенская "	3179	791	599	-	705	3	12	-	20	5309
Ізабелінская "	2343	141	3163	17	889	204	2	-	14	6773
Ясмуйжская "	5779	473	256	16	792	18	5	-	25	7364
Капінская "	5142	2920	1950	77	1719	20	9	1	-	11838
Колупская "	5131	536	323	4	301	31	-	-	3	6329
Краслаўская "	4589	71	1178	3	1473	41	9	-	12	7376
Крэцбургская "	6372	236	95	3	117	41	36	4	3	6907
Ліксненская "	8248	822	19	3	605	21	3	-	32	9753
Лівенгофская "	5172	1173	28	-	57	1	3	1	40	6475
Малінаўская "	2194	7583	1510	-	245	2	-	-	67	11601
Прэльская "	7725	2248	26	1	231	1	2	3	208	10445
Унгурмуйжская "	5823	890	274	13	23	2	5	-	12	7042
Ужвалдская "	6521	1019	2083	16	230	7	-	-	21	11907
Варкоўская "	6987	959	552	10	317	14	-	-	8	8845
Вышкаўская "	4608	1624	234	8	768	21	9	-	11	7285
Прыдруйская "	193	52	6012	172	105	11	9	1	10	6595
Пустынская "	202	610	2069	6	908	2	4	2	133	3936
Разам	89599	27776	26541	18343	18909	717	507	35	938	183305

Увага. У сасе перапісу 1920 г. Пустынская і Прыдруйская во-
ласьці перапісаны ня былі, а перапісваліся дадаткова асобным
перапісам у студзені 1921 г. Таму для гэтае табліцы даныя аб
Пустыншчыне і Прыдруйшчыне ўзяты з перапісу 1925 г.

Табліца 9.

Нацыянальны склад жыхарства ДЗЬВІНСКАГА павету
у 1925 г.

Гарады, мястэчкі воласці	Польскія	Латышы	Маскоўцы	Беларусы	Жыды	Палыкі	Літоўцы	Немцы	Эстонцы	Іншыя	Усяго
Дзевінск	48	11048	6943	1039	12657	7824	309	542	32	198	40640
Крэйдбург	—	1873	144	88	1332	40	1	22	5	21	3526
Краслаўка	—	833	445	428	1716	984	23	13	1	41	4485
Ліваны, мяст.	—	1821	128	—	1032	74	7	17	2	3	3085
Прэлі "	—	427	340	1	1005	133	1	8	—	15	1930
Вышкі "	—	75	98	1	510	70	1	1	—	1	757
Айвікстская валасць	—	1957	111	70	701	10	—	6	1	23	2880
Асунская	17	6407	98	199	29	90	3	—	—	—	6843
Дагдзенская	7	4591	824	108	668	630	10	10	1	10	6859
Граверская	2	3659	1690	987	4	77	9	2	—	2	6432
Ізабелінская	10	2824	101	3303	5	341	226	—	—	—	6810
Ужвалдская	17	4382	1751	45	2	20	4	3	—	1	6225
Ясмуйская	—	5943	686	4	13	601	2	—	1	4	7254
Капінская	53	6241	3646	1128	68	1208	19	8	—	1	12372
Колупская	—	5061	808	1	6	131	10	2	—	1	6020
Краслаўская	29	5369	144	1003	1	942	16	5	—	—	7509
Крэйдбургская	—	6358	228	1	2	49	19	5	1	—	6663
Ліксненская	26	8653	956	4	24	320	10	2	1	—	9995
Лівенгофская	14	5497	1343	—	2	16	4	—	—	—	6877
Малінаўская	4	2469	8958	282	—	601	—	2	—	13	12329
Межмуйская	—	1389	346	—	—	2	6	5	—	—	1748
Прэльская	6	6706	2238	—	13	118	—	2	—	—	9088
Прыдруйская	5	193	52	6042	172	105	11	9	1	5	6595
Пустынская	131	202	610	2069	6	908	2	9	2	2	3936
Рудзюцкая	2	2803	317	—	2	88	1	—	—	—	3213
Унгурмуйская	1	2808	883	56	12	3	2	4	—	14	3780
Вышкаўская	8	4944	1360	717	77	699	15	9	—	16	7845
Варкоўская	4	6680	1155	6	17	194	13	6	2	7	8084
Разам	388	111213	36403	17582	20080	16278	724	684	50	378	203780

Табліца ІО.

Нацыянальны склад жыхарства ЛЮЦЫНСКАГА павету
ў 1920 г.

Гарады, мястэчкі і воласьці	Літвы	Польшчы	Беларусы	Жыды	Полькі	Літоўцы	Немцы	Эстонцы	Іншыя	Усяго
Люцын	610	479	1555	2050	290	12	16	1	31	5044
Балцінова	179	29	12	144	6	-	2	7	3	379
Балоўск	327	14	21	383	3	-	5	5	-	758
Корсаўка	589	190	28	910	153	7	8	-	30	1915
Мар'янгаўз	256	19	18	506	27	7	-	2	-	835
Палішчына	47	-	324	106	7	1	1	-	-	486
Розенаўка	30	16	221	296	107	-	1	-	3	674
Рунданы	53	-	25	5	1	-	-	-	-	84
Старая Слабада	2	10	222	25	-	-	-	-	5	264
Балціноўская воласьць	8945	1397	402	50	52	1	6	42	260	11155
Балоўская	11451	2611	146	61	79	17	7	29	70	14471
Домапольская	8523	162	90	115	98	3	-	1	46	9038
Эверсмуйтская	5532	543	147	20	121	12	5	1	27	6408
Істрэнская	188	68	5096	21	82	3	-	-	303	5761
Янавольская	1124	303	2008	9	23	-	3	2	2	3474
Кокарэўская	4874	276	66	9	17	24	3	4	14	5287
КОРсаўская	7179	1141	182	60	183	2	8	3	8	8766
Ляндскаронская	3694	150	1440	12	242	4	5	-	8	5555
Ліпнёўская	3005	57	126	1	12	-	-	97	12	3310
Мар'янгаўская	8184	496	94	-	179	62	-	6	16	9037
Міхалоўская	7637	756	2138	13	77	6	5	-	12	11244
Нерзенская	4232	625	244	55	88	7	2	-	8	5261
Пасінская	48	75	4750	12	496	1	5	-	30	5412
Пылдзенская	4420	864	1407	27	429	5	-	1	9	7167
Рунданская	526	833	1799	1	295	-	4	-	-	3458
Зальмуйтская	5026	239	-	-	5	2	-	1	266	5538
Зьвірдзенская	4779	211	146	90	183	3	1	3	64	5485
Усяго ў мястэчках	2093	757	2426	4422	594	27	33	15	72	10439
Усяго ў валасьцях	89366	10807	22881	556	2661	152	54	190	1160	125827
Р А З А М	91459	11564	23307	4978	3255	179	87	205	1232	136266

Увага. Табліца зложена бяз даных з трох валасьцей Пскоўшчыны,
далучаных да Латгаліі ўжо пасля перапісу 1920 г.

Табліца XI.

Нацыянальны склад жыхарства ЛЮЦЫНСКАГА павяту
ў 1925 г.

Гарады, мястэчкі і воласьці	Польшчы	Літвы	Беларусы	Жыды	Палыска	Літвы	Чэшскі	Эстонцы	Латышы	УСЯГО
Люцын	1782	1256	64	1907	445	19	28	3	60	5559
Корсаўка	576	326	2	907	125	1	14	-	12	1963
Эверсмуйжская воласьць	5787	580	3	-	37	3	2	-	16	6428
Істрэнская	1260	1475	3411	47	114	7	1	1	4	6320
Янавольская	1738	3011	5	44	8	-	5	-	31	4842
Корсаўская	8050	1249	-	66	109	5	10	2	27	9518
Ляндскаронская	4926	488	939	124	103	9	8	-	8	6605
Міхайлоўская	7991	3592	71	6	37	3	3	2	9	11714
Нерзенская	4454	829	6	41	81	2	2	-	7	5422
Пылдзенская	5042	1920	27	14	332	6	3	2	-	7346
Пасінская	1094	2466	4060	461	1124	22	20	-	6	9253
Рунданская	613	2162	396	4	699	1	-	1	26	3812
Зальмуйжская	5694	134	-	11	9	7	4	-	12	5871
Зьвірденская	4228	719	408	17	102	-	2	1	-	5477
Разам	53235	20207	9392	3649	3235	85	97	12	218	90130

Табліца XII.

Нацыянальны склад жыхарства НОВА-ЛАТГАЛЬСКАГА павяту
ў 1925 г.

Гарады, мястэчкі і воласьці	Польшчы	Літвы	Беларусы	Жыды	Палыска	Літвы	Чэшскі	Эстонцы	Латышы	УСЯГО
Балціноўская воласьць	9079	1909	1	221	63	1	-	41	4	11319
Балоўская	8346	2538	5	487	54	9	13	36	11	11499
Бокаўская	361	4220	-	-	20	5	5	2	7	4620
Домапольская	7461	46	-	75	16	3	3	1	4	7609
Гаўраўская	415	10788	4	4	235	68	4	-	19	11537
Качаноўская	1702	8280	4	1	27	16	1	58	12	10101
Кокарэўская	5292	330	-	18	34	31	5	2	3	5715
Ліпнэўская	3658	250	-	7	58	16	9	167	3	4168
Ругайская	4881	897	1	44	3	-	1	7	1	5835
Толкаўская	214	6545	1	4	52	-	3	5	-	6824
Вілякская	10282	284	1	496	206	61	13	13	-	11356
Вышгародзкая	333	9820	7	14	40	1	9	29	5	10258
Разам	52024	45907	24	1371	808	211	66	361	69	100841

Табліца XIII.

Нацыянальны склад жыхарства РЭЖЫЦКАГА павету
ў 1920 г.

Гарады, мястэчкі і воласьці	Латы- шы	Мас- коў цы	БЕ- ЛА- СЫ	Жыды	Па- ля кі	Лі- тоў цы	Нем- цы	Эс- то- нцы	Ін- шы я	УСЯГО
Рэжыца	1924	2469	126	4148	1231	38	30	5	26	9997
Варкляны	436	25	6	1403	39	8	1	1	1	1920
Вілёны	476	104	113	344	34	2	7	-	3	1083
Андрэпненская воласьць	5515	1512	228	2	663	8	2	1	24	7955
Аташэнская	2181	772	54	-	6	1	1	-	-	3015
Берзгальская	5359	492	160	6	130	3	-	-	5	6135
Боркаўская	5091	8	91	32	16	3	1	-	28	5670
Быкаўская	3553	70	6	1	12	10	4	-	1	3257
Дрыцанская	3856	119	35	2	35	1	-	-	-	4048
Галянская	6127	2120	4	-	19	6	9	5	8	8298
Каўнацкая	6040	603	1135	44	443	-	2	-	188	8455
Макашанская	4864	942	1541	2	258	21	2	-	36	7666
Розэнмуйжская	4309	2624	1599	11	621	27	-	6	3	9199
Розэнтоўская	4731	1430	495	177	944	18	2	2	10	7809
Рудзяцкая	1567	210	1	-	31	3	-	-	-	1812
Ружынская	1747	330	4098	1	24	1	-	1	13	6215
Сакстыгальская	3898	2012	996	5	97	7	2	-	3	7020
Салуёнская	3746	4117	21	2	469	-	-	2	5	8362
Стэрнянская	2079	82	8	-	6	-	2	-	1	2178
Узулмуйжская	1682	2586	1	-	170	11	9	-	7	4466
Вайвадоўская	3078	426	1884	4	628	15	1	3	2	6041
Варклянская	7017	758	238	6	55	17	9	-	11	8110
Вілёнская	3625	1769	485	-	80	12	2	1	16	5990
Разам	83093	25746	13355	6858	6069	222	91	26	391	135851

Таблица XIV.

Национальный состав хозяйства РЭЖЫЦКАГА павету
ў 1925 г.

Гарады, мястэчкі і воласьці	Латышы	Маскоўцы	БЕЛАСЫ	Жыды	Палыкі	Літоўцы	Немцы	Эстонцы	Іншыя	Усяго
Рэжыца	4348	3034	38	3911	1112	32	94	9	42	12620
Варкляны	576	49	1	1356	10	-	2	-	11	2005
Віляны	681	262	2	391	41	4	1	-	16	1398
Андрэппенская воласьць	5900	2285	141	28	775	17	1	3	11	9161
Аташэнская	2471	588	-	8	29	-	3	-	2	3101
Берзгальская	5977	574	24	11	94	7	1	1	-	6689
Быкаўская	3529	121	25	16	7	4	2	-	2	3736
Боркаўская	5071	103	3	60	19	1	-	-	-	5257
Бунмуйжская / Байвадаўск /	3644	999	1186	6	370	11	2	-	14	6232
Дрыцанская	4060	171	14	3	23	2	-	1	9	4283
Каўнацкая	6631	2062	67	98	472	2	4	-	9	9345
Макашанская	4988	2566	1	8	150	2	-	-	8	7745
Узулмуйжская	1862	2984	-	6	177	5	-	1	1	5036
Розенмуйжская	5232	3793	14	24	558	21	2	1	2	9647
Розентоўская	5196	2194	11	349	824	10	5	-	53	8442
Ружынская	1871	4849	2	4	26	-	-	-	17	6769
Сакстыгальская	4036	3221	7	2	38	7	6	1	19	7337
Салуёнская	3945	4560	46	360	391	6	2	3	1	9314
Стырненская	2151	66	-	2	13	1	2	2	-	2237
Варклянская	7685	855	2	8	35	8	-	1	3	8597
Відомуйжская / Галіянская /	6207	2141	1	3	18	5	12	3	17	8407
Віленская	4758	2532	11	6	61	7	9	1	10	7395
Разам	90819	40009	1626	6660	5243	152	148	27	247	144931

Як бачым з табліц 8 і 9, лік беларускага жыхарства ў ДЗБВІНСі КІМ павеце, згодна даных перапісу 1925 г., паменшыўся на 9.000 чалвек, але на тую-ж лічбу павялічылася лічба "маскоўцаў". Тое-ж самае можамо ўбачыць з разгляду даных абодвух перапісаў і ў Люцынскім павеце і ў Рэжыцкім павеце.

Лічбаў аб нацыянальным складзе валасцей ЛУКШТАНШЧЫНЫ згодна Уселятвійскага перапісу 1920 г., мы прывесці ня маемо магчымасці, бо ад апублікавання падрабязных даных Статыстычнае Кіраўніцтва, чамусьці, устрымалася аж да гэтага часу. Дзеля гэтага абмяжоўваемся агульнымі данымі аб нацыянальным складзе ўсяго Лукштанскага павяту ў часы розных перапісаў.

Табліца ХУ
Нацыянальны склад жыхарства ЛУКШТАНСКАГА павяту

Перапісы	Латыш	Маскоўцы	БЕЛА-СЫ	Жыды	Палякі	Літоўцы	Немцы	Эстонцы	Іншыя	УСЯГО
ІО/П-1897	18955	10121	11478	6351	11380	6986	1082	-	108	66461
Ліст. 1919	1396	5068	1273	134	9207	251	-	-	31	17360
І4/УІ-1920										
і ?/І-1921	16983	8721	4447	1341	10149	3500	196	6	83	45426
ІО/П-1925	22567	11073	6047	1328	6799	3574	175	10	133	51706

Перапіс 1919 г. быў зроблены польскімі акупцыйнымі ўладамі на тэрыторыі не ўся Лукштанскага павяту, а толькі 6 валасцей Ілукштаншчыны /Борненскай, Бароўскай, Дземенскай, Калкунскай, Скрудалінскай і Саланайскай/, занятых у той час польскім войскам. Перапіс праводзіўся польскімі вайскоўцамі, быў вельмі тэндэнцыйным і меў заданнем давесці, што гэтыя шэсць валасцей - "чыста польскія". Дзякуючы гэтаму ў "палякі" былі залічаны ня толькі УСЕ каталікі, у тым ліку, і каталікі-беларусы, і каталікі-ліцьвіны, і каталікі-латышы, але і больш 200 іудэяў, ды каля 250 старавераў. Зусім зразумела, што ніякага навуковага-статыстычнага значання лічбы гэтага сфаальшаванага перапісу ня маюць, аднак, мы зьмяшчаем іх для гістарычнае спраўкі, бо польскія ўлады і публіцысты да гэтага часу часта-густа спасылаюцца на лічбы гэтага ~~шпірашпіра~~ польскага вайсковага перапісу.

Табліца ХVІ

Нацыянальны склад жыхарства ЛУКШТАНСКАГА павету
ў 1925 г.

Гарады, мястэчкі і воласьці	Латы- шы	Мас- коў- цы	БЕ- ЛА- СЫ	Жыды	Па- ля- кі	Лі- тоў- цы	Нем- цы	Эс- тон- цы	Ін- шыя	УСЯГО
Лукст	303	153	20	30	480	5	6	-	-	997
Субат	435	487	2	485	151	121	32	-	-	1713
Грыва	187	1463	50	163	669	98	14	4	-	2648
Акністская воласьць	1537	7	-	200	11	408	-	-	-	2163
Борненская	426	214	1229	30	346	56	17	-	17	2335
Бароўская	354	1451	1065	265	87	5	5	-	32	3264
Дэменская	294	582	984	14	443	167	3	1	14	2502
Калкунская	580	2286	351	32	1230	882	15	3	31	5410
Курцумская	240	590	294	-	619	220	2	-	-	1968
Лашаўская	1715	395	11	31	472	307	-	2	2	2934
Пілскалнская	1137	100	184	1	626	37	2	-	-	2087
Саланайская	1033	1333	870	2	337	2	2	-	11	3590
Скрудалінская	471	1455	760	17	225	27	10	-	9	3004
Сусейская	1030	7	-	2	4	111	10	-	2	1166
Стэленская	216	88	6	-	130	253	6	-	3	702
Сьвентэнская	1391	228	216	-	601	93	4	-	-	1535
Асарская	960	38	-	5	2	48	5	-	-	1058
Бебрэнская	3123	95	1	14	137	141	9	-	1	3621
Двентэнская	2146	16	-	1	88	6	-	-	4	2261
Гарзенская	946	7	2	15	17	169	7	1	-	1164
Продская	1650	70	1	14	50	386	26	-	2	2199
Рубенская	2293	8	1	7	44	32	-	-	-	2385
Разам	22567	11073	6407	1328	3799	3574	175	10	133	51706

Лічба беларусаў у Лукштаншчыне, дзе няма такіх, апанаваных расейскімі ўплывамі гарадоў, як Люцын, Рэжыца і Дзьвінск, з 1920-га да 1925-га году ня толькі не паменшылася, але яшчэ і павялічылася

на 360 чалавек, што можна лічыць на рмальным прыростам за 5 гадоў.

Цікава яшчэ адзначыць тое, што ў Ілукштаншчыне сыстэматычнае беларускае культурна-асьветнае працы да гэтага часу яшчэ не вядзецца і тутакж няма, нават, ніводнае беларускае пачатковае школы на ўсе 6407 чалавек беларускае люднасьці, зарэгістраваных у Ілукшчыне.

Калі перавясыці лічэбныя вынікі І-га Уселятвійскага перапісу на працэнты і ўлажыць карту расяленьня і густыні беларускае люднасьці на тэрыторыі Латгаліі і Ілукшчыны,

Картаграма IV.

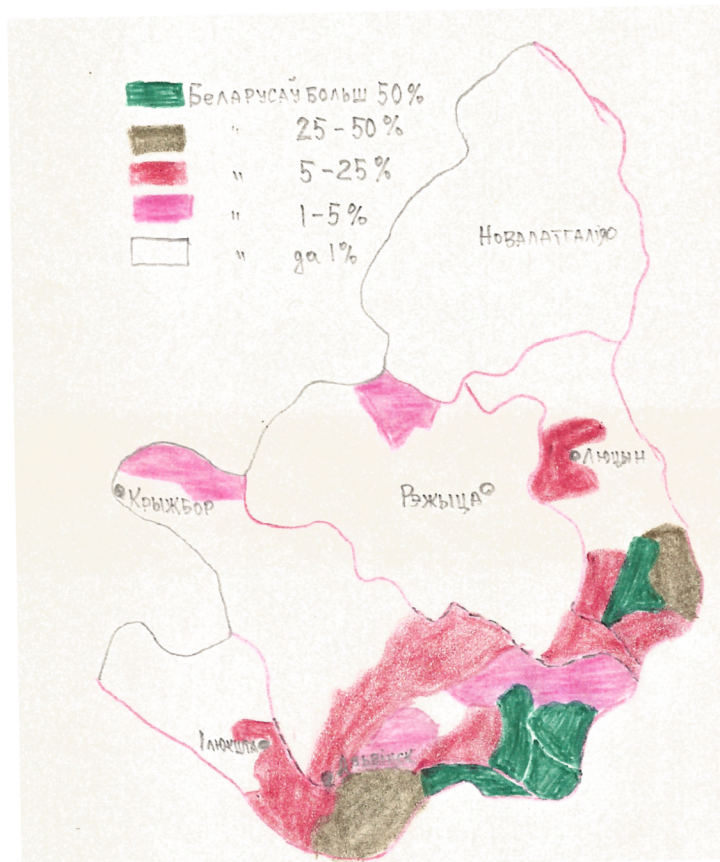
Працэнт беларускае нацыянальнае меншасьці ў Латгаліі і Ілукштаншчыне на І4/УІ-І920 г.

дык зможам наглядна сабе ўявіць ДЗЕ і ў ЯКОЙ ЛІЧБЕ былі афіцыйна зарэгістраваны беларусы ў І920 г. /Гл. картаграму 4-ую/.

Зусім натуральна, што найбольш беларусаў аказалася ўва ўсходніх валасьцях Латгаліі і Ілукштаншчыны, на мяжы з этнаграфічнай беларускай тэрыторыяй, чым у цэнтральных і заходніх валасьцях разглядаемай намі краіны, дзе лічэбная

перавага пераходзе ўжо на бок латгальцаў. На мяжы з Заходняй Беларуссю, акупаванай палякамі, ёсць у Латгаліі і Ілукшчыне цэлы шэраг валасцей, у якіх лічба беларусаў даходзе ад 50 да 90 працэнтаў. Гэтыя валасці азначаныя на картаграмах чорнай /зялёнай/ фарбай. Чым далей на захад ад мяжы з Беларуссю, у глыбіню Латгаліі і Ілукшчыны, тым беларусаў усё менш і менш, а на самым захадзе ёсць валасці, дзе зусім няма беларусаў.

Картаграма У.

Працэнт беларускае нацыянальнае меншасці ў Латгаліі і Ілукштаничыне ў 1925 годзе

Вынікі 2-га Уселятвійскага перапісу 1925 г. графічна паказаныя на картаграме У. Тутака малюнак ужо зусім іншы. Працэнт беларусаў значна паменшыўся, асабліва ў Люцынскім, Нова-Латгальскім і Рэжыцкім паветах, г.э. у тых паветах і як-раз у тых паўночна-усходніх валасцях, дзе пераважна жывуць белару-

сы-праваслаўныя^{х/}.

З самага павярхоўнага параўнання абедаўных перапісавых картаграм, бачым як прыгнчваюча-бялюча і цяжка адбіўся ў псыхіцы маласьведомага і малыісьменнага беларускага сялянства Латгаліі той разгром, які быў учынены беларускай нацыянальнай меншасьці вышэй ужо ўспомненым "Беларускім працэсам". Вобыскі, арышты і дапросы /выпыты/ страшэнна напалохалі беларускае сялянства. А тутакж яшчэ група "дзяльцоў" з расійскіх чорнасотенцаў, асеўшых у Латвіі, выкарыстала момант арышту беларускіх дзеячоў і распусьціла чуткі, асабліва ў Люцыншчыне і Рэжыцкім павеце сярод праваслаўнага беларускага жыхарства, што ўсіх, хто лічыць сябе беларусам і скажа аб гэтым пры перапісу – будуць арыштоўваць і садзіць у турму. Выпушчаны быў нават спецыяльны календар для права слаўных, у якім расейцы лаялі беларусаў, пужалі іх усякімі бедамі і радзілі ўсім абавязкава запісвацца "рускімі".

На вялікі жаль, улада зусім не звярнула ўвагі на гэтую ганебную, правакацыйную працу, а беларускае грамадзянства – ўцягнутае ў "беларускі працэс", ня мела сілы абараніцца ад нападкі і растлумачыць сялянству ўсю беспадстаўную ману – расейскіх чорнасоценцаў. І вось цэлыя дзесяткі тысяч беларускіх сялян Люцыншчыны і Рэжычыны пачалі ў часе перапісу запісвацца "рускімі", і такім чынам павялічылі лік маскоўцаў у Латвіі з 124.746 чалавек аж да 193.648 чалавек.

На заканчэньне гэтага разьдзелу кнігі трэба сказаць дзеколькі слоў аб лічбе беларусаў у Латвійскіх гарадох. Згодна апошняга перапісу нацыянальны склад буйнейшых гарадоў – Латвіі і Латгаліі выглядае гэтак, як гэта паказана у табліцы ХУП.

Як бачым, найбольшая з усіх латвійскіх гарадоў лічба беларусаў аказалася ў Рызе, дзе яшчэ з мірных часоў жыўе шмат беларускіх рабочых, працаваўшых калісьці тутакж на вялікіх фабрыках і заводжах, а цяпер жывучых з падзённае прышчэпковае працы.

У Латгальскіх гарадох беларусаў зарэгістравана мала; бо тутакж беларускія мяшчане – каталікі знаходзяцца пад польскімі ўплывамі, хварэюць на панства і лічуць сябе палякамі,

^{х/} Пасьля перапісу 1920 г., беларусаў-каталікоў і беларусаў-праваслаўных у Латвіі налічвалася нямаль аднальковая лічба. Пры гэтым высветлілася, што беларусы-праваслаўныя пераважнажывуць у Люцынскім і Рэжыцкім паветах, а беларусы каталікі – у паветах Дзэвінскім і Лукштанскім. Дзеля гэтага, што шмат беларусаў-праваслаўных у часе перапісу 1925 г. запісалася "рускімі" /з беларусаў-каталікоў у "рускія" запісалася вельмі невялікая горстка/, цяперака зг одна афіцыйнае статыстыкі, беларусаў-каталікоў у Латвіі ў тры разы з паловай разы больш за праваслаўных.

бо згодна іхняму разуменьню БЫЦЬ ПАЛЯКОМ НІБЫТА ЛЕПШ, ЧЫМ БЫЦЬ "ПРОСТЫМ" беларускім селянінам або рабочым. Няма чаго і казаць аб тым, што думку гэтую беларусам штучна ўдаў білі польскія памешчыкі і ксяндзы-палякі, каб павялічыць уплывы польшчыны на Латгалію. З другога боку, праваслаўная беларуская інтэлігенцыя па гарадох і мястэчках, прайшоўшая ў свой час расейскую школу і пабываўшая і ў расейскім войску і ў расейскіх канцэлярыях, вельмі абмаскалілася. Гэтая частка беларускае інтэлігенцыі, часта-густа прызнаючы сябе за прыродных беларусаў-крывічоў, усе яшчэ па старой прывычцы цягне ў бок расейшчыны і вельмі абьякава ставіцца да ідэі беларускага нацыянальна-сацыяльнага адраджэння. Ня маючы правадыроў і добрага прыкладу, частка не сьвядомага беларускага насельніцтва па гарадох да гэтага часу не разьбіраецца ў нацыянальнай свай прыналежнасьці і чуючы ў царкве казаньні і звароты - "мы праваслаўныя-рускія людзі" - мімавольна паўторывае гэты тэрмін і называе сябе "рускімі"^х.

Прымаючы пад увагу гэтыя абставіны і адсутнасьць з боку беларускага грамадства належнае нацыянальна-ўсвядомліваючае працы, трэба лічыць, што фактычная лічба беларусаў павінна быць значна большай, чым гэта паказана ў ніжэй друкуемай табліцы.

Табліца ХУП.

Гарады	Латыш	Літоўскі	БЕЛАРУС	Жэндз	Паліскі	Літоўскі	Нёман	Эстонскі	Іншыя	Всё
Рыга	198739	27648	1587	39459	15119	7778	43793	2332	3278	337699
Лібавя	36651	2265	181	9851	2459	2637	6128	118	472	60762
Мітава	21180	324	238	1998	332	635	2760	37	688	28321
Якубітат	3747	936	525	896	122	21	65	1	35	5655
Дзвінск	11048	6943	1039	12567	7824	309	542	32	507	40640
Рэжыца	4348	3034	38	3911	1112	32	93	9	42	12620
Люцын	1782	1256	64	1907	345	19	23	3	60	55559
Краслаўка	833	445	428	1716	984	23	13	1	32	4485

Назоў "рускі" ня ёсьць назоў нацыянальны, а зьяўляецца назовам дзяржаўна-тэрытарыяльным. Ён таксама, як назовы "латы віец", "эрапейц", "азіят", не азначае належнасьці да таго ці

Што да іншых нацыянальнасцяў, дык па гарадох Латгаліі на першым мейсцы ўсюль стаяць жыды, есць у даволі значным ліку запраўдныя расейцы-маскалі, дыволі многа лічучых сябе "палякамі", ды патроху ёсць немцаў, ліцьвіноў ды іншых. Латышоў-балтаў і латгальцаў па гарадох Латгаліі да вайны было мала. Пасля далучэння Латгаліі да Латвіі лічба латышоў па латгальскіх гарадох узнялася, аднак усё-ж-ткі была, як да пануючае нацыі, вельмі нязначная. Каб павялічыць у статыстычных табліцах лічбу латышоў у латгальскіх гарадох, у часе апошняга перапісу да ліку жыхарства гэтых гарадоў былі аднесены і вайскоўцы латгальскіх гарнізонаў; дзеля таго-ж, што ў латгальскія гарнізоны пасылаюць навабранцаў з Курлянды і Ліфлянды, а латгальскіх навабранцаў у большасці накіроўваюць у глыбіню Латвіі, дык мера гэтая дапамагла вынікі, значна змяніўшы на карысць латышоў статыстыку латгальскіх гарадоў. Так, у Дзвінску ў 1920 г. было латышоў — 1488 чалавек, а ў 1925 — 11048 чалавек, нямаль у восем разоў болей. /Глядзі табліцы 8, 9, 10, 11, 13 і 14/.

Такім чынам, разглядаючы вышэйпаказаныя статыстычныя даныя аб лічбе беларусаў у Латвіі і прымаючы пад увагу многавяковыя ўплывы на беларусаў-каталікоў з боку польскіх абшарнікаў і ксяндзоў-палякаў, а на беларусаў-праваслаўных з боку расейскае школы, адміністрацыі, войска і сьвяшчэннікаў, мы павінны прыйсці да пераканання, што лічбы беларусоў, паказаныя ў часе апошняга Ўселатвійскага перапісу 1925 г., не адпавядаюць праўдзіваму стану рэчаў і што запраўдная лічба беларускае нацыянальнае меншасці ў Латвіі павінна быць значна большай.

іншага НАРОДУ, а адмячае толькі з якой ДЗЯРЖАВЫ або ТЭРЫТОРЫІ паходзе даная адзінка. "Рускім" мог называць сябе кожны, хто меў у кішэні пашпарт старой Расейскай імперыі, незалежна ад таго ці быў ён масковец-вялікарус, ці татарын, ці латыш. Паколькі зара няма дзяржавы, якая звалася-б "Расейя", павінна зусім адпасьці і ўжываньне тэрміну "рускі".

IV

САЦЫЯЛЬНЫ СТАН БЕЛАРУСКАЕ МЕНШАСЬЦІ

Латвійскія беларусы, у падзяўляючай сваёй большасці, займаюцца земляробствам і жывуць пераважна па вёсках. Цяга да зямлі і прывычка да земляробства ў беларусаў гэтакія вялікія, што нават многія з тых беларусаў, што з даўн-даўна жывуць па гарадох і мястэчках і прыпісаныя да мястовага мяшчанства, не парывалі і ня парываюць цеснае сувязі з зямлей, займаючыся апрацоўкай заарандаваных па-за месцам вучасткаў і гародніцтвам у самым месце. "Зямля і земляробства гэта - адзіная запраўдная праца і верны кавалак хлеба, а рэшта ўсё - ня пэўныя і нястальныя заняткі, з якіх доўга ня пражывеш!" - так думала да самага апошняга часу большасць беларускага сялянства ў Латвіі. Годы пасляваеннай разрухі, спыненне прамысловых прадпрыемстваў і агульнае імкненне да зямлі - яшчэ больш умацавалі веру ў правідловасць гэтае думкі. Жаданне асесці на зямлі і "замацавацца" на ёй зьяўляецца ўжо ня толькі ў шырокіх колах беларусаў-земляробаў, але моцна выяўляецца і сярод беспрацоўных беларускіх безработных па гарадох і сярод беларускае працоўнае інтэлігенцыі.

Зямельная рэформа і адабранне зямлі ад абшарнікаў давала надзею на прырэзкі зямлі малазямельным і на надзяленне зямлёй беззямельных батракоў. Асабліва многа надзей звязана было з зямельнай рэформай у беларусаў. Становішча беларускага сялянства ў Латгаліі ўжо да Усясьветнай вайны было надзвычай цяжкім. Вёскі і сямейкі беларускія мнагалюдныя, а зямлі дужа мала. Гаспадарка - карлікавая, па 2-3 дзесяціны зямлі, дужа вялікі лік зусім беззямельных, якія мелі толькі хату. Да вайны беззямельныя і малазямельныя сяляне знаходзілі сябе працу у суседніх губернях і ў прамысловых цэнтрах Расеі і Польшчы, а зара, калі магчыма, атрымалі працу за-межамі для латвійскіх падданных адпала, - уся гэтая армія беспрацоўных загрузіла вёску, чакаючы паратунку ад зя-

мельнае рэформы.

Аднак, надзеі на паратунак праз зямельную рэформу ня спраўдзіліся. Зямельная рэформа была праведзена так, што лепшыя кавалкі зямлі, цэнтры маёнткаў, мяшны, сады і добрыя хутары — трапілі ў рукі людзей, якія ніколі земляробствам не займаліся: кадравым афіцэрам латыскае арміі, рознаму чыноўніцтву, землемерам, аграномам, сябром земляўпарадкаваўчых камісіяў і іхным сваяком, дэпутатам, міністрам ігд. Сялянству асваліся аб'едкі панскага столу. Беззямельнае беларускае сялянства зямлі нямалё не атрымала. Дзе-каму далі на вёсках г.зв. "рамесніцкія" надзелы па 1-2 гэктары. Ды і тут не абыйшлося бяз крыўды для сялянства: цэлы шэраг маленечкіх надзелаў пазахапілі сабе прадстаўнікі чыноўнае "інтэлігенцыі", каб пабудава сабе летнія дачы. На гэтых "дачах", напрыклад, пад Дзвінскім, чыноўнікі /часта-густа людзі дужа добраахвотна, з акладам пэнсіі ў 600-700 латаў штомесячна/ будуць сабе хату-дачу на дзеве палавіны: на адной "чыстай", яны самі жывуць улетку, а на другой "чорнай" жыве арандатар, беззямельны беларускі селянін, які безграшова даглядае за дачай ды яшчэ плоціць такую арэнду, якая акупае ў 4-5 год пабудову дачы.

Мала лепшым аказалася становішча і беларускіх сялян, што атрымалі гаспадаркі ў 10-12 гэктараў. Жадаючы хутчэй наладзіць сваю гаспадарку, гэтыя сяляне кінуліся шпэрка будавацца на хутары, абзаводзіцца ўсякім гаспадарскім інвэнтаром. Беларускіх крэдытовых таварыстваў у Латгаліі да 1927 г. яшчэ ня было, якім чынам атрымаць доўгатэрміновую пазыку з Зямельнага банку няпісьменнае беларускае сялянства ня ведала, а тут па вёсках розныя прахадзімцы, з валасных дзелаводаў ды спекулянтаў-пунктавікоў^х, узяліся арганізаваць розныя пазычкова-ашчадныя таварыствы, з якіх прапаноўвалі сялянам самы шырокі крэдыт, але па надзвычай высокіх працэнтах. Не падлічыўшы сваіх магчымасцяў, многія сяляне пазалызалі ў даўгі, з якіх дагэтуль ня могуць выбрацца, тым больш, што панаехаўшыя на вёску "культуртэгеры" з былых валасных пісароў, дарваўшыся да грашовых справаў, зараз-жа узяліся за розныя камбінацыі з падвойнымі вексялямі ігд. Значная частка сялянства разарылася; былі ўжо і такія, якіх прадалі з аўкцыёну, а дзе-каго гэты лёс чакае ў бліжэйшай будучыне.

^х/ "Пунктавікамі" ў Латгаліі завуць грамадзян, якія атрымалі ад ураду права адчыняць ня мяжы з СССР абменныя пункты і на гэтым нажылі вялікія грошы.

Зараз перад беларускай вёскай і беларускай меншасцю ў Латвіі стаіць вострае пытаньне: куды-ж накіраваць "лішніх" людзей і лішнія рукі?

Выгадаў магло-б быць даволі: 1/ павялічэньне прамысловасьці, з накіраваньнем туды на працу безьземельных; 2/ перагляд зямельнае рэформы, з тым, каб адабраць зямлю ад тых, хто неправільна яе атрымаў і на ёй не працуе; 3/ падзел вяліх сядзіб "шэрых баронаў"^х у Курляды і Ліфлянды, якія фактычна зьяўляюцца маёнткамі, бо гаспадарка вядзецца наёмнай сілай батракоў і батрачак, і 4/ шырокія мэліярацыйныя прадпрыемствы, якія дадуць новыя абшары для новых гаспадарак і для прыпэзак да старых карлікавых надзелаў.

Аднак, спадзяюцца на тое, што ў бліжэйшыя гады магчыма будзе дасягнуць гэтых мерапрыемстваў, пакуль што няма магчымасьці, бо гэтаму перашкаджае ў першую чаргу палітычная групіроўка сілаў у Латвійскай рэспубліцы: НЯ ТОЛЬКІ ПРАВЫЯ ПАРТЫІ, АЛЕ І ЛАТВІЙСКІЯ САЦЫЯЛ-ДЭМАКРАТЫ БЯЛЦА І НЯ ХО - ЧУЦЬ РАДЫКАЛЬНЫХ РЭФОРМАУ У ЗЯМЕЛЬНЫМ ПЫТАНЬНІ.

Пазыцыя правых арганізацыяў і т.зв. "сялянскага хаўрусу", у які ўваходзяць "шэрыя бароны", зусім ясная: яны жадаюць з захаваньня і надалей вялікіх сядзіб, бо ў гэтых сядзібках матэрыяльная база і сіла гэтых групавак. Што да пазыцыі сацыял-дэмакратаў, дык яна дужа скоўзкая і нявыразная: з аднаго боку - яны супраць ~~падзелу~~ падзелу сядзіб паміж безьземельных і малаземельных сялян Латгаліі, бо гэта "разбурыць моцныя гаспадаркі", якія даюць хлеб на рынак і рабочым", а з другога боку, яны супраць і таго, каб гэтыя сядзібы зрабіць яшчэ большымі гаспадаркамі, аб'яднаўшы ў іх калектывныя гаспадаркі-фабрыкі з адначасным аграмаджаньнем іх. Аб апошняй, самай радыкальнай, рэформе яны баяцца нават заікнуцца, хця-ж гэты выхад трэба лічыць адзіна правільным і толькі ён можа выратаваць з стану бязупыннага недаяданьня безьземельную Латгалію.

Як бачым, становішча беларускага сялянства ў Латгаліі дужа цяжкое, а для многіх малаземельных і безьземельных нават зусім катастрафічнае. Цяжкасьць становішча павялічваецца тым, што да самага апошняга часу беларускае сялянства ня было аб'яднана і арганізавана ў свае сялянска-батрацкія арганізацыі. Ды і цяпер, калі заклалася першае ў

^х/ "Шэрымі баронамі" ў Латвіі завуць сялян земляўласнікаў, якія маюць вялікія сядзібы па 150 - 200 - 300 дзесяцін зямлі, вядуць гаспадарку з дапамогай 32528 батракоў і часта густа сямі зусім не працуюць на зямлі.

Латвіі Беларускае сельска-гаспадарчае т-ва АРАТН; становішча безьзямельных і малазямельных беларускіх сялян, відаць, не палепшыцца, бо па свайму характару гэтае сельска-гаспадарчае т-ва разьлічана больш на падтрымку і палепшаньне працы ў нармальных "крэпкіх" гаспадарках, да якіх яно ідзе і з пракатнай машынай, і з племянным быдлам, і з птушынай, і з меліярацыйнымі прадпрыемствамі, а беларусы безьзямельныя і малазямельныя астаюцца ў баку ад поля дзейнасьці гэтага таварыства.

Ня дзіва, што пакінутыя сам-на-сам свайму лёсу безьзямельныя і малазямельныя беларусы за ўсялякую цану згодны працаваць на ўсякай працы, каб толькі атрымаць хаця-ж бы кавалак хлеба. Таму беларусаў/мы і бачым на самых цяжкіх і танна аплачваемых работах па ўсёй Латвіі. Вясной з рыдлёўкамі, пехатой беларусы разбрыдаюцца па вялікіх сядзібах "шэрых баронаў" Ліфляндзі і Курляндзі, капаюць канавы, асушаюць балоты і ва-

/зьнімак/

Спадчына вайны і голаду ў Латгальшчыне
Косьці коняў на палёх пад Дзьвінскім
Коні паздыхалі з голаду.

зёры, узімку працуюць на лесазагатоўках па лясох. Працы беларус не баіцца, але яе не хіпае для ўсіх і таму ў апошнія гады значная лічба беларусаў пачала эміграваць за межы Латвіі, ідуць на хлусьлівыя абяцанкі розных агентаў, якія набіраюць людзей на плянтацыі ў Аргэнтynu і Бразылію. Спыніць гэты рух пакуль што не ўдалося, бо прэса латвійская з гэтага поваду трывогі ня б'е, а беларуская прэса ледзь жыве ў Латвіі, ды і сялянства беларускае толькі на 25-30% зьяўляецца пісьменным, а таму перасьцярогі беларускае прэсы да большасьці кан-

дыдаты ў эмігранты не даходзіць, асабліва, калі гэтыя кандыдаты ў эмігранты адарваны ад беларускіх валасцей Латгаліі і эмігруюць з іншых месцаў Латвіі, дзе яны апынуліся ў шуканні працы і хлеба.

Другая сацыяльная група беларускае меншасці ў Латвіі складаецца з беларусаў рабочых па гарадох. Гэта група значна меншая за групу сялянскую, але штогодна яна папаўняецца новымі выхадцамі з вёскі і, з развіццём прамысловасці ў гарадох, будзе расці далей, прыцягваючы ў свае шэрагі беззямельных вяскоўцаў.

"Цяга ў горад" з'явілася ў беларускіх вёсках Латгаліі блізка з паўвеку назад. Але ў спачатку яна была слабой, і прыняла шырокія формы толькі незадоўга перад Усясьветнай вайной, калі з аднаго боку, перагрузка вёскі жывою сілаю і беззямельнымі дайшла да максымуму, а з другога — гэтам у ім кненню ў горад спрыяла развіццё прамысловасці ў Рызе, Лібаве, Віндаве і Дзвінску. Таму пераважная большасць сучаснага пакалення рабочых беларусаў радзілася ў і да 15-16 год узгадоўвалася па вёсках, затым перабралася ў горад, каб спачатку "паглядзець, як будзе", а потым астацца ўжо і на сталую працу. Гэтае пакаленне захавала моцную сувязь з сваімі вёскамі, часта ездзіла туды на пабыўку і, нямаль як агульнае правіла, брала сабе жонак не з гарадзкіх дзяўчат — работніц, а з ліку сваіх вясковых сябровак і адналетак.

Вясковы хлопец, прыехаўшы ад зямлі ў Рыгу, ня меў ніякай кваліфікацыі і мог атрымаць толькі чорнарабочую падзенную працу. Большасць паступала на лесопілку, у транспартнікі, фізічна дужэйшыя ішлі ў порт на працу грузчыкаў, вельмі нязначная частка паступала ў майстэрні на вывучку і выбівалася потым у кваліфікаваныя рабочыя.

Дзеці першага пакалення беларускіх рабочых пачыналі працаваць рана, з 8-10 год, а іншы раз і з 7-8 год; бацькі ня мелі магчымасці трымаць іх у хаце і аддавалі на веску пасьпіць на лета да глыбокай восені, Дасягнуўшы 16-17 год, гэта ДРУГОЕ ПАКАЛЕННЕ нашых рабочых беларусаў даставала нарэшце працу на фабрыцы і ўпрагалася на ўсё жыццё ў працу некваліфікаванага чорнарабочага, часта-густа не пасьпеўшы нават на вучыцца ў школе граматы.

Толькі ў апошнія 5 год, калі ў Рызе і ў Дзвінску з'явіліся беларускія нацыянальныя школы, якія паставілі сабе мэтай дапамагчы рабочым у навучанні сваіх дзяцей і ў прабы — ванні ім жыццёвага шляху, намеціліся для падростаючага пакалення беларускіх рабочых новыя перспектывы: частка мола-

дзі, пасля сканчэння аснаўной школы, ідзе ў сярэднія школы, а затым на вучыцельскія і іншыя курсы, ствараючы такім чынам кадры новае працоўнае беларускае інтэлігенцыі, а рэшта скончыўшы школы — шукае сабе дарогі да прафэсійнальнае асветы. На вялікі жалі да гэтага часу, па эканамічных і іншых варунках, а часта і па маласведамасці бацькоў, вельмі значны працэнт, часам да 50-60% вучняў, не канчае поўнага курсу школы і, пачынаючы з 3-е клясы, ужо становіцца на працу /малалетнія нянькі, разношчыкі афішаў і г.д./.

Малапісьменны, а часта-густа і зусім няпісьменны беларускі рабочы, ня ведаючы латыскае мовы, да самага апошняга часу аставаўся, а ў значнай меры і цяпер яшчэ астаецца, па-за жыццём арганізаваных рабочых, не ўваходзячы ў агульна-латвійскія прафэсійныя хаўрусы і не ствараючы сваіх беларускіх рабочых аб'яднанняў. Гэта дае самы шырокі грунт і лёгкаю магчымасць для бессаромлівае эксплёатацыі працы беларускіх рабочых з боку розных несалідных прадпрыемстваў і гэшэфтмахераў.

Трэпцяя сацыяльная група беларуска меншасці — гэта працоўная інтэлігенцыя. Група гэтая вельмі невялікая. Большасць сьвядомае беларускае інтэлігенцыі працуе ў якасці настаўнікаў па беларускіх школах; дзе-хто мае іншыя пасады, але магчымасцяў атрымаць іншую працу ў Латвіі дужа мала, а тамубольшасць абітурэнтаў беларускіх гімназіяў паступае на настаўніцкія курсы, падрыхтоўваючыся да настаўніцкае працы на вескі.

Матарыяльнае становішча беларускае працоўнае інтэлігенцыі ня можна назваць добрым і моцным. Аклады пэнсыі вясковых настаўнікаў вельмі невялікія, а жыццё ў прыфрантовай паласе даволі каштоўнае; аклады ў Рызе значна большыя, але тутакі жыццё і асабліва кватэры — дужа дарагія.

Сваёй буржуазіі беларуская нацыянальная меншасць у Латвіі ня мае. Няма сярод беларусаў ні банкіраў, ні прамыслоўцаў, ні буйных гандляроў. Таму ня будзе ні нацяжкай, ні памылкай, калі мы скажам, што беларуская меншасць, на сацыяльнаму свайму складу, з'яўляецца самаю пралетарскаю на-роднасьцю ў Латвіі. На жалі ня ўсе беларусы ўсведамляюць сабе свае сацыяльнае становішча, а таму часта-густа, у у разрез з сваімі сацыяльнымі патрэбамі, некаторыя беларусы падтрымоўваюць чужыя для іх сацыяльныя партыі і ідэалёгіі.

У

НАЦЫЯНАЛЬНАЕ ЖЫЦЦЕ БЕЛАРУСАУ У ЛАТВІІ

ЧАСЫ РУСЫФІКАЦЫІ І ПАЛЕНІЗАЦЫІ

Маскоўская ўлада і польскія паны ў Латвіі, пачынаючы ад 1772 г., вялі заўзятае змаганьне за душу беларускага народу Тутака, у каталіцкіх "Інфлянтах польскіх", асабліва заўзята змагаліся прадстаўнікі двух дзяржаўна-нацыяналістычных ідэяў: ідэі "Вялікае Расеі", якая павінна "зьліць у рускім моры ўсе славянскія ручаі", і прадстаўнікі ідэі "Вялікае Польшчы", якая павінназною вярнуць сабе незалежнасьць і стаць дзяржавай "ад мора да мора" /ад Балтыцкага да Чорнага мора, захапіўшы пад Польшчу Літву, Латвію, Беларусь і Украіну з Бесарабіяй/.

Па думцы маскалаў — беларусы павінны былі папоўніць сабой лічбу "расейцаў" у гэтым краю і зусім зьліцца з імі, адкінуўшы ўсякія думкі аб сваім беларускім нацыянальным жыцці і твары; па думцы польскіх шавіністаў — беларусы павінны былі зьліцца з палякамі і павялічыць лічбу польскага элементу ў Інфлянтах.

Каб перацягнуць беларусаў да сябе, кожны з гэтых двух адвечных ворагаў мабілізаваў усе сілы і сродкі, якія меў у сваім распараджэньні. Былі прыцягнутыя ня толькі сілы зямныя, але і нябесныя.

На дапамогу расейскай русыфікатарскай школы і адміністрацыі была прыцягнута праваслаўная царква Праваслаўнае духавенства, у сьляпым падчыненьні расейскаму прастолю, ад якога яно атрымлівала духоўныя чыны і сьвецкія ардыяны, на гвалт убівала ў галовы ўсіх праваслаўных, што ўсе праваслаўныя беларусы зьяўляюцца "рускімі". Каб зацямніць у беларускіх масах разуменьне сваёй нацыянальнай прыналежнасьці, праваслаўнае духавенства зумысьля ўносіла недапушчальную і нячэсную блытаніну ў разуменьне нацыянальнасьці, зьвязваючы два розныя паняцьці, як "рускі" і "праваслаўны", у вадно непадзельна-агульнае паняцьце —

"праваслаўны рускі народ". "Руская царква", "Мы праваслаўныя рускія людзі" - вось формулы, з якімі звярталіся праваслаўныя сьвяшчэннікі да народу па царквах. Ня дзіва, што праваслаўныя беларусы прывыклі да гэтага чужога ім нацыянальнага назову і нават, як ужо гаварылася вышэй, пачыналі часам самі ўжываць яго.

Каталіцкае духавенства, большасць якога ў Латгаліі звярталася польскімі патрыётамі ваяўніча-шавіністычнага пашыбу, вяло працу ў процілеглым кірунку і пераконвала беларусаў у тым, што кожны каталік звяртаецца палякам. З каталіцкім духавенствам шчыра і дужа актыўна супрацоўнічалі польскія паны-абшарнікі, зрабіўшы свае двары цытадаэлямі палёнізму і арганізоўваючы сеткі тайных польскіх школ.

Змаганьне гэтае бязупынна вялося ў працягу паўтара стагоддзя і захоплівала ў сферу сваіх інтэрасаў ня толькі беларусаў, але і бліжэйшых нашых суседзяў, латгальцаў і ліцьвіноў; аднак, найбольшыя высілкі абодвух старон заўсёды былі накіраваныя ў бок захаплення пад свае уплывы беларусаў з мэтай поўнай асіміляцыі х/ іх, і найбольш нацыянальна страцілі і пацярпелі ад гэтага змаганьня якраз беларусы.

ПАМІСЬ ДЗЬВУМА РЭВАЛЮЦЫЯМІ І ВАЙНОЙ

Рэвалюцыя 1905 г. ускалыхнула ўсе народы былой Расеі і выклікала ў іх новыя імкненьні і надзеі. Разварушыла яна і беларусаў. Пасьля рэвалюцыйнай навалы, якая зрабіла вялікія шчэрбы ў будынку расейскае "турмы народаў" і дала прыгнечаным "інародцам" шэраг вельмі важных здабыткаў, як напрыклад, карыстаньне сваёй мовай у прэсе, беларусы атрымалі права на друкаваньне газэт у сваёй роднай мове, на выпуск кніжак, на пастаноўку п'ес і вечарынак.

Сьледам за Вільняй, Петраграфам і Менскам, пачынаюць варушыцца беларусы і ў Латгаліі. Заместа тайна пашыраных загранічных беларускіх друкаў і рукапісных твораў, у Латгаліі паявіліся легальныя беларускія віленскія і петраградзкія выданьні, "Наша Доля", "Наша Ніва", "Маладая Беларусь".

У месцах Люцыне і Дзьвінску паявіліся нацыянальна сьвядомыя асобы і цэлыя сям'і, як Эпімах-Шыпілы - у Люцыне, Гаўронскія, Шаўнуны ды Езавітавы - у Дзьвінску, а пасьля пачалі арганізоўвацца патаемныя вучнёўскія гурткі, як напрыклад рэвалюцыйны вучнёўскі гурток пры 2-гім Дзьвінскім мясцовым

^x/ Асіміляцыйны завецца поўнае перайманьне адным народам ад другога мовы і звычаяў, у выніку чаго асіміляваны народ поўнасьцю зьліваецца з асімілявальным яго дужэйшым народам.

б-ціклясовым вучылішчы, які выпускаў рукапісныя вучнёўскія часопісы, як "Пуга", "Іскра", "Бізун", пісанія напалову па беларуску, напалову парасейску, з добрымі малюнкамі ў фарбах.

Але новая хваля парэвалюцыйнай рэакцыі, нахлуваючая на Латвію і зрабіўшая Дзвінск базай для розных карных экспедыцыяў, стварала тут такую атмасферу, што кожная спроба нацыянальнага аб'яднання выклікала розныя падазрэнні, а часам і рэпрэсіі. Ссылка ў Сібір і арышты беларускіх дзеячоў і паэтаў у Менску і Вільні стварылі прыгнечаны настрой у сьвядомых беларусаў Латгальшчыны і ў тых беларускіх дзеячоў што жылі ў Рызе^{x/}. Яны ня спынілі выпіскі беларускіх газэт і часопісаў, ня перарывалі зносінаў з беларускімі нацыянальна-культурнымі цэнтрамі, не пайшлі на асіміляцыю і ўгадоўшчыну^{xx/} з расейшчынай, але затое былі пазбаўлены магчымасці актыўнае беларускае працы і ня мелі магчымасці стварыць якое-коледы беларускае аб'яднаньне або таварыства.

У такім стане было беларускае нацыянальнае жыццё ў Латвіі перад пачаткам Усясьветнае вайны і 2-ой Расейскай рэвалюцыі.

Агульны падойм і ажыўленьне грамадзкае працы, якія распачаліся з сакавіка 1917 г., прывялі да масавага беларускага руху ў Латвіі. У жніўні г.г. склікаецца вялікі беларускі мітынг у Рызе, у вялікім зале Рамесьніцкага таварыства. На гэтым мітынгу, ініцыятарамі якога былі гр. Язэп МАМОНЬКА і МАКАРЭВІЧ, пакладзены быў пачатак арганізацыі

^{x/} У Рызе нейкі час жылі Мікола ВЯРШЫНІН, Цішка ГАРТНЫ, Вацлаў ЛАСТОУСКІ.

^{xx/} "Угодай" або "угадоўшчынай" беларусы Зах. Беларусі называюць імкненьне некаторых беларускіх дзеячоў за ўсяю пану не сварыцца з польскай уладай, ня глядзячы на тое, што гэтая ўлада ўвесь час уціскае беларусаў і зьдзекуецца нават над самымі гэтымі беларускімі дзеячамі. Гэткае імкненьне да ўгоды з варожаю нам уладаю і есьць тое шкоднае зьявішча, якое завецца угадоўшчынай. Угадоўцы дужа шкодзяць беларускаму руху тым, што ў польскай улады складаецца ўражненьне быццём беларусы сур'езна ня ставяць сваіх вымагаў і што з беларусамі заўсёды будзе яшчэ час пагадзіцца, што беларускі народ да рэвалюцыйных падзей ня дойдзе. Угадоўцы ў час расейскага панаваньня не жадалі сварыцца з расейскай уладаю і былі супраць незалежнасьці і нават супраць аўтаноміі Беларусі, згаджаючыся дзякаваць расейскую ўладу нават за кожны дазвол на беларускую вечарыну, нібыта такі дазвол быў пабудаваны не на праве беларускага народу на сваю мову і культуру, а на вольнай ласцы расейскай адміністрацыі. Баяліся угадоўцы ў царскія часы дамагацца і беларускае нацыянальнае школы.

беларусаў-вайскоўцаў Паўночнага фронту. У верасні таго-ж году, пры арганізацыйным удзеле аўтара гэтай кніжыцы, падрыхтоўваецца, а затым і склікаецца Зъезд беларусаў-вайскоўцаў 5-е арміі і ствараецца Беларускі Нацыянальны Камітэт у Дзвінску. У снежня месяцы некаторыя сучасныя латыскія воласці, як напрыклад Пустынская і Прыдруйская, населеныя нямалю выключна беларусамі, выбіраюць і пасылаюць сваіх прадстаўнікоў на Першы Усебеларускі Кангрэс у Менску. Аднак, гэты ўздых і пачатак арганізацыі беларусаў у Латвіі быў збыты і сьцёрты нямецкай акупацыяй і доўгімі бойкамі, што пераіварылі прыгожы, багаты і шматлюдны Дзвінск у сумныя і нямалю бязлюдныя руіны.

1918 г., які прынес усім народам Латвіі магчымасць нацыянальнага аб'яднання і даў права на ўдзел у дзяржаўным і гаспадарчым жыцці Латвійскае рэспублікі^х/, беларусам у Латгаліі нічога ня даў радаснага: беларусы апынуліся ўвонка жыцця рэшты Латвіі, у раёне бязупынных боек; над іхнымі вёскамі вурчэлі прапелеры нямецкіх, польскіх, савецкіх аэрапланаў, грэмелі пушкі, перасоўвалася войска розных дзяржаў, наводзячы на мірных жыхароў паніку і перашкаджаючы земляробскай і працы.

Тое-ж самае можна сказаць і аб 1919 г., які быў яшчэ больш цяжэйшым, бо жыхарства непамерна цярпела ад жаўнерскіх пастояў, хурманковае павіннасці і розных акупацыйных начальнікаў.

Т 1920 год не адразу даў спакой латгальскім беларусам. Толькі пасля 11 жніўня, калі быў падпісаны латвійска-савецкі мірны дагавор, высвятліўся лёс Латгаліі: у гэты дзень былі ўстаноўленыя і зафіксаваныя дзяржаўныя межы Латвіі на ўсходзе, з Савецкімі рэспублікамі, і выявілася існаванне ў Латвійскай рэспубліцы беларускае нацыянальнае меншасці. Аднак, беларуская меншасць ня мела магчымасці адразу прыступіць да самаарганізацыйнай працы, бо вялікі кавалак Латгаліі і ўся Ілукштаншчына знаходзіліся

^х/ Нямецкая, жыдоўская і маскоўская нацыянальныя меншасці, цэнтрам жыцця якіх у Латвіі зьяўляецца Рыга, дзе яны маюць шмат сваіх арганізацый, ужо ў 1918 г., зараджа пасля абвешчання незалежнасці Латвіі /незалежнасць Латвійскае рэспублікі абвешчана 18 лістапада 1918 г., знача на 7 месяцаў пазней за абвешчанне незалежнасці Беларусі/ паспелі належным чынам арганізавацца і атрымалі свае нацыянальныя аддзелы пры міністэрстве асветы.

тады яшчэ ў руках польскае акупацыйнае арміі, якая варожа ставілася да беларуска-нацыянальнага руху^x/.

У гэткіх няспрыяючых абставінах, слабое па сваёй ~~нацыянальна-сацыяльнай~~ нацыянальна-сацыяльнай сьведомасці беларускае грамадства ня здолела ў 1920 г. зрабіць належныя крокі для стварэння сваіх меншасцевых арганізацый. Спробы беларускае эміграцыйнае інтэлігенцыі, пражываўшай у значнай лічбе ў Рызе, дапамагчы латгаліскім беларусам у іх арганізацыйна-меншасцевай працы не маглі даць патрэбных вынікаў, бо па закону меншасцевыя арганізацыі могуць закладацца і кіравацца толькі латвійскімі грамадзянамі, урадженцамі Латвіі. Парадак атрымання латвійскага грамадзянства для многіх жыхароў Латгаліі, ня толькі беларусаў, але і іншых нацыянальнасцяў, быў яшчэ мала вядомы, а таму чыста фармальныя, пашпартовыя прычыны зацягнулі яшчэ на некаторы час арганізацыю беларускае меншасці.

ПАЧАТАК АРГАНІЗАЦЫІ БЕЛАРУСКАЕ НАЦЫЯНАЛЬНАЕ МЕНШАСЦІ ў ЛАТВІІ

У пачатку 1921 г. група сьведомых і актыўных беларускіх інтэлігентаў: Кастусь Езавітаў, Ян Харлап, Сяргей Сахараў, Мікола Хмялеўскі і некаторыя іншыя, атрымалі нарэшце латвійскае грамадзянства. Гэта дало ім магчымасць прыступіць да арганізацыі беларускае меншасці і закласці 15 КРАСАВІКА 1921 г. у Дзвінску першае меншасцевое беларус

^x/ Акупаваўшы Латгалію, палякі спадзяваліся зрабіць з яе адну з сваіх усходніх правінцыяў /гістарычныя Інфлянты польскія/, а таму адразу павялі ў Латгаліі шырокую арганізацыйную працу: правялі перапіс жыхарства ў Ілікштіншчыне, аб якім ужо успаміналася, заклалі некалькі новых польскіх таварыстваў, грашова падтрымалі польскія таварыствы, што раней працавалі ў гэтай краіне, і, нарэшце, паступова імкнуліся падрыхтаваць у Латгалішчыне нейкае інсцэнаванае "народнае галасаванне", падобнае да тэй камедыі, якую прарабіў Жэлігоўскі ў Віленшчыне, дзе было спачатку інсцэнавана вайсковае паўстанне, у часе якога "непакорны генэрал" Жэлігоўскі, нібыта супраць волі Пілсудскага, захапіў Віленшчыну, а затым праведзены быў Віленскі Устаноўчы Сойм Сярэдняе Літвы, які далучыў Віленшчыну да Польшчы. Правесці гэткую-ж камедыю ў Латгаліі палякам не дазволіла Чырвоная армія, якая ў 1920 г. адкінула польскіх акупантаў з Латгаліі і Беларусі аж пад Варшаву.

кае культурна-асветнае таварыства БАЦЬКАУШЧЫНА^X/.

З першых крокаў новастворанаму таварыству і яго кіраўнічай групе прыйшлося вытрымаць шалёны націск расейскае чорнае сотні і польскіх шавіністычна-абшарніцкіх колаў. У арганізацыі беларусаў і ў стварэнні беларускіх меншасцевых таварыстваў, як расейскія манархісты, так і польскія шавіністы ўбачылі пагрозу сваім уплывам у Латгаліі, убачылі, што ў іхную векавечную барацьбу за душу беларускага народу ўступае новая сіла, свядомая беларуская інтэлігенцыя, якая будзе весці змаганне за тое, каб беларусы не зрабіліся ні палякамі, ні расейцамі, а ~~шавіністамі~~ каб трымаліся свайго роднага беларускага. Гэта было моцным ударам, у латвійскай кім, зразумела, маштабе, па ідэі "адзінае недзялімае матушкі Расеі", а таксама ня менш моцным ударам і па польска-памешчэцкай ідэі "Польшчы ад мора да мора". Ад адзінае "рускае" меншасці ў Латвіі адрываліся беларусы-праваслаўныя, якіх маскоўскія шавіністы ўжо даўно прывычаліся лічыць зусім сваімі, і цяпер гэты нечаканы адрыў кваліфікавалі як "збразу рускай справе", як варожую для вялікарусаў дэманстрацыю. Польскія памешчыкі ўвесь свой уплыў і ўвагу ў Латгаліі грунтаваўшы на поспеху паступовае палінізацыі беларусаў-каталікоў, убачылі, што некалькі дзесяткоў тысяч беларусаў-каталікоў ухадзяць з-пад іхных уплываў, і таксама разглядалі гэта, як "збразу польскай справе" у Інфлянтах польскіх, як нечую інтрыгу супраць польскіх інтарэсаў.

Вось чаму з абодвух бакоў на беларусаў і іхніх паводыроў пасыпаліся ўсялякія абвінавачанні. І палякі-шавіністы і вялікаросы-"недзялімцы" пастанавілі ўжыць усе спосабы, каб спыніць малады беларускі адраджэнчы рух у Латвіі. Паміж двума адвечнымі ворагамі, маскалямі і палякамі, часова наступіла нібыта нейкае перамір'е і нават больш таго - наступальны хаўрус супраць толькі-што паўстаўшае беларускае меншасці.

У выніку гэтага польска-маскальскага хаўрусу на беларусаў, наагул, і на беларускіх актыўных дзеячоў у Латвіі, асабліва, паліліся са шпальтаў польскае і вялікароскае прэсы цэлыя бочкі памыяў, у дзяржаўныя латвійскія ўстановы па сыпаліся даносы аб палітычнай "нядобрнаадзейнасці"

^X/ Назоў, статут і традыцыйныя працы былі ўзяты ад гэткага-ж т-ва працаваўшага на Беларусі, у 1917-18 годзе ў Менску, у 1918-19 г. - у Горадні і Беластоку, а затым перанесшага сваю працу і за-межы Беларусі ў беларускія калёніі. Было адчыненае таварыства "Бацькаўшчына" ў 1919 г. і ў Рызе для рускае беларускае калёніі, дзе яно развівалася значную працу і нават мела свой вялікі клуб на Крэпаснай вуліцы ў будынку № 3/5.

беларусаў, было справакавана некалькі вобыскаў па вёсках у сьвядомых беларускіх вучыцеляў і нават зроблены быў вобыск у самога старшыні Т-ва "Бацькаўшчына", грамадзяніна ХАРЛАПА які настолькі быў гэтым усхваляваны і настрашаны, што хацеў быў адмовіцца ад старшынства і потым нават захварэў.

Кампанія бессаромнай ілжы, даносяў і пэрсанальнага запугіваньня паасобных працаўнікоў — дужа перашкаджала беларускай арганізацыйнай працы, аднак ня спыніла яе. Сьледам за Цэнтральнай арганізацыяй у Дзьвінску, Т-ва "Бацькаўшчына" закладае шэраг сваіх філіялаў: У Лёвине, у Краслаўцы і іншых мясцо- васьцях. Гэтыя аддзелы вядуць арганізацыйна-прамадзкую і культурна-асьветную працу, ставячы сабе першаю мэтай адкрыцьце беларускіх нацыянальных школ і падрыхтоўку для іх належнага кадру настаўнікаў.

/фотэ -
Ян Васіпавіч
ХАРЛАП

першы старшыня Цэнтральнага Праўленьня культурна-прасьветнага Т-ва "Бацькаўшчына". Памёр 18 сакавіка 1923 г у Дзьвінску

Накіроўваючы ўсе свае высілкі на арганізацыю беларускіх школ і падрыхтоўку для іх настаўнікаў, беларускі дзеячы ня мелі часу аддаваць свае сілы палітычнай і эканамічнай арганізацыі беларускае меншавіцы і адкладалі гэтыя вельмі важныя справы на далейшы час. Аднак у гукаўках і прамовах і ў працэсе беларускае культурна-асьветнае працы ўжо патроху вызначаўся і намячаўся палітычны твар беларускае меншавіцы.

Мы ўжо адзначылі, што па сацыяльнаму свайму складу беларуская меншавіца можа быць цалком аднесена да пралетарыяту. Да гэтага трэба дадаць, што актыўнейшыя і палітычна-падрыхтаваныя беларускія дзеячы належылі да розных сацыялістычных партыяў. Усе гэта, а таксама і тое, што нават малаактыўныя і палітычна несьвядомыя беларускія інтэлігенты толькі — толькі яшчэ ўваходзіўшы нясьмелымі крокамі ў беларускі нацыянальна-адраджэньчы рух, ужо таксама арыентаваліся і ня сьведама імкнуліся у бок сацыялістычнага сэктару латвійскае грамадзкасьці, стварала ў наглядальнікаў беларускага руху такое ўражаньне і нават перакананьне, што беларуская нацы-

нацыйна-меншасць палітычна аформіцца пад знакам лева-сацыялістычнае партыі.

Гэты бясспрэчны факт "лявізны" беларускае меншасці раней самых беларусаў заўважылі іхнія ворагі. І ў гэтым была ДРУГАЯ прычына нападак на беларусаў з боку расейскіх чорнасоценных крлаў і польскіх абшарнікаў. І для тых і для другіх беларусы былі ня толькі НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ ВОРАГІ, разбіваўшыя ў працэсе свайго самавызначэння меншасцевыя групы "расейцаў" і палякаў, але, апроч таго, і гэта было для памешчыкаў і манархістых куды важней, беларуская меншасць становілася ў шэрагі пралетарыяту Латвіі і тым самым рабілася САЦЫЯЛЬНА-КЛЯСАВЫМ ВОРАГАМ польскага пана і расейскага манархістага. З пункту гледжання гэтых дзвюх груп магчыма было-б яшчэ-так-сяк, калі ня прымірыцца зусім з фактам беларускае нацыянальна-адраджэнчае працы, дык ува ўсякім разе хаця-ж бы цяпець яе, але з сацыяльнымі імкненнямі беларусаў гэтыя групы прымірыцца не маглі ні ў якім разе.

Маладая беларуская грамадзкасць у Латвіі, у пераважнай сваёй большасці, зусім не здавала сабе справаздачы ў ЗАПАРАУДНЫХ прычынах варожага адношання да беларускага руху з боку класава-варожых беларусам маскальскіх і польскіх груповак, а таму зусім шчыра шукала магчымасці паразумення з імі і старалася пераконываць гэтыя групы ў праве беларусаў на нацыянальнае самавызначэнне^{х/}. Дзе-хто з беларусаў меў нават наіўнасць думаць, што вялікаросы ДАПАМОГУЦЬ беларусам у справе адкрыцця беларускіх школ і Беларускага Аддзелу пры міністэрстве асветы, аднак, на адпаведную просьбу беларусаў, расейская фракцыя Латвійскага Устаноўчага Сойму вельмі катэгарычна, у пісьменнай форме, паведаміла, што дапамагчы беларусам не жадае.

Наступіў момант, калі беларусы павінны былі агледзіцца, ацаніць адношэнне да сябе розных груп у Латвіі і высветліць: хто сябра і шчыры прыхільнік, а хто вораг; з кім трэба і магчыма ісці разам, а каго трэба стараніцца і адмяжоўвацца.

^{х/} Было-б памылкаю, каб беларусы ўсю вялікароскую, ці ўсю польскую меншасць аднеслі да ліку манархістых або польскіх-шавіністых, і на гэтым грунце лічылі-б кожнага вялікароса або кожнага паляка сваім ворагам. Есць сярод вялікаросаў і палякаў групы, пралетарскія групы, якія могуць зразумець беларуса, але нажалі гэтыя групы ня маюць рашучага значэння ў жыцці і ў кіраўніцтве гэтымі меншасцямі; вялікароскі друк у Латвіі, а таксама і падаўляючая большасць уплывовых вялікароскіх і польскіх меншасцевых арганізацыяў знаходзяцца ў руках або пад моцнымі ўплывамі класава і нацыянальна варожых нам груповак.

Першае, што зрабілася зусім ясным для кіруючае групы ў т-ве "Бацькаўшчына", гэта тое, што ніводная меншасцёвая група не падтрымае беларусаў у іхняй працы. Славутны "адзіны фронт меншасцяў" быў не для беларусаў – беларусам у гэтым адзіным фронце ня было месца: кіруючыя вядікарскія і польскія групоўкі ставіліся да беларусаў ня толькі адмоўна, але і актыўна-варожа, немцам не падабалася тое, што беларусы цалкам падтрымоўвалі адабраньне зямлі ад баронаў, а гэбрэйская меншасць ня мела з беларусамі ніякіх супольных інтарэсаў.

Тутак, у Латвіі, паўтарылася ў мініятуры тое, што беларусы ўжо мелі магчымасьць назіраць у сваім агульна-беларускім адраджэнчым русе: вядікадзяржаўныя нацыі, меўшыя прэтэнзіі на поўную асіміляцыю беларусаў, не маглі быць сябрамі новаадраджонае беларускае меншасці. Свой лёс у Латвіі беларусы маглі шчыра звязаць і даверыць толькі латыскай большасці, якая ў сваёй адраджэнчай гісторыі, працы і ідэалогіі шмат мела супольнага з беларусамі. Гэта было другое, што трэба было зразумець беларусам з першых-жа крокаў іхняе працы.

Трэцяе, што праз некаторы час зразумелі беларусы, было тое, што ня ўсе групы латыскае большасці будуць падтрымоўваць беларусаў: паколькі левы, сацыялістычны сэктар латвійскае грамадзкасці шчыра спачуваў пачынаньням беларускае меншасці, бо бязумоўна вызнаваў права кожнага народу на нацыянальнае самавызначэньне і нацыянальна-культурную аўтаномію, пастолькі ў некаторых буржуазна-нацыяналістычных латвійскіх групоўках пачала лунаць шавіністычная думка аб тым, што беларусы яшчэ слабенькая нацыя, мала свядомая сваёй нацыянальнасці, а таму варта было-б замест падтрымкі новапаўстаўшае беларускае меншасці заняцца плановым аблатышваньнем беларусаў з дапамогаю адпаведна пастаўленых латыскіх школ у валасьцях з няпісьменным беларускім жыхарствам. Думка гэтая выказвалася ў 1921 г. нясьмеда, няўпэўнена, спадцішка, але яна ўжо захапіла некаторых паасобных прыхільцаў дзеячоў і чыноўнікаў і, як убачым ніжэй, праз 2-3 гады думку гэтую ўжо пачалі праводзіць у жыццё.

У выніку гэтых назіранняў, а таксама і папярэдніх перагавораў, вядзеных з рознымі групамі, беларускае культурна-просьветнае т-ва "Бацькаўшчына" пераканалася, што найбольшае разуменьне і падтрымку беларусы змогуць знайсці ў сацыяльна блізкіх беларусам групам левых сэктараў латвійскай грамадзкасці. Таму, пакіннушы далейшыя гутаркі з меншасцямі, Цэнтральнае Праўленне памяненнага таварыства

звярнулася з пісьменнай просьбай да сябра сацыял-дэмакратычнай фракцыі Устаноўчага Сойму Латвіі, вядомага латыскага паэты і прыхільніка беларусаў, грамадзяніна Яна Райніса каб ён, за адсутнасцю ў Сойме беларускага дэпутата, узяў на сябе абарону беларускіх нацыянальна-культурных інтарэсаў. Ян Райніс, які дужа цікавіўся ходам беларускага адраджэнчага працы і старанна вывучаў беларускую літаратуру х/³ вялікай спагадаю і энэргіяй адгукнуўся на прозьбу беларусаў, узяў іх, у поўным сэнсе слова, пад сваю палітычную апеку і шмат дапамог, як у справе адчынення Беларускага ААД дзелу пры міністэрстве асветы, гэтак і ў абароне беларусаў з соймавае трыбуны. Дзякуючы Яну Райнісу, беларусы справіліся з цэлым шэрагам наскокаў, інтрыг ды беспадстаўных закідаў і аканчальна замацавалі свае юрыдычнае становішча, як раўнапраўнае нацыянальнае меншасці ў Латвіі.

/фотэ/
Ян РАЙНІС
вядомы латыскі па-віі
эта і грамадскі
дзеяч

Ня можнатут ня ўспомніць і той маральнай падтрымкі, якую беларусам зрабілі двое разумнейшых латыскіх палітыкаў, цяпер ужо нажаль нябожчыкаў, гэта: былы прэзыдэнт Латвійскай рэспублікі гр. Ян Чакстэ і міністар замежных спраў гр. Зігфрыд Мэйеровіц, якія абодвы вельмі добра ўлічвалі вялікае значаньне для Латвіі беларускага нацыянальнага адраджэння ў міжнародным маштабе, бачылі ў беларусах і Беларусі шчырых прыхільнікаў і натуральных хаўрусунікаў Латвіі, а таму з свайго боку стараліся дапамагчы бе-

х/ Паэт Ян Райніс здаўна ведаў беларусаў, бо нарадзіўся ў паўднева-усходнім кутку Ілукштаншчыны, дзе змаленства чуў беларускую мову і беларускую песню, якая – як сам ён успамінае ў сваёй аўтабіяграфіі – пакінула на яго моцнае ўражэньне. У 1920 г., па звароце сваім у Латвію, ён пазнаёміўся ў Рызе з прадстаўнікамі беларускае інтэлігенцыі і захапіўся вывучэньнем беларускае літаратуры. Асабліва падабаліся яму творы Максіма Багдановіча і некалькі разоў ён выказываў думку аб патрэбе перакласьці творы гэтага пісьменьніка на латыскую мову. Аўтар гэтае кніжыцы падараваў Я.Райнісу невялічкую беларускую бібліятэчку і часта змушаны быў тлумачыць яму незразумелыя беларускія словы, а ў "Вянку" М. Багдановіча прыйшлося нават, па просьбе Я.Райніса, зрабіць падрадкавы пераклад на расейскую мову ўсіх вершаў гэтага зборніку.

ларускаму руху ў межах Латвійскае дзяржаўнасьці.

Што тычыцца шырокіх колаў латыскае інтэлігенцыі і латвійскага чынавенства – як у Рызе, гэтак і на мяйсцох у Латгальскай правінцыі і Лукштаншчыне – дык ня можна сказаць, каб у іх было яснае разуменьне аб тэй пазыцыі, якую ім трэба заняць у адношаньні да беларускага руху. Большасьць латвійскае інтэлігенцыі, у тым ліку і дэпутаты Сойму, выхаваліся ў расейскай школе, якая вучыла, што беларусы есьць малодшыя браты вяліка

/фотэ/

Ян Рэйніс сярод вучняў і настаўнікаў
Дзьвінскай Беларускай гімназіі

росаў, што ніякае свае культуры ў беларусаў няма, што беларуская мова гэта – "нарэччэ" расейскае мовы, што беларускае літаратуры ня існуе ігд. Калі распачалася арганізацыя беларускае меншасьці, а разам з тым і расейска-польская саюзная кампанія супраць беларусаў, дык дужа многія з гэтых латыска-кіх інтэлігентаў, чытаючы расейскія газэты і падпадаючы пад асабістую антыбеларускую агітацыю многалічных вялікароскіх і польскіх дзеячоў, пачыналі ставіцца да беларусаў з падазронасьцю, як да новага і незразумелага для іх зьявішча. Беларускі рух здаваўся ім штучнай зьявай, якая выклікана ня натуральным і зусім праўным імкненьнем беларусаў да нацыянальнага самавызначэньня, а нечымі таемнымі інтрыгамі, шкоднымі для Латвіі. Дык ня дзіва, што ў адказ на іх разасланую т-вам "Бацькаўшчына" паперу-дэкларацыю, у справе адчынення беларускіх школ, якая была накіравана да інспэктароў аснаўных школ і старшын павятовых школьных упраў Дзьвінскага, Люцынскага, Рэжыцкага і Лукштанскага паветаў, прыйшлі з розных мейсц адказы самага працілежнага характару: адны віталі адчыненне беларускіх школ і абяцалі ім падтрымку /Дзьвінская і Люцынская павятовыя школьныя ўправы/, другія ставіліся дужа стрымана /Лукштаншчына і Рэжыца/, атрэція адразу занялі выразна-няпрыхільную і нават варожую пазыцыю, як, на

прыклад, інспектар аснаўных школ Люцынскага павету гр. Свэнэ, які зьвярнуў дэкларацыю назад у Цэнтральнае Праўленне з рамашыстай рэзалюцыяй: "Беларусы добра разумеюць расейскую мову, а таму адчыненне асобных беларускіх школ лічу непатрэбным" ^х/.

Само Міністэрства Асьветы ня ведала спачатку якую пазыцыю яму трэба заняць адносна беларускае меншасці, і на першыя захады т-ва "Бацькаўшчына" аб адкрыцці Беларускага Аддзелу, зробленыя яшчэ ў траўню месяцы 1921 г., рэагавала толькі кароткай паперай ад 8/VI-1921 за №1561, у якой прасіла т-ва "Бацькаўшчыну" даць падрабязныя весткі "аб культурным стане беларусаў у Латвіі, аб лічбе беларускае інтэлігенцыі і аб ліку беларускіх школ".

Як бачым, ужо з самых першых крокаў арганізацыі беларускае меншасці ў Латвіі, яна апынулася ў дужа складаных і цяжкіх абставінах штодзеннага змаганьня з варожымі групамі іншых меншасцяў, спаткалася з незразуменьнем і падазронасцю правінцыяльнага латыскага чынавенства, нерэшце, павінна было перамагчы ўласную нацыянальна-сацыяльную інэртнасць і маласьведомасьць. Усе гэта патрабавала вялікіх высілкаў і такту ў працы, патрабавала ўзаемнага разуменьня, волі да перамогі і гатоўнасьці на ахвяры.

- - - - -

^х/ Інспектар Свэнэ да самага апошняга часу працуе ў Люцыншчыне і нямала шкодзіў беларускім школам. Дзе-хто адмоўную яго пазыцыю да беларускіх школ тлумачыў тым, што ён пісаў і выдаваў кніжкі на расейскай мове для расейскіх школ, а таму не жадаў стварэньня школ беларускіх, каб гэта не адбівалася на пашырэньне ягоных выдненьняў. У 1923-24 нав. годзе гэты інспектар быў адным з пачынальнікаў ператварэньня беларускіх школ на латыскія, і ў гэтай сваёй "патрыятычнай" прэсы меў моцную падтрымку ў некаторых колах міністэрства асьветы. Гэта-ж "з лёгкай рукі" таго-ж інспектара Свэнэ пачалі дзе-каторыя "знаўцы" Латгаліі даводзіць, што тутака ніякіх беларусаў няма, а тыя грамадзяне Усходняй Латгаліі, што лічуць сябе беларусамі, есьць былыя латышы.

У I

КУЛЬТУРНА-АСЬВЕТНАЯ ПРАЦА
БЕЛАРУСКАЕ МЕНШАСЬЦІ

ПЕРШЫ, 1921-22 НАВУЧАЛЬНЫ ГОД

Беларускае культурна-асьветнае т-ва "Бацькаўшчына", распачынаючы сваю працу ў Латгаліі, паклапацілася ў першую чаргу аб тым, каб падрыхтаваць настаўніцкія кадры для будучых беларускіх нацыянальных школ, адкрыцьце якіх намячалася ўжо з восені 1921 г. у Дзьвіншчыне. Дзеля таго, што ў Дзьвінскім, Ілукштанскім і Люцынскім павэтах была даволі значная колькасць настаўнікаў беларускае нацыянальнасьці, якія працавалі ў расейскіх і іншых школах, а часам і зусім сядзелі без пасады, дык справа стварэньня першых настаўніцкіх кадраў для беларускіх школ значна палягчалася. Заместа таго, каб рыхтаваць і ўзгадоўваць новых маладых настаўнікаў, што патрабуе некалькі год працы, магчыма было скарыстаць для беларускіх школ ужо гатовыя кадры настаўнікаў, даўшы ім належныя веды з гісторыі і географіі Беларусі, з беларускае літаратуры і мовы. Такія веды настаўнікі-беларусы маглі здабыць на асобных курсах беларусказнаўства падчас летніх вакацыяў.

Каб скарыстаць вольны летні час для перападрыхтоўкі настаўнікаў, Цэнтральнае Праўленьне т-ва "Бацькаўшчына" звярнулася да міністэрства асьветы з просьбай аб дазvole адкрыць улетку 1921 г. у Дзьвінску курсы беларусказнаўства для настаўнікаў-беларусаў. Міністэрства асьветы пайшло на спатканьне просьбе та вярхтства і дала дазвол адкрыць курсы беларусказнаўства ў Дзьвінску пры курсах латыскае мовы, якімі кіраваў інспэктар аснаўных школ Дзьвінскага павэту гр. Л.Я.Азолінь. Лектарамі на курсах былі зьцьверджаныя: гр.гр. Ігнат ДВАРЧАНІН і Кастусь ЕЗЭВІТАУ. На аплату лектароў была адпушчана міністэрствам з сум Агульнага дэпартаменту невялічкая дапамога.

Гэтыя першыя курсы беларусказнаўства для настаўнікаў праслухала ў працягу 6 тыдняў 43 асобы, з ліку якіх 20-ці настаўні-

кам былі выдадзеныя пасьветчаньні на права выкладаньня ў беларускіх аснаўных школах у Латвіі. Агульна-асьветная падрыхтоўка некаторых настаўнікаў была слабаятая, troхі замала было і 6-ці тыднёвае працы на курсах беларусазнаўства, але-ж усе-ж-ткі гэтых 20 настаўнікаў можна ўжо было скарыстаць для пачатку працы ў школах. Нямаль усе яны і былі прызначаны на працу ў тых першых 16 беларускіх аснаўных школах, якія адкрыліся з восені 1921 г. у Прыд-руйскай і Пустынскай валасьцях Дзьвінскага павету.

/фотa/

ПЕРШЫЯ КУРСЫ БЕЛАРУСАЗНАУСТВА для ВУЧЫЦЯЛЕУ ДЗЬВІНСКАГА павету ўлетку 1921 г.

У сярэдзіне сядзяць: школьны інспэктар Дзьвінскага пав. Л. Азолінь і лектары курсаў К.Езавітаў і І.Дварчанін.

Другім заданьнем, якое паставіла сабе ўлетку 1921 г. в-ва "Бацькаўшчына", гэта арганізацыя гэтых-жа курсаў беларусазнаўства для настаўнікаў-беларусаў, якія працавалі ў Люцыншчыне і ўлетку павінны былі слухаць курс латыскае мовы ў Люцыну. Аднак, зьдзейсьніць гэтага жаданьня т-ву, па незалежных ад яго прычынах, не давялося і прыйшлося абмежавацца толькі двума-трыма лекцыямі-гутаркамі з гэтымі настаўнікамі. Гэта было вельмі шкодна для Люцыншчыны, бо і ту така ўвосень і ўзімку 1921-22 нав. году была намечана арганізацыя беларускіх школ, а настаўнікі-беларусы ня былі падрыхтаваны да працы з боку беларусазнаўства. Гэтая непадрыхтаванасьць настаўнікаў потым, у працягу некалькіх год, давала сябе адчуваць ў беларускіх школах Люцыншчыны, ствара-

ючы шмат перашкодаў у працы.

Трэцім зада н'нем ўлетку 1921 г. было пастаўлена стварэнне ў Дзвінску беларускае трупы, якая абслугоўвала-б гэта месца і, памагчымаўці, вязджала бы ў бліжэйшыя беларускія во-ласьці. З дапамогаю лектара курсаў беларусазнаўства гр. І.Дварчаніна, і пры шчырым супрацоўніцтве нійбольш здольных курсант-настаўнікаў, а таксама і беларускае моладзі места Дзвінску, трупа была скалочана і паставіла некалькі ўдалых паста-новак. Рэжысерам трупы быў гр. Сцяпан ЗАЛІЎСКІ, здольны арты-ты, які зара, нажадъ, адышоў ад сцэны і зрабіўся сьвяшчэнні-кам. Трупа не абмежавалася пастаноўкамі ў Дзвінску, але вяз-джала ў Рэжыцу, Краслаўку і Бароўку. Недахоп сродкаў спыніў працу гэтае першае трупы..

/фотa/

ПЕРШАЯ БЕЛАРУСКАЯ ТРУПА ў ДЗВІНСКУ п р ы т-ве "Бацькаў-шчына" ўлетку 1921 г.

У цэнтры другога раду сядзяць: рэжысёр С.Заліўскі і намесьнік старшыні "Бацькаўшчыны" К.Езавітаў

Увосень 1921 г. у Прыдзруйскай і Пустынскай валасьцях Дзвінскага павету адкрыліся, нарэшце, першыя ў Латвіі 16 беларускіх 4-х клясовых школ. Зараз-жа па адчыненні гэтых школ, Цэнтральнае Праўленне т-ва "Бацькаўшчына" зноў зьвярнулася праз мініс-тра асьветы гр. Даўге, у Раду Міністраў з просьбаю аб аргані-зацыі, для кіраваньня памянёнымі школамі, Беларускага Аддзе-лу пры міністэрстве асьветы. Гэта просьба Т-ва была аднак

адкінута, па чыста фармальных прычынах: згодна закону аб арганізацыі меншасцевых аддзелаў пры міністэрстве асьветы, трэба было, каб просьбу ад імя меншасці падаў у Раду Міністраў дэпутат Устаноўчага Сойму, прадстаўнік памежнай меншасці.

/фотa/

Група вучняў ШНЕКАУСКАЙ беларускай пачатковай школы пры станцыі Бальбінова /Індра/ у 1921-22 нав. г. У цэнтры сядзіць кіраўнік школы вучыцель М. ТАЛЕРКА. Цяперака школа гэтая перароблена ў латыскую дзяржаўную школу.

Вось тутак, на дапамогу беларусам і на абарону іхных меншасцевых правоў, і прышоў з усею шчырасцю і рашучасцю паэт-дэпутат Ян Райніс. Была пададзена трэцяя просьба, падпісаная ўжо і Я. Райнісам. Міністар асьветы гр. Даўге і яго намесніца, вядомая латгальская дзеячка, Валерыя Сейль, пабываўшыя ўвосені ў Дзвінску і паглядзеў-

/фотa/

Група вучняў КУЗЬМІНАУСКАЙ беларускай пачатковай школы
Прыдруйскай воласці Дзвінскага павету ў 1921-22 нав.
г. У цэнтры сядзіць вуч. ДЗЯРГАЧ

Група вучняў ПЛЕДЖАУСКАЙ беларускай пачатковай школы
Прыдруйскай вол. Дзвінскага пав. у 1921-22 нав. г.
У цэнтры сядзіць кіраўнік школы вучыцель
КАЛЯДА

шыя беларускую трупу і працу, таксама падтрымалі перад Радай Міністраў просьбу беларусаў аб адкрыцці Аддзелу. На гэты раз паваля некаторай дадатковай перапіскі і прадстаўлення розных неабходных матар'ялаў, просьба беларусаў была задаволена і з ~~І-га кастрычніка~~ таго-ж году пры міністэстве асьветы быў аснованы асобны Беларускі Аддзел.

Кіраўніком Беларускага Аддзелу быў, на mocy прадстаўлення т-ва "Бацькаўшчына", зацверджаны гр. Сяргей П. Сахараў, былы дырэктар гімназіі ў Люцыне. У якасьці канцэлярскага памошніка яму быў дадзены стары інспэктар народных школ, Ян Антонавіч Шчорс, якога ўрад зацвердзіў дзелаводам Беларускага Аддзелу. Гэтымі двьвума сіламі пакуль-што і была абмежавана новаствораная беларуская ўстанова.

/фотa/

Група вучняў КУЗЬМІНАўСКАЕ беларускае пачатковае школы Прыдзруйскае вол. Дзьвінскага пав. у 1921-22 нав. г. У цэнтры сядзіць вуч. ДЗЯРГАЧ

Буджэт Беларускага Аддзелу, пры яго адкрыцці, быў зацверджаны ўсяго ў суме 168.793 латв. рублёў, тэрмінам на 6 месяцаў: з І кастрычніка 1921 г. і да канца дзяржаўнага ~~бюджэ~~тнага году, г.е. да І красавіка 1922 г. Сума гэтая зусім не адпавядала вялікім арганізацыйным патрэбам, якія стаялі перад Аддзелам: ня было прадугледжана ні дапамога беларускаму тэатру, ні т-ву "Бацькаўшчына", ні сумы на ўтрыманьне інспэктару беларускіх школ, ні грошаў на выдавецтва або на закупку падручнікаў і бібліятэк для школ. У бюджэце прадугледжвалася толькі пэнсыя двум вышэй памянёным працаўнікам Аддзелу ды невялічкая сума на арганізацыю Дзяржаўных Беларускіх Настаўніцкіх Аднагадовых курсаў. Пэнсыя для чыноўнікаў

Аддзелу была вызначана вельмі маленькая, а для кіраўніка ~~дзяржаўных~~ дзяржаўных настаўніцкіх беларускіх курсаў пэнсія была вызначана зусім жабрацкая - 1000 руб. у месяц.

/фотa/

Група вучняў ЗАРЭЦКАЙ беларускай пачатковай школы
Прыдруйскай вол. Дзвінскага пав. у 1921-22 нав.г
У цэнтры сядзяць вуч. ~~С. ЗАДУСКІ~~ і яго жонка

Прэцы перад Беларускім Аддзелам сцаяла шмат. Апрача аб-
слугоўвання 16 беларускіх школ, адкрытых у Дзвінскім пав.
Аддзел меў цэлы шэраг заяў і просьбаў аб патрэбе адкрыцця
беларускіх школ у Люцынскім, Рэжыцкім і Лукштанскім паве-

/фотa/

Група старэйшых вучняў СТАНКЕВІЧСКАЙ беларускай пачат-
ковай школы Капінскай вол. Дзвінскага пав. у 1921-22
нав. г. У цэнтры сядзіць вучыцелька Гэлена Дзямідава

тах, а таксама ў гарадох Дзвінску, Люцыне і Рызе. Патрэбны былі выезды на месца, абследаванні, анкеты і ўзмоцненая перапіска, аднак двое працаўнікоў Беларускага Аддзелу ня мелі фізычнае магчымасці справіцца з усею гэтай арганізацыйнай працаю і таму патрэбна было ў першую чаргу дамагацца павялічэння бюджэту Аддзелу і лічбы яго супрацоўнікаў, а да таго часу вельмі энэргійна дапамагала Аддзелу сваёй працай ў Дзвінску цэнтральнае праўленне т-ва "Бацькаўшчына", намеснік старшыні якога, гр. К. Езавітаў, быў прызначаны арганізатарам-кураўніком дзяржаўных беларускіх настаўніцкіх аднагадовых курсаў у Дзвінску.

3 І сьнежня 1921 г. у Дзвінску, на Віцебскай вул. № 16, у памешканьні 2-й мясцовай аснаўной школы, прыступілі да праводкі электрыкі на другі паверх будынку і да іншае падрыхтоўчае працы, каб прыстасаваць памешканьне для вячэрніх заняткаў на аднагадовых настаўніцкіх курсах. Адначасна прымаліся заявы ад грамадзян-беларусаў, жадаўшых праслухаць курсы і атрымаць права выкладаньня ў беларускіх школах. Слухачоў набралася каля 40 чалавек, сярод якіх каля паловы ўжо мелі закончаную сэмінарскую ці гімназьяльную асьвету і дыплом вучыцеля, а значная частка мела ўжо і пасады настаўні-каў у дзвінскіх мясцовых вялікароскіх і польскіх школах;

/фотa/

Адна з ПЕРШЫХ пастановак курсантаў настаўніцкіх курсаў. На сьцене курсанты /цяперака ўжо вучылі/: Камаржынскі і "Чорт", Александровіч - мужык, Габран - жонка, Ключкова - суседка

другая палова курсантаў ня мела закончанае сярэдняе асьветы, але была прынятая ўмоўна з тым, каб, па сканчэньні пэдагагічных курсаў і атрыманьні пасады настаўніка, потым на асобных летніх агульна-асьветных курсах у працягу некалькіх год падвысіла-б сваю веду і здала-б дадатковыя іспыты за курс сярэдняе школы. Заняткі на курсах адразу наладзіліся добра і нямаль з першых дзен намецiлася ядро курсантаў, якія ня толькі з посьпехам слухалі курсы, але аддалі сябе і беларускай нацыянальна-грамадзкай працы: ладзілі вечарыны з дэклімацыяй і сьпевамі, ставілі беларускія спэтаклі, прымалі ўдзел у працы т-ва «Бацькаўшчына».

/фотa/

ЛУПАУНДАЎСКАЯ беларуская пачатковая школа Прыдзруйскай вол. Дзьвінскага пав. у 1921-22 нав. г. У цэнтры вуч.
А. Дварацкі

З падборам лектароў на курсы было значна цяжэй, бо на месцы ў Дзьвінску сьвядомых беларускіх сілаў з належнай пэдагагічнай асьветай нямаль ня было і лектароў прыйшлося выпісываць з-за мяжы, што патрабавала і часу на перапіску і другіх захадаў перад урадам аб дазvole.

3 I студзеня 1922 г. Рада Міністраў згадзілася, нарэшце, павялічыць штат Беларускага Аддзелу з 2-х да 4-х супрацоўнікаў і адпусьціла ў распараджаньне аддзелу дадатковы бюджэт, у якім прадугледжваліся сродкі на службовыя каманды роўкі чыноў аддзелу і на дапамогу беларускім аснаўным школам падручнікамі. Новы штат Беларускага Аддзелу складаўся з гэткіх чатырох урадовых чыноўнікаў: кіраўнік аддзелу, інспектар аснаўных беларускіх школ, дзелавод і машыністка-карэспандэнтка. На вольную пасаду інспектара беларускіх школ т-ва «Бацькаўшчына» выставіла кандыдатуру гр. К.Б.Езавітава які і быў зацьверджаны міністэрствам асьветы. На

насаду машыністкі-карэспандэнткі, якая павінна была добра ўладаць латыскаю мовай, была спачатку высунута кандыдатура ўнучкі латыскага дзеяча Кр. Барона, якая і прапрацавала ў аддзеле некаторы час, а затым, калі яна пакінула працу, на гэтую пасаду была запрошана гр. Ніна Уладзіміраўна Пінс - кая^x/.

/фотэ/

Першы склад Беларускага Аддзелу пры Міністэрстве Асьветы ў Латвіі

Сядзяць зьлева ўправа: кіраўнік Аддзелу - С.Сахараў, інспэктар пачатковых беларускіх школ - К.Езавітаў і машыністка-карэспандэнтка - Н.Пінская. Стаяць: дзелавод - Ян Шчорс і бухгалтэр - А.Кронбэрг

Павялічэньне ліку працаўнікоў Беларускага Аддзелу адразу значна ажывіла і палепшыла яго працу. Дзелавод і машыністка ўважлі канцылярскую працу, інспэктар абаснаваўся ў Дзьвінску, бліжэй да павятовых беларускіх школ, школьных упраў і правінцыяльнага беларускага грамадзянства, кіраўнік Аддзелу меў час і на працу ў Рызе і на аб'езд школ. У выніку гэтай працы, цэлы шэраг расейскіх школ у Люцыншчыне, якія адведваліся беларускімі вучнямі, быў перададзены пад загад Беларускага Аддзелу, было адчынена некалькі новых беларускіх школ, прыступлена да падрыхтоўкі адкрыцьця беларускіх гімназіяў у Дзьвінску і ў Люцыне ды беларускае сельска-гаспадарчае ніжэйшае школы ў Дзьвінску. Агульная лічба бела -

x/ 3 І красавіка 1922 г. да штату БА быў дададзены яшчэ адзін супрацоўнік - бухгалтэр. На гэтую пасаду быў запрошаны чыноўнік-латыш гр. А.Кронбэрг.

рускіх школ пад канец 1921-22 нав. г. дасягла 46 аснаўных школ, пры 3000 вучняў.

Пашырэнне працы патрабавала новых педагогічных сіл, асабліва для гімназіі і настаўніцкіх курсаў. У працягу студзеня і пачатку лютага былі зроблены прапазыцыі прае - хаць у Латвію на сталую працу цэламу шэрагу выдатных беларускіх педагогаў і дзеячоў, як праф. Браніслава Тарашкевічу, Сымону Вак-Міхалоўскаму, інж. Клаўдзюшу Дуж-Душоўскаму, гр. Міколе Вяршыніну, Язэпу Варонцы і інж. Алесю Галавінскаму, але ад усіх вышэйпералічаных асоб адказы прыйшлі адмоўныя, бо ўсе яны былі заняты на іншай беларускай працы, кінучь якую ня было на каго. Ня ~~былі~~ мелі выніку і спробы затрымаць у Латвіі на працы лектароў першых летніх курсаў беларусазнаўства гр. Ігната Дварчаніна, які выехаў у Прагу, каб папоўніць сваю адукацыю і атрымаць годнасьць доктара.

Першым адгукнуўся на заклік і зараз-жа прыехаў у Дзьвінск гр. Адварды Будзька, які і быў прызначаны кіраўніком дзяржаўных аднагадовых настаўніцкіх курсаў, заместа гр. К

/фотa/

Настаўнікі і курсанты Дзяржаўных Беларускіх Аднагадовых Вучэльскіх курсаў у 1921-22 вуч. годзе ў Дзьвінску. Сядзяць зьлева ўправа: гр.гр. Карнавухава, Я.Краскоўскі, М.Гарэцкі, В.Зянкевіч, М.Хмялеўскі, К.Езавітаў, Ю.Садоўскі, А.Будзька, Міровіч, А.Антонан

Езавітава, прызначанага на пасаду інспектара аснаўных школ Сьледам за гр. А.Будзькай прыехаў у Дзьвінск гр. Іван Ігнатэвіч Краскоўскі, які быў прызначаны лектарам на настаўніцкія курсы і яму-ж даручана было арганізаваць Дзьвінскую дзяржаўную беларускую гімназію. Нямаль адначасна з Я.Краскоўскім прыехалі ў Дзьвінск яшчэ двое добрых педагогаў: гр.гр. Андрэй П. Якубецкі, на якога была ўскладзена арганізацыя Дзьвінскае беларускае аснаўнае школы, і вядомы беларускі пісьменьнік і аўтар "Гісторыі беларускае літарату-

ры" - Максім Гарацкі, які ўзяў на сябе беларускую мову і літаратуру на настаўніцкіх курсах. З прыездам трох апошніх грамадзян праца на настаўніцкіх курсах пайшла зусім добра і дала ў канцы навучальнага году дужа памыслныя вынікі.

Зразумела, ня ўсе 40 курсантаў, што запісаліся былі на курсы ў снежні 1921 г., змаглі іх скончыць: значны працэнт выступіў з курсаў па розных прычынах яшчэ ў сакавіку красавіку месяцах, некаторая частка ня справілася з выпускнымі іспытамі і толькі 25 чалавек атрымалі дыплём на права выкладання ў беларускіх школах. Але затое з ліку гэтых 25-ці маладых настаўнікаў выйшлі лепшыя нашы настаўніцкія сілы, якія выявілі і вялікую нацыянальную свядомасць

/фотэ/

Курсанты Беларускіх Вучыцельскіх курсаў першага выпуску ўлетку 1922 г. зьбіраюцца "у паход" на вёску з беларускай пастаноўкай. Каля ганку бурсы відаць паходная докарацыя - сялянская печ. Стаяць зьлева ўправа: Шарапаеў, Я.Камаржынскі /рэжысор драматычнага гуртка на курсах/, К.Александровіч, Ключкава, Л.Габран і А.Махноўскі. На ганку "праводзяць таварышоў" - Клагіш і А.Антонава /зара жонка гр. Якубецкага/.

ць і належную педагогічную падрыхтоўку для працы ў школах. Каб цалкам ацаніць ~~дзі~~ значаньне для беларускае мэншасці гэтага першага выпуску аднагавовых беларускіх настаўніцкіх курсаў, даволі адзначыць тое, што нямаль увесь сучасны беларускі малады грамадзкі актыў зьяўляецца выхаванцамі першага выпуску гэтых курсаў: грамадзянкі - Ніна Пінская, Люцыя Клагіш, Клара Багінская, Люцыя Габран, на

стаўнікі - Мікола Талерка, Данат Казлоўскі, Язап Камаржынскі, Алесь Махноўскі, Кастусь Александровіч, Васіль Руднікаў, Вільгельм Мірановіч, некаторыя студэнты Праскага Універсітэту, як Клагіш - усе гэта гадунцы першага выпуску.

Улетку 1922 г. БА арганізаваў другія курсы беларусазнаўства для настаўнікаў Дзвінскага пав.- у Дзвінску, і першыя курсы беларусазнаўства ~~дн~~ ў г. Люцыне, для настаўнікаў Люцыншчыны. На дзвінскіх курсах працавалі вышэй успамінаныя лектары дзяржаўных настаўніцкіх аднагадовых курсаў, а для працы ў Люцыне была выпісана гр. Паўліна Вікенчыцеўна Мядзелка-Грыб, якая з вялікім падоймам і поспехам адпрацавала некалькі тыдняў у Люцыне, а потым пераехала ў Дзвінск, дзе пачала працаваць на дзяржаўных настаўніцкіх курсах заместа выехаўшых з Латвіі гр.гр. А.Будзькі і М.Гарэцкага. Звосені П. Мядзелка-Грыб прыступіла да працы ў новаарганізаванай Дзвінскай беларускай дзяржаўнай гімназіі, для якой зрабіла дужа многа і як вучыцелька беларускае літаратуры і сьпеваў і як грамадзкая працаўніца, высака ўзняўшы нацыянальна-сацыяльную сьвядомасьць вучняў гімназіі і дзвінскай беларускай моладзі.

/фотa/

Першыя курсы беларусазнаўства для вучыцалеў пачатковых школ Люцынскага пав. ўлетку 1922 г. Сядзяць у цэнтры: гр. П. Мядзелка-Грыб і Н.Езавітаў

Арганізацыя Дзвінскай Беларускай Дзяржаўнай гімназіі сталася магчымай, калі нарэшце прайшоў у дзяржаўным бюджэце Латвіі на 1922-23 бюджэтны год новы бюджэт БА^x/, у

^x/ Бюджэтны год у Латвійскай рэспубліцы пачынаецца з 1 красавіка і ня супадае з календарным годам, такім чынам першыя тры месяцы 1922 г., студзень - сакавік, БА працаваў па бюджэту 1921-22 г., а з 1 красавіка 1922 г. да 1 красавіка 1923 г. павінен быў працаваць ужо па новаму бюджэту - 1922-23 г.

якім былі прадугледжаныя сумы на арганізацыю дзяржаўнае беларускае гімназіі ў Дзвінску і прыватнае беларускае гімназіі т-ва "Бацькаўшчына" ў Люцыне.

/фотa/

Беларускі драматычны гурток пры Краслаўскім аддзеле т-ва "Бацькаўшчына" ўлетку 1922 р. Сядзяць злева ўправа: Данат Курпенік, Язэп Унзул, Даніла Казлоўскі, Леапольд Курпенік і Ларэўская

Буджэт 1922-23 г. яшчэ ня быў разьлічаны, на mocy закону, прапарцыянальна лічбе беларускае меншасці ў Латвіі, тады беларусы атрымалі-б 4,5% з агульна-латвійскага бюджэту на ўтрыманьне сярэдніх школ ды яшчэ некаторыя дапамогі на аснаўныя школы, усе гэта складала-б значную суму, аднак і тое, што было атрымана /1.845.160 латв. руб/ было сумаю, з якою ўжо магчыма было вясці асьветную працу^x/.

^x/ Цікава тут параўнаць бюджэт БА з бюджэтамі іншых меншасцевых аддзелаў за першыя 2 гады прцы. У 1921-22 нав.г. атрымалі: нямецкі аддзел - 2.457.639 руб. 68 кап., вялікароскі - 3.002.224 руб., жыдоўскі - 2.588.388 руб., польскі 951.226 руб. 75 кап. і беларускі - 554.042 руб. 60 кап. На 1922-23 нав. г. ужо было асягнана: нямецкаму аддзелу - 2.958.620 руб., вялікароскаму - 4.229.040 р., жыдоўскаму - 4.144.800 р., польскаму - 2.078.400 р., беларускаму - 1.845.160 руб. У наступным 1923-24 бюджэтным годзе бюджэт БА значна павялічыўся і дайшоў ужо да сумы ў 4.736.600 р. /або 94.732 латы/.

Дырэктарам-арганізатарам гімназіі быў з I красавіка 1922 г. зацьверджаны, па хадатайству таго-ж т-ва "Бацькаўшчына", Я. Краскоўскі, які, працуючы лектарам на настаўніцкіх курсах, адначасна з гэтым распачаў патрэбную арганізацыйную працу. У дапамогу яму БА вылучыў інспектара беларускіх аснаўных школ К. Езавітава, які быў прызначаны сябрам камісіі па рамонту будынку, ды яшчэ да гэтае справы былі прыцягнутыя: гр. Якаў Федаравіч Кастылюк, як адзін з старых дзэвінскіх настаўнікаў, далучыўшыхся да беларускае меншасьцевае працы, ды Ніна Васільеўна Фальдман, першая вучыцелька нямецкае мовы і кіраўнік інтэрнату пры гімназіі.

Няма патрэбы асабліва падрабязна спыняцца на ходзе арганізацыі і на працы Дзэвінскае дзяржаўнае беларускае гімназіі

/фотa/

Будынак Беларускай гімназіі ў Дзэвінску
на Варшаўскай вуліцы № 16

бо адначасна з гэтаю кніжкаю выходзе асобная кніжыца аб працы гэтае гімназіі^{х/}. Зазначым толькі, што гімназія беларуская змясьцілася ў лепшым будынку на Новым Страенні ў Дзэві

^{х/} Гл. кніжыцу С. П. Сахарава - ГІСТАРЫЧНЫ НАРЫС ПЯЦІГОДЗЬ ДЗЯ ДЗЭВІНСКАЕ БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ГІМНАЗІІ за 1922-27 год. Выданьне ДзДзБГ, Дзэвінск, 1927. Кніжыца гэта мае 48 балонак на якіх зьмешчана 29 клішэ і дадзены багаты інфармацыйны матар'ял у гэтых XI разьдзелах:

I. Арганізацыйная праца па стварэньню беларускае гімназіі ў Дзэвінску, II. Склад гімназіі, III. Будынак гімназіі, IV. Тып гімназіі, праграма, педагогічны склад і выхаваньне, V. Майстэрні пры гімназіі, VI. Інтэрнат, VII. Школьная Рада. VIII. Утрыманьне гімназіі, IX. Навучальныя дапамогі, X. Выпускі матурыстаў гімназіі і XI. Надзвычайныя выпадкі з жыцця гімназіі

нску і што як-раз у гэтым самым будынку да Усясьветнай вайны працавала ўжо ўспамінанае ў нас 2-е гарадзкое вучылішча, сярод вучняў якога існаваў нелегальны беларускі гурток^{x/}.

Цэнтральнае Праўленьне т-ва "Бацькаўшчына" ўжо ў першы год сваёй працы не абмінула яшчэ адну дужа важную для беларускае меншасці галіну асьветы, гэта - асьвету сельска-гаспадарчую. Каб задаволіць імкненьні некаторых вясковых і мясцовых хлапоў да сельска-гаспадарчае веды, у Дзьвінску была закладзена Прыватная Беларуская Сельска-Гаспадарчая двух-гадовая школа т-ва "Бацькаўшчына", для якой захадамі Цэнтральнага Праўленьня ўдалося дастаць ад міністэрства земляробства належную грашовую дапамогу. Арганізацыя гэтае школы была даручана аграному-беларусу Васілю Ластаўкіну, які з надзвычайнай энэргіяй і захопленнем узяўся за справу і з вялікім посьпехам выканаў пастаўленае яму заданьне. Беларуская сельска-гаспадарчая школа была першаю меншасьцеваю сельска-гаспадарчаю школаю ў Латвіі. Яна зьмясьцілася ў будынку Мельні

/фотa/

Група вучняў КАНЕЦПОЛЬСКАЙ беларускай пачатковай школы Істраўскай вол. Люцынскага пав. у 1921-22 нав.г. У цэнтры сядзіць кіраўнік школы - Васіль Нікіфароўскі

^{x/} У гэтым-жа Дзьвінскім 2-м гарадзкім вучылішчы працаваў адзін час сьвядомы вучыцель-беларус - Міхал Федаравіч Шакун, які любіў гутарыць з вучнямі аб Беларусі і беларусах, дэкламаваў беларускія вершы і нават выступаў на школьных вечарынах у беларускай нацыянальнай вопратцы, дэкламуючы паэму "Тарас на Парнасе", "Панскае ігрышча" і інш.

кава на Шапэўнай вуліцы. Пры школе быў арганізаваны дужа добры інтэрнат для вясковых вучняў, а таксама кватэры для педагогічнага складу школы.

Першы год працы беларускае меншасці закончыўся пад знакам шырокага разгортвання сеткі беларускіх аснаўных школ і стварэння кадраў сьвядомае беларускае інтэлігенцыі. Прыняцце Соймам бюджэту БА падводзіла пад усю арганізацыйную працу моцную матар'яльную базу і забяспечвала далейшы поспех беларускае культурна-асветнае працы.

У зьвязку з гэтымі вынікамі першага году працы і з відавочным умацаваньнем беларускае меншасці, варожыя напады на беларусаў з боку шавіністычных вялікароскіх і польскіх групавак ня толькі ня спыніліся, але нават пад вясну і ўлет

/фотa/

Група вучняў ПУДАНАУСКАЙ беларускай пачатковай школы
Міхалоўскай вол. Люцынскага пав.

ку 1922 г. успыхнулі з новай сілай. Асабліва незадаволены былі велікаросы тым, што шэраг былых "іхніх" школ, у якіх аднак вучні былі па нацыянальнасьці беларусы, перайшоў пад загад БА. Змаганьне з "беларускаю небяспекаю" было паведзена ня толькі ў прэсе, але і ў Соймавых камісіях, і ў павятовых, валасных і мясцовых управах. Вынікі гэтага змаганьня хутка далі сябе ведаць.

БА, сустрэкаючы поўнае разуменьне і спагаднасьць у цэнтры, раптам пачаў атрымліваць трывожныя весткі ад вучыцеляў з мейсц аб тым, што ў некаторых валасьцях мяйсцовыя прадстаўнікі ўлады, па невядомых прычынах і ўплывах, забараняюць пастаноўку спектакляў на беларускай мове, дазваляючы

ў той-жа час і тым самым асобам спектаклі на мовах расейскай або польскай; у іншых вяласьцех беларускім вучыццям, якія адзначаліся ныйбольшай нацыянальнай сьвядомасьцю, раптам прад'яўлялі розныя абвінавачаньні палітычнага характару, рабілі допыты ў іх на мяісцох, гразілі карай за беларускую нацыянальную працу і выклікалі на допыты ў Дзьвінскі Палітычны аддзел. Рэвізіі гэтыя і допыты не давалі ніякіх шкодлівых вынікаў для пацярпеўшых, але затое рабілі вялікі эфэкт наш несьвядомыя беларускія масы, прыдачы беларускаму нацыянальнаму руху ў Латвіі характар забароненага і шкоднага, падачы повады і грунт для пашырэння розных злоумыслых слухаў аб беларускіх грамадзкіх працаўніках і, што самае важнае, гэтыя рэвізіі застрашвалі шырокія кругі беларускага сялянства і мяшчан і трымалі іх у сфэры чужых, нябеларускіх уплываў і розных варожых нашэптаў.

Клопаты, просьбы і інфармацыі ў справах абвінавачаных вучыццалеў наста адрывалі працаўнікоў БА ад бягучай школьна-адміністрацыйнай працы і стваралі ў ей няпрадугледжаныя лішнія труднасьці. Толькі пасьля поўных інфармацый у цэнтры, пачалі зьнікаць гэтыя дзіўныя шэсьці зьявішча на мяісцох.

/фотa/

Група вучняў П-гой клясы ЛЮЦЫНСКАЕ беларускае пачатковае школы ў пачатку яе арганізацыі ў 1921-22 нав.г
Арганізатары школы: вучыццалі Г.Плыгаўка, М.Іваноў і
Р.Жданка

Адначасна з вышэйсказанымі нязразумелымі адміністрацыйнымі мерамі, БА пачаў сустракаць перашкоды ў сваёй працы і з боку тых самаўрадавых органаў Латгаліі, якія знаходзяц-

ца пад найбольшым польскім або расейскім уплывам, асабліва трэба гэта сказаць аб мястowych управах местаў Люцыну і Дзвінску. У гэтых местах, незважаючы на шматлічныя просьбы беларускага жыхарства, аб'яднанага каля сваіх культурна-просветных арганізацый, мястовыя самаўрады ўпарта, пачынаючы з студня месяца 1922 г., адмаўлялі ў адкрыцці мястowych беларускіх аснаўных школ, калі-ж беларускія таварыствы за свой кошт адкрылі ў Дзвінску і Люцыне аснаўныя беларускія школы, дык гэтыя 2 месцы ўсю другую палову 1921-1922 шк. году і некалькі месяцаў 1922-23 шк. году адмаўляліся прыняць фактычна ўжо існаваўшыя пры 150-160 вучнях беларускія школы ў сетку аснаўных школ места.

Барацьба з беларускім нацыянальным адраджэннем дайшла ў 1922 г. да найбольшага напружання ў месяцы ліпені, калі ў Устаноўчым Сойме разглядаліся бюджеты ўсіх аддзелаў нацыянальных меншасцяў. Вялікароская фракцыя дэпутата Прэсьнякова, парушаючы ўсе прынцыпы "адзінага меншасцёвага фронту", з сьляпой ненавісьцю адкрыта выступіла супраць інтарэсаў беларускае меншасці і пачала дамагацца, каб Устаноўчы Сойм адкінуў бюджэт Беларускага Аддзелу. Гэтым шляхам вялікарускія дэпутаты групы Прэсьнякова думалі адным ударам зьнішчыць усю беларускую меншасцёвую працу/. Дамаганьні вялікаросцаў былі падтрыманы палякамі і новым, зусім нечаканым для беларусаў, ворагам - двума невялічкімі групамі - кампаўцамі і трасуноўцамі^{xx}/. Аднак

^x/ Да гонару і розуму вялікароскае нацыі, трэба аднесці той факт, што з 4-х вялікарускіх дэпутатаў усе-ж-ткі знайшоўся адзін дэпутат, адвакат Багачоў, які не згадзіўся падтрымаць прапазыцыю Прэсьнякова аб выкрэсьленьні бюджэту БА і галасаваў за беларускі бюджэт.

^{xx}/ Дэпутат Кэмп даводзіў, што беларусаў у Латгаліі няма і што тыя жыхары Латгаліі, якія лічаць сябе за беларусаў, зьяўляюцца фактычна ня беларусамі, а "быўшымі латгальцамі". Таму ня трэба, па думцы Кэмп, даваць беларусам грошы на асьвету, а трэба паклапаціцца, каб гэтых "быўшых латгальцаў" зноў "вярнуць да свае нацыі" /г.зн.- трэба распачаць латгалізацыю беларусаў/. -Дэпутат Трасун-малодшы прос ганебна здэкаваўся над беларусамі і казаў аб тым, што у яго мяйсцовасьці, у Вайвадоўскай вол. Рэжыцкага пав., беларусаў завуць НЕ беларусамі, а "белыхвосьцікамі". З якога поваду завуць беларусаў "белыхвосьцікамі" ен ня растлумачыў /мы думам, што за белую беларускую даугаполую сьвітку/, але таксама дамагаўся адхіленьня беларускага бюджэту. Гэтыя дзёве латгальскія групыкі не зьмянілі сваіх варожых беларусам пазыцыяў і у наступныя гады. Асабліва ганебна сябе трымаў Ф. Кэмп, які ня спыняўся нават перад дэфэнзунымі артыкуламі супраць беларусаў у латыскай прэсе, за што быў прыцягнуты К. Ёзавітавым да адказнасьці і атрымаў за брахню у прэсе

на абарону беларусаў выступіў Ян Райніс і падаўляючая большасць Устаноўчага Сойму адкінула гэтую ганебную прапазыцыю вялікарускае групы: бюджэт БА быў прыняты.

Робячы агульную ацэнку беларускай меншасцёвай працы у першым 1921-22 нав. г., можна з задавальненнем канстатаваць, што гэта быў год вялікіх поспехаў, год перамогі беларусаў над рознымі вонкавымі перашкодамі і інтрыгамі, якія ставіліся ворагамі беларускага адраджэння на шляху беларускае нацыянальнае меншасці. Перамогі гэтыя былі здабыты энэргійнай працай т-ва "Бацькаўшчына", якое згуртавала каля сябе усе актыўныя беларускія сілы і дзейным падтрыманнем гэтае працы з боку БА, які сам паўстаў праз захады т-ва "Бацькаўшчына", працаваў у поўным кантакце з гэтым таварыствам, падтрымоўваў усе пачынанні яго і сам абапіраўся на грамадскую падтрымку т-ва "Бацькаўшчына". Беларуская грамадзкасць і БА працавалі у поўнай і шчырай згодзе. Далейшыя поспехі, перамогі і разьвіццё беларускай меншасцёвай працы залежлі ужо не ад вонкавых прычын, а толькі ад самых беларусаў, ад іх умення працаваць і самакіраўніцтва, ад іх здольнасці выкарыстаць з такімі высілкамі здабытыя правы нацыянальна-культурнае аўтаноміі.

СКЛАД БЕЛАРУСКИХ ШКОЛ у ПЕРШЫ ГОД ПРАЦЫ

Каб даць уяўленне аб лічбе беларускіх школ і іхнім нацыянальным складзе, ніжэй мы зьмяшчаем табліцы і сьпісы, даныя якіх узяты з афіцыйных дакументаў і з справаздач, якія перахоўваюцца у справах БА і Інспектара беларускіх аснаўных школ у Латвіі. Пры кожным сьпісе і або табліцы паказваецца, з якога дакуманту даныя ўзятыя. Для лепшага разуменьня табліц, трэба ведаць, што школа у Латвіі зьяўляецца адзінай і складаецца з гэтых ступеняў навучэньня:

два тыдні турэмнага арышту. Варожая пазыцыя гэтых груп тлумачыцца ня прынцыповымі якімі-коледы ўстаноўкамі, а толькі чыста асабістымі інтарэсамі лідэраў, якія баяліся і баяцца, што арганізаваная на нацыянальна-сацыяльнай базе беларуская меншасць ня дасць гэтым групам у будучыне сваіх галасоў, і праз гэта, удзельная вага гэтых групавых і лічба іхных дэпутатаў у Сойме паменшыцца.

1. ПЕРШПАЧАТКОВАЯ ШКОЛА, куды прыймаюцца зісум няпісьменныя дзеці, якія праз год-два, у залежнасці ад здольнасцяў, вывучаюцца чытаць і могуць ужо быць прыняты ў I класу аснаўной школы. Першпачатковая школа дужа рэдка існуе, як самастойная асобная школа, а у большасці з'яўляецца дашкольным або падрыхтоўчым класам пры аснаўной школе.

2. АСНАУНАЯ ШКОЛА ПЕРШАЙ СТУПЕНІ мае чатырохгадовы курс навучэння і, у адпаведнасці з гэтым, мае 4 класы: I, II, III і IV. Большасць беларускіх вясковых школ з'яўляюцца школамі гэтага тыпу. Да гэтага трэба дадаць, што беларускія сяляне у большасці пасылаюць дзяцей вучыцца толькі да II-й ці да III-й класы, а затым ставяць дзяцей у працу і навучэнне лічыцца скончаным.

/фотэ/

ЗЯЛЕНШЧЫНСКАЯ беларуская аснаўная школа. У цэнтры ся-
дзяць кураўнік школы вуч. Цімаховіч і беларуску дзеяч
кс. А. Гайлевіч

3. АСНАУНАЯ ШКОЛА ДРУГОЙ СТУПЕНІ мае двухгадовы курс навучэння і складаецца з дзвюх класаў: V і VI. Прымо у Vю класу адбываецца без іспытаў па пасветчанню аб сканчэнні IV класы аснаўной школы. Даволі часта аснаўная школа 2й ступені існуе пры сярэдніх школах, як падгатоўчыя класы данае сярэдняе школы.

4. СЯРЭДНЯЯ ШКОЛА мае чатырохгадовы курс навучэння і складаецца з чатырох класаў: I /УП/, II /УШ/, III /ІХ/ і IV /Х/. У сярэдняй школе прымаюць без іспытаў па сканчэнні поўнага курсу аснаўной школы другой ступені.

Склад беларускіх школ ДЗЬВІНШЧЫНЫ ў 1921-22 нав. г.
/згодна статыстычных кніг інспектара аснаўных школ Дзевінскага
пав. Л.Азоліна і інспектара беларускіх школ К.Езавітава /.

№/г п/п	Назоў школы	Лічба настаўнікоў	П А Д З Е Л В У Ч Н Я У														П О Л		
			К Л А С Ы						НАЦЫЯНАЛЬНАС			В Е Р А Ф Ы З Н А Н							
			дашкольная	I	II	III	IV	V	РАЗАМ	БЕЛАРУСЫ	Пал'які	Іншыя	РАЗАМ	КАТАЛІКІ	ПРАВАСЛАЎН	Іншыя	РАЗАМ	ХЛАПЦОУ	ДЗЯУЧАТ
	<u>I. Прыдзруўская вол.</u>																		
1	1-я Прыдзруўская 6-ці кл.	4	43	30	37	23	-	-	133	131	1	1	133	-	-	-	-	-	-
2	2-я " " 4-х "	2	23	19	22	7	-	-	71	70	1	-	71	-	-	-	-	-	-
3	Зям'яніцкая 4 "	1	-	22	9	9	-	-	40	40	-	-	40	40	-	-	40	-	-
4	Шчэкаўская 4-х "	2	14	21	18	14	-	-	67	57	-	10	67	-	-	-	-	-	-
5	Белкаўшчынск. " "	1	-	26	7	-	-	-	33	33	-	-	33	33	-	-	33	-	-
6	Зайчэўская " "	1	16	13	10	7	-	-	46	46	-	-	46	42	4	-	46	27	19
7	Лунанцкая " "	2	56	26	7	-	-	-	89	85	-	4	89	85	-	4	89	89	-
8	Зарэчкая " "	2	18	33	14	-	-	-	65	65	-	-	65	53	12	-	65	41	24
9	Паліцкая " "	2	-	43	22	4	-	-	69	68	1	-	69	63	5	-	-	40	29
	<u>II. Пустынская вол.</u>																		
10	Пустынкаўская 4-х кл.	2	22	19	10	12	8	-	71	70	1	-	71	70	1	-	71	46	25
11	Максімаўская " "	1	25	14	12	-	-	-	51	41	5	5	51	47	3	1	51	32	19
12	Нухавецкая " "	1	20	-	-	-	-	-	20	20	-	-	20	20	-	-	20	16	4
13	Піскаўская " "	1	19	10	3	-	-	-	32	32	-	-	32	32	-	-	32	19	13
14	Аўсяжыцкая " "	1	16	7	-	-	-	-	23	19	-	4	23	19	4	-	23	13	10
	<u>III. Капінская вол.</u>																		
15	Рагачэўская 4-х кл.	1	36	14	9	2	-	-	61	20	3	38	61	29	-	32	61	38	23
16	Сянкевіцкая " "	1	-	32	5	-	-	-	37	37	-	-	37	29	-	8	37	16	21
	<u>IV. Ужвадская вол.</u>																		
17	Дудэўская 4-х кл.	1	16	19	10	-	-	-	45	36	-	9	45	37	8	-	45	32	13
	<u>V. Ізбелінская вол.</u>																		
18	Кокіскаў 4-х кл.	2	34	22	11	5	-	-	72	39	29	4	72	72	-	-	72	48	24
	<u>VI. г. Дзвінск</u>																		
19	Дзвінская 6-ці кл.	3	68	42	16	34	8	-	160	153	-	7	160	-	-	-	-	-	-
	Разам	33	436	425	231	123	8	-	1223	1100	41	82	1223						

Склад беларускіх школ ЛЮЦЫНШЧЫНЫ ў 1921-22 нав.г.

/Згодна паперні інспектара аскаўных школ Люцынскага пав. гр. О. Свэнэ
ад 20/IV-1922 г. за №.735/.

Назоў школы	Ліч настанові	Надзелі вучняў																П.О.Л.	
		К л а с с в і							Нацыянальн				Веравызнаньне						
		Дашкольнай	I	II	III	IV	V	VI	РАЗАМ	БЕЛАРУСЫ	ПАЛЯКІ	ІНШЫЯ	РАЗАМ	Каталікі	Праваслаўны	Іншыя	РАЗАМ	Хлапцоў	Дзяўчат
1. ЯНАВОЛЬСКАЯ вон.	2	29	10	4	3	-	-	-	46	39	-	7	46	-	40	6	46	27	19
2. Борыгаўская 4-х кл.	3	32	39	36	10	-	-	-	117	108	3	6	117	9	107	1	117	71	46
3. Брыгаўская " "	2	-	38	12	6	-	-	-	56	30	-	26	56	26	30	-	56	35	21
4. Нова-Слабоджкая " "	2	-	63	18	12	-	-	-	93	93	-	-	93	-	93	-	93	57	36
5. Няміцка-Горская " "	2	15	36	18	-	-	-	-	69	69	-	-	69	-	69	-	69	31	38
ІСТРЫНСКАЯ																			
6. Цуцурская 4-х кл.	2	21	17	23	11	5	-	-	77	74	-	3	77	17	60	-	77	46	31
7. Цуцурская " "	2	56	12	-	-	-	-	-	68	41	23	1	68	24	36	8	68	35	33
8. Стараслабоджкая " "	4	41	15	27	20	6	13	-	122	113	-	9	122	5	109	8	122	75	47
9. Каніцпольская " "	1	12	26	27	6	-	-	-	68	66	-	2	68	15	51	2	68	48	20
10. Ляўдэрская 6-ці " "	4	31	18	34	8	15	-	-	109	104	-	5	109	5	100	4	109	60	49
11. Пітэрская 4-х " "	2	32	23	8	-	-	-	-	63	58	-	5	63	5	57	-	63	28	35
12. Руднінская " "	2	-	9	14	7	-	-	-	30	30	-	-	30	7	20	3	30	21	9
ЛЯНДСКАРОНСКАЯ																			
13. Паміштанская 4-х кл.	2	-	34	13	10	10	-	-	67	41	-	26	67	47	2	18	67	36	31
14. Шышкаўская " "	2	-	24	8	2	-	-	-	34	31	3	-	34	3	31	-	34	20	14
15. Шышкаўская " "	2	50	12	11	5	3	-	-	81	67	-	14	81	77	4	-	81	56	25
МІХАЛОУСКАЯ																			
16. Дзельцкая 4-х кл.	1	18	16	21	9	-	-	-	64	61	-	3	64	3	59	2	64	36	28
17. Пуданская " "	2	55	-	14	-	-	-	-	69	69	-	-	69	-	69	-	69	38	31
ПАСІНЬСКАЯ																			
18. Беляўская 4-х кл.	3	34	34	15	10	-	-	-	93	93	-	-	93	61	32	-	93	56	37
19. Луніўская " "		7	18	13	6	-	-	-	44	44	-	-	44	5	39	-	44	22	22
20. Пасіньская 6-ці " "	3	-	19	18	5	10	-	-	52	46	-	6	52	32	11	9	52	35	17
21. Рознаўская " "	6	51	42	84	45	18	-	-	240	179	6	55	240	85	99	56	240	139	101
22. Залеская 4-х кл.	2	45	27	-	-	-	-	-	72	71	-	1	72	59	13	-	72	49	23
23. Шышкаўская " "	2	16	68	13	-	-	-	-	97	94	-	3	97	13	78	6	97	53	44
24. Грыгоровіцкая " "	2	27	27	16	6	-	-	-	76	74	-	2	76	23	48	-	76	55	21
ПЫЛДЗЕНСКАЯ																			
25. Рэстліцкая 4-х кл.	2	25	20	9	8	-	-	-	62	50	8	4	62	13	35	14	62	32	30
26. Рогайтская " "	2	8	9	16	9	8	-	-	50	23	-	27	50	23	23	4	50	31	19
РУНДАНСКАЯ																			
27. Сіоніўская 4-х кл.	2	19	14	14	6	3	-	-	56	55	-	1	56	11	3	42	56	47	9
28. Руніўская " "	2	17	17	22	10	3	-	-	69	55	-	14	69	34	18	17	69	34	35
29. Рунданская " "	3	19	20	20	12	1	-	-	72	72	-	-	72	46	15	11	72	45	27
30. Вартушаўская " "	2	-	32	14	13	9	-	-	68	35	16	17	68	27	39	2	68	44	24
г. ЛЮЦЫН																			
31. Люцынская 4-х кл.	2	28	29	20	18	11	-	-	106	-	-	-	106	-	-	-	106	-	-
		72	588	269	562	251	109	13	2290	1993	60	37	2290	1680	1397	213	2290	1368	922

Сьпіс настаўнікаў беларускіх школ ЛЮЦЫНШЧЫНЫ
у 1921-22 н.г.

/Па даных Люцынскае павятовае Школьнае Управы/

- I. БОРХАУСКАЯ 4-х класовая школа: кіраўнік - Шварцбах Павал /латыш/, вучыцелька - Шварцбах Гэлена /вялікаруська/.
2. БРЫГАУСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Літошка Уладзімер /беларус/, вуч.-Маркоўская Апраціньня /беларуска/, вуч. Блом Аугіньня /латышка/.
3. НОВА-СЛАБОДЗКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Чарнявіна Марыя /беларуска/, вуч. Падмашэнская Вероніка /вялікаруська/, вуч. Пузул Ганна /латышка/.
4. НЯМЕЦКА-ГОРСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Елянеўская Фядосся /беларуска/, вуч. Фрэйддэнфельд Аррыкола /латышка/.
5. РЭЙКОўСКАЯ 4-кл. школа: кіраўніца - Казлоўская Марыя /беларуска/, вуч.-практыкант Лікстыньш Альфрэд /латыш/.
6. ЦУЦУРСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Воркуць Цімафей /беларус/, вуч.-практыкантка Грошун Эльза /латышка/.
7. ЦУЦУРКОўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Дабравольская Насця /вялікаруська/, вуч. Маштакова Аляксандра /вялікаруська/.
8. СТАРА-СЛАБОДЗКАЯ 6-ці кл. школа: кіраўнік - Біручынскі Ян /вялікарос/, вуч. Нікіфароўская Гэлена /беларуска/, вуч. Рутбард Вера /латышка/, вуч. Эйгем Мікола /вялікарос/, вуч. Ляховіч Саламея /полька/.
9. КАНЕЦПольСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Нікіфароўскі Васіль /беларус/, вуч. Рэдман Эльза /беларуска/.
10. ЛЯУДЭРСКАЯ 6-ці кл. школа: кіраўнік - Хруцкі Астап /беларус/, вуч. Крастынь Зэльма /латышка/, вуч. Чаркоўская Клаудзія /беларуска/, вуч. Нікіфароўская Марыя /беларуска/.
11. ПІТЭРСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Нікіфароўскі Кастусь /беларус/, вуч. Радзіёнкава Браніслава /латгалка/.
12. РУДНІНСКАЯ 4-х кл. школа - /пры канцы году ў школе адкрылася вольная вакансія/.
13. ПАЛІШЧЫНСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Занегіна Лізавета /беларуска/, вуч. ~~Рэмо~~ Фелікса /беларуска/.
14. ПУШКОўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Зайгліш Аляксей /беларус/, вуч. Максімава /вялікароска/.
15. ПЭШКОўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Герасімава Тацьцяна /вялікароска/.
16. ДЗЕГЛЕўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік-Цімашэнка Лука /беларус/.
17. ПУДАНОўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Войніч Ганна /беларуска/, вуч. Гэнцельт Аляксандра /вялікароска/.
18. БЕЛЯЕўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Сьцяпанаў Аляксандр

- /беларус/, вуч. Сьцяпанавя Марыя /беларуска/.
19. ЛУНЕУСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Падмашэнская Ганна /вялікароска/, вуч. Зыбіна Эльза /латышка/.
 20. ПАСІНЬСКАЯ 6-ці кл. школа: кіраўнік - Маціеўскі Сямен /беларус/, вуч. Маціеўская Кацярына /беларуска/.
 21. РОЗЕНОУСКАЯ /Зылуцкая/ 6-ці кл. школа: кіраўнік - Еудакімаў Аляксандар /вялікарос//, Еудакімава Марыя /вялікароска/, вуч. Гравіт Даратэя /~~жытшыцкі~~ полька/, вуч. Кудраўцава Марыя /беларуска/, вуч. Пудоўская Марыя /вялікароска/, вуч. Вэльн Ірма /латышка/.
 22. ЗАЛЕСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Крэсьцьянцаў Аудакім /беларус/, вуч. Крэсьцьянцава Домна /беларуска/, вуч. Зіла Артур /латыш/.
 23. ПЫЛАУСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Захарава Марыя /вялікароска/, вуч. Котава Ганна /беларуска/, вуч. Даліба Антаніна /латышка/.
 24. ЧУЧЫШСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Жукоўскі Петра /беларус/, вуч. Лазаронак Вясіль /беларус/.
 25. РЭСТМУЙСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Успенская Аляксандра /вялікароска/, вуч. Гур'ева Зінаіда /вялікароска/.
 26. РОГАЖСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Собалева Ганна /беларуска/, вуч. Цэльмінь Зэльма /латышка/.
 27. БРОДАўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Страмкоўскі Мікола /беларус/.
 28. РУЛЕУСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Брыц Сільвія /латгалка/, вуч. Атлеўнікаў Лявон /беларус/.
 29. РУНДАНСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Клявінь Петра /латыш/, вуч. Клявінь Марыя /беларуска/, вуч. Страмкоўскі Міхал /беларус/.
 30. ВЕРТУЛОУСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Шэршнева Надзея беларуска/, вуч. Лільмеж Аляксандра /латышка/.
 31. ЛЯУЗІНСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Сухарэўскі Браніслаў /беларус/.
 32. ЛЮЦЫНСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Плыгаўка Рыгор, вуч. Іваноў Міхал і вуч. Жданка Раіса /усе беларусы/.

Сьпіс настаўнікаў беларускіх школ ДЗЬВІНШЧЫНЫ
ў 1921-22 н.г.

/Па запісах у кніжцы "рэвізыйных зацемак" інспектара беларускіх школ К.Езавітава/

1. ПЕРШАЯ ПРЫДРУЖСКАЯ 6-ці кл. школа: кіраўнік - Высокіх Уладзімер /вялікарос/, вуч. Чыжэвіч Марыя /полька/, вуч. Арон Вільма /латышка/.
2. ДРУГАЯ ПРЫДРУЖСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Мураўеў Антон /вялікарос/, вуч. Мураўева Зінаіда /вялікароска/.
3. ЗЯЛЕНШЧЫНСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Цімашкевіч
4. ШНЕКАУСКАЯ /Бальбіноўская/ 4-х кл. школы: кіраўнік - Бараноўскі /русіфікаваны паляк/, вуч. Клейнбэрг /латышка/.

5. БЛУКАУШЧЫНСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Садоўская Марыя беларуска/.
6. ВАШКІЛЕўСКАЯ 4-х кл. школа: аграном Глока /лічыць сябе беларусам/.
7. ЛУПАНДАўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Дварэцкі Аугуст /беларус/, вуч. Астроўскі Фелікс /беларус/.
8. ЗАРЭЦКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Заліўскі Сыцяпін /беларус/, вуч. Заліўская Марыя /~~беларус~~ латышка/.
9. ТАЛОўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Цімаховіч /памер ад сухотаў/.
10. ПУСТЫНСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Ауген Красьневіч /беларус/, вуч. Сухаржэўскі /паляк/.
11. МАКСІМАўСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца- вуч. Станкевіч /полька/.
12. ЮХНЯВІЦКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Віктар Дзярган /беларус/.
13. ПЛЕЙКАўСКАЯ 4-кл. школа: кіраўнік - вуч. Каляда /беларус/.
14. АУСКЮІШСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Супынская Галена /беларуска/.
15. СТАНКЕВІЧСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўніца - Дзямідава Галена //беларуска/.
16. ДУДЭЛЬСКАЯ 4-х кл. школа: кіраўнік - Махноўскі Аляксандр /беларус/.
17. ДЗЬВІНСКАЯ 4-х кл. мястовая школа: кіраўнік - Якубецкі Андрэй.

ДРУГІ ГОД ПРАЦЫ, 1922-23 нав. год

У спадчыну ад першага году працы засталіся ня толькі перамогі і поспехі, ня толькі далейшае разьвіццё і умацаваньне усяго дасягнутага, але і выпраўленьне дзе-якіх недахопаў і за

/фотa/

Трэцяя і чацьвертая клясы ДЗЬВІНСКАЕ беларускае пачатковае школы ўвосень 1922-23 нав. г. з кіраўніком-арганізатарам школы гр. Андрэям Якубецкім.

ганау, абмінуць якія ў першым 1921-22 нав. годзе было немагчыма па аб'ектуных варунках працы. Паусталі і зусім новыя пытанні і патрэбы.

Жнівень 1922-23 нав. г. прайшоу у апошніх арганізацыйных высілках: заканчываліся рамонтныя працы ў будынку Дзвінскае беларускае гімназіі і прымо просьбаў аб прыняцці вучняў; паспешна і самым прымітыўным чынам рабілася абсталяванне клясаў для Дзвінскае беларускае аснаўной школы у ніжнім паверху будынку гімназіі, бо Дзвінская Школьная Управа усе яшчэ адмаўлялася даць школе дапамогу; абарудавалася Дзвінская прыватная беларуская сельска-гаспадарчая школа т-ва "Бацькаўшчына"; у Люцыне ішло дзейнае змаганне за беларускую аснаўную школу, якая ўжо паўгода адпрацавала, але ўсе яшчэ усякімі спосабамі ушчамлялася Люцынскаю Школьнаю Управаю; у тым-жа Люцыну прыступлена да арганізацыі двух першых клясаў прыватнае Люцынскае беларускае гімназіі т-ва

/фотa/

Першая кляса Дзвінскае беларускае пачатковае школы у 1922-23 нав.г. з вучыцелькай А.Антанавай-Якубецкай

"Бацькаўшчына" і праца гэтая з поспехам праводзіцца кіраўніком Люцынскае аснаўной школы - гр. Рыгорам Сяменавічам Плыгаўкам, якому дапамагае наездамі кіраўнік БА Г.П.Сахараў. На дапамогу ўжо працуючым грамадзянам, выпісваюцца дзве новыя сьвядомыя ~~на~~ беларускія настаўніцкія сілы: Уладзімер Васільевіч Пігудеўскі - у якасці настаўніка Дзвінскае беларускае гімназіі і Сяргей Канстантынавіч Казака - як настаўнік прадметаў беларусказнаўства у Люцынскай беларускай гімназіі і у Люцынскай аснаўной школе; ды вучоны аграном Абэле запрашаецца на пасадку кіраўніка у арганізаваную гр.

Ул. Ластаўкіным беларускую сельска-гаспадарчую школу.

З сярэдзіны верасня ва усіх гэтых мястowych школах і гімназіях заняткі ўжо ідуць поўным ходам. Здавалася-б, наступае некаторая арганізацыйная перадышка, але гэтае перадышкі няма і у Люцыне і у Дзвінску прыходзіцца весьці штодзённую барацьбу за прыём школ горадам^{x/}; набліжаецца час пачатку заняткаў у вясковых школах, дзе патрэбна зрабіць цэлы шэраг зьмян у складзе настаўнічаў і у самай пастаноўцы навучэння у гэтых школах; Лужаншчына і Рэжыччына чакаць арганізацыі беларускіх школ; усе школы чакаюць і патрабуюць беларускіх падручнікаў, - а тут насоўваецца на беларускіх культурна-асветных дзеячоў новая дужа пільная справа.

/фотэ/

Вучні Дзвінскай Дзяржаўнай Беларускай гімназіі у 1922-23 нав. годзе за працаў у адным з клясаў гімназіі. Каля печы стаіць вучыцель Ул. Корці.

У самы разгар арганізацыйнае працы і падрыхтоўкі да пачатку заняткаў у 1922-23 нав. годзе, падыйшлі выбары у Латвійскі Сойм. Выбары былі прызначаны на 7 і 8 кастрычніка. Часу аставалася дужа мала. Ніводнае палітычнае беларускае арганізацыі, якая магла-б заняцца вядзеннем гэтае справы, у Латвіі яшчэ ня існавала. Беларускія асветнікі з латвійскіх грамадзян былі зусім непадрыхтаваны для палітычнае акцыі.

^{x/} У Дзвінску і у Люцыну на сходах Школьных Упраў, а часам і у Думе адбываліся запраудныя "беларускія дні", запраудныя аратарскія бойкі, на якіх супраць беларусаў "аб'еднаным фронтам" выступалі палякі і вялікаросы, а падтрымоувалі беларусаў часам толькі жыды, ды і то дужа нерашуча і асьцярожна. Большасць гэтых боек прыходзілася прымаць і вытрымліваць інспектару беларускіх аснаўных школ.

Прыезжыя беларусы-настаўнікі ня мелі права прыймаць удзелу у выбарах, як іназемцы, а таму ад усякага удзелу у перадвыбарчай працы ухіліліся.

Насьпех створаны Беларускі Выбарчы Камітэт ня меў ні сродкаў, ні практыкі, ні добрага звязку з вескамі, ні прэсы. Пры такіх варунках цяжка было спадзявацца на постпех, аднак ухвалена было выступіць са сваім беларускім сьпісам, які і быў зарэгістраваны пад № 21. На сьпіску былі выстаўлены 14 грамадзян: Канстантын Езавітаў, Сяргей Сахараў, Астап Хруцкі, Дамінік Мяхэцкі, Чаркоўскі, Віталі Платач, Мікола Стэймакоў, Міхал Сотчэнка, Ян Паўловіч, Блажэвіч, Уладзімер Ціханенка, Клімэнт Харчэнкаў, Павал Крупенкаў, Ф. Крупенкаў.

Праграма, з якой выступіў беларускі сьпісак, складалася з 6 парagraфаў, у якіх прадугледжвалася: перагляд зямельнае рэформы, незалежнасьць спавяданьняў ад дзяржавы, права карыстацца роднай мовай у школе і ў дзяржаўных установах, адмена падатнага налогу і замена яго падатковай сыстэмай, перагляд школьных праграм з тым, каб больш прыстасавалі школы да жыцьця. Гэта была тая беларуская праграма-мінімум супраць якой ніхто з беларусаў, не пакрываючы душой, выступаў ня мог, але праграма гэтая, надрукаваная у ліку 9000 экзэмпляраў, не пасьпела ўжо патрапіць у кожную веску, а таму на выбарах беларусы не сабралі патрэбнага ліку галасоў і ніводнага свайго дэпутата не праялі.

У проігрышы выбарчае кампаніі 1922 г. віны як самі беларусы, мала паклаўшы на гэтую справу высілкаў і энэргіі^х/гэтах/ і "славянскія браты" беларусаў з польскага і вялікароскага табору, якія бяз лішніх братніх сентыментаў ня спыняліся ні перад чым, каб абаламуціць беларускае сялянства і захапіць частку ягоных галасоў. Каб паказаць да якіх агідных спосабаў даходзілі нашыя ворагі ў змаганьні з беларускім сьпісам, мы ніжэй зьмяшчаем клішэ з абвесткі, выпушчанай за некалькі дзён да выбараў польскім сьпісам №14. Тут і пляткарства, і бязглуздыя выдумкі, і нячэсная дэмагогія і бессаромнейшая брахня, - усе гэта лічылася дапушчальным у змаганьні з беларусамі.

Наагул-жа аб соймавых выбарах 1922 г. трэба сказаць, што яны прайшлі неяк міма беларусаў, ня ускальхнуўшы жыцьця беларускае меншасьці: па весках дужа значны працэнт сялянства зусім ня прыймаў удзелу ў галасаваньні.

^х/ Апрача выпуску абвесткі-адозвы са сьпісам кандыдатаў і з праграмай выбарчага Камітэту, ніякіх іншых крокаў, каб папулярызаваць беларускі сьпісак, нямалю было зроблена. Беларускіх перадвыбарчых мітынгаў ня было аніводнага.

свядомая беларуская інтэлігенцыя больш аддавала сіл і ча-
су школьна-асветнай працы, а ня справе правядзення свай
го дэпутата у Сойм^х/, не звярнула патрэбнае увагі.

П И С Ь М О
СПИСКА № 14 К НАШИМ

Б Р А Т Ь Я М Б Е Л О Р У С С А М

Наши ходаки принесли нам весть, что самый
близкий для Вас, это наш СПИСОК № 14, по-
тому что мы, как и Вы, добиваемся польских
школ; Вы как и мы молитесь по польски - и что
Ваши интересы и земельные нужды одинаковы с
нашими.

И так братья белоруссы подадим друг другу
руки, сплотимся в одну громаду и будет нас сила.

Не будем слушать наших врагов наускива-
ющих и травящих нас друг на друга. Доволь-
но их сказок.

Итак, братья белоруссы, пойдем вместе, слу-
шайте сами себя и нас, а не вожаков из № 21,
кои вашими голосами хотят получить теплые ме-
ста, стать Вашими панами, вговорить Вам право-
славие и погнать Ваших детей в русские-кацапские
школы.

ДЕЛО РЕШЕНО - БУДЕМ ГОЛОСОВАТЬ ВСЕ за

С П И С О К № 14.

Клім з польскае перадвыбарчае абвесткі 1922 г. Прыклад
бессаромнай правакацыі нашых нацыянальна-сацыяльных
ворагаў.

^х/ Трэба тутак адзначыць, што у валасьцех Латгальшчыны,
дзе налічваецца ад 6000 да 12000 жыхароў на валасць, дужа
мала робіцца пунктаў, у якіх ставяць урны і можна падаць го-
лас. Таму у васеньскую непагоду, каб дайсьці па гразных лат-
гальскіх дарогах за 12-15 кілёметраў галасаваць, трэба мець
вялікую ахвоту да выканання свайго грамадзкага абавязку і

Гэткая няуважлівасць да справы соймавых выбараў была вялікай памылкай беларускае меншасці, памылкай ня толькі палітычнай, але і вялікай памылкай на фронце культурна-асветным, бо пройгрыш выбарчае кампаніі быў моцным ударам па школьна-асветнай беларускай справе. Адсутнасць беларускага дэпутату ў Сойме умацоўвала пазыцыі нашых ворагаў, падбухторвала іх на новыя варожыя выступленні супраць беларусаў. І калі пасля прайгранае выбарчае кампаніі, беларускія асветнікі зноў узяліся за свае школьныя справы, яны адразу-ж адчулі, што правасці ўсе тыя заданні, якія стаялі перад беларускаю меншасцю і школамі на 1922-23 год, - ніякім чынам ня удацца.

Галоўнейшыя заганы, якія патрабавалі змены і выпраўлення ў працы вясковых аснаўных школ, вынікалі з гэтых момантаў:

/фотэ/

Беларуская Сельска-Гаспадарчая школа ў Дзвінску ў 1922-23 нав. г. Сядзяць злева ўправа: арганізатар школы - аграном Васіль Ластаўкін, новы кіраўнік школы - вучоны аграном гр. Абэле, выкладчыца беларусказнаўства - П.Мядзелка-Грыб і настаўнік матэматыкі - гр. М.Корці

І/ Толькі першых 16 беларускіх аснаўных школ, адкрытых ў звосені 1921 г. у Дзвінскім павеце, былі адразу пасля адкрыцця наіменаваны беларускімі школамі і да паступлення пад загад БА, ніякаму іншаму меншасцеваму аддзелу падпарадкаваныя ня былі. Усе іншыя беларускія школы, у ліку 30 школ існавалі ўжо з 1919-20 нав. году, першыя гады свае працы, да стварэння БА, працавалі пад загадам Вялікароскага аддзелу і насілі назву "рускіх" школ. Пасля арганізацыі БА школы гэтыя, па праву і на моцы пастановы агульнага сходу бацькоў, паступова ў працягу 1921-22 нав.г. перайшлі пад загад

 X/вялікую нацыянальна-грамадскую свядомасць. У іншых частках Латвіі, дзе воласці меншыя, а дарогі куды лепшыя, урнаў ставіцца больш і галасаваць латвей.

БА, прычым праграма школ, склад настаўнікаў былі, да канца памянанага нав. году, пакінутыя без пераменаў, каб не рабіць ломкі сярод навучальнага году^{x/}. Зусім зразумела, што на далейшы час пакінуць гэтыя школы без рашучых зьменаў было немагчыма.

2/ Беларускіх вучыцеляў, падрыхтаваных улетку 1921 г. на першых летніх курсах беларусазнаўства, хапіла толькі на беларускія школы у Дзвіншчыне, а таму у Люцынскім пав. БА змушаны былі пакінуць у перапоўненых да яго школах усё настаўнікаў, нават вялікаросцаў, якія ня толькі ня ведалі беларускае мовы, але і самым варожым чынам спаткалі самы пераход школ пад БА. Ад гэтых настаўнікаў беларускія школы павінны былі быць пазбаўленыя у першую чаргу. Першы выпуск Дзяржаўных аднагодковых настаўніцкіх курсаў стварыў новыя невялікія кадры сьвядомых настаўнікаў, якія і магчыма было ўжо скарыстаць, каб зрабіць зьмену хаця-ж бы часткі неадпаведных настаўнікаў.

3/ Адсутнасьць беларускага выдавецтва і беларускае кнігарні на тэрыторыі Латвіі войстра давала сябе адчуваць: ня было ні падручнікаў на беларускай мове, ні беларускіх бібліятэчак. Усе гэта патрэбна было выпісваць для беларускіх школ з Віленшчыны, што было звязана з вялікімі выдаткамі, а грошы ня было ні у зруйнаваных вайной беларускіх сялян, ні у т-ва "Бацькаўшчына".^{xx/}

Найпільнейшай і неадкладнай патрэбай - была патрэба пільнае зьмены шэрагу настаўнікаў у Люцыншчыне, але тутакж БА стаў перад фактам ня толькі адсутнасьці патрэбнага ліку новых беларускіх настаўнікаў^{xxx/}, але і перад чыста фармальнымі перашкодамі, утрымацелямі вясковых школ зьяўляюцца павя-

^{x/} Гэта дало некаторым асобам грунт, каб вінаваціць БА у тым, што ён нібыта зьяўляецца філіялам Вялікароскага аддзелу і што беларуская школа нічым не адрозніваецца ад вялікароскае школы. Аднак, як мы бачым, аб'ектыўныя варункі працы абмяжоўвалі ініцыятыву і жаданьні вузкімі межамі магчымага.

^{xx/} Для першых 16 школ маленькія бібліятэчкі былі набытыя яшчэ увосень 1921 г. за асабісты кошт аўтара гэтай кніжкі, а затым каля 50 бібліятэчак і значны лік падручнікаў былі набытыя у студзені 1922 г. з урадовых сродкаў па бюджэту БА. Аднак усё набытае не задавальняла патрэбу беларускіх школ і на 25 працэнтаў.

^{xxx/} Нямаль усё новавыпушчаныя з гадавых курсаў маладыя настаўнікі былі прызначаны на вольныя вакансіі у Дзвіншчыне і толькі В. Руднікаў трапіў у Люцыншчыну.

товныя школьныя управы, а згодна закону выбар настаўніка залежыць ад утрымацеля, таму змена настаўніку у беларускіх школах залежыла не ад БА і інспектара, а толькі ад той ці іншай пастановы павятовых школьных упрау. Вось чаму аб зняцці з працы кожнага настаўніка прыходзілася асобна і падоўгу весці перамовы з павятовымі школьнымі управамі, каб знайсці правадныя падставы для звальнення з пасады, або для пераводу у іншую школу, шкоднага для беларускае школы настаўніка. Адзінае, што было у магчымасці БА, гэта дамагацца, каб у будучыне у беларускія школы прызначаліся толькі тыя настаўнікі, якія будуць мець ад БА права на выкладаньня у беларускіх школах. Такім чынам, замена цэлага шэрагу настаўнікаў-вялікаросаў, або "беларусаў 2-ой катэгорыі"^х/, не змагла адбыцца перад пачаткам другога 1922-23 нав. г. і іх прышлося пакінуць у школах яшчэ на адзін год, як спадчыну мінулага.

Другой неадкладнай патрэбай і адным з важнейшых заданняў беларускае асветнае працы на 1922-23 нав.г. была арганізацыя беларускіх школ у Рэжыччыне і Лужаншчыне. У гэтых паведах за першы год працы ня было адкрыта ніводнае беларускае школы і беларускія дзеці усе яшчэ змушаны былі - або сядзець бяз навучэння у хаце, або ісці у школу чужой нацыянальнасці. Статыстыка цэлага шэрагу "рускіх" школ Лужаншчыны і Рэжыччыны, працаваўшых у валасцях з беларускім жыхарствам, ясна даводзіла, што большасць вучняў у іх з'яўляюцца беларусамі, што школы гэтыя толькі па нейкаму непаразумеўна да гэтага часу знаходзяцца яшчэ пад загадам Вялікароскага аддзелу і што зусім справядліва было-б

^х/ Тэрмін "беларус 2-й катэгорыі" прыдумаў вучыцель-аграном Садоўскі ў Дзвінску, які спачатку абвешчыў сябе беларусам і працаваў у т-ве "Бацькаўшчына" і на беларускіх аднагодковых дзяржаўных настаўніцкіх курсах, а потым, калі у беларусаў пачаліся расчуханыя сутычкі з вялікаросамі, ён абвешчыў сябе "беларусам расейскае культуры" і перабег на бок тых, хто змагаўся супраць акрыцця у Дзвінску беларускае асновае школы. Асблівая ганебная трымаў сябе гэты грамадзянін на адным сходзе Дзвінскае школьнае управы у жніўню месяцы, на якім прысутны былі кіраўнікі усіх школ Дзвінску і абгаварывалася справа аб зацверджанні кіраўніком беларускае школы гр. А.Якубецкага і аб прыёме на утрыманьне гораду яшчэ двух настаўніку беларускае школы. Тут гэты гр. як гласны Дзвінскае Думы, выступіў супраць вымаганьняў інспектара беларускіх школ аб прыёме Дзвінскае беларускае школы на утрыманьне гораду, і калі яго прыперлі да сьцяны указаньнем на антымаральнасць ягонай трымаўшчыны, як былога лектара беларускіх настаўніцкіх курсаў, дык ён адказаў, што "з'яўляецца беларусам другой катэгорыі" і што для яго беларуская школа непатрэбная.

зараз-жа перадаць гэтыя школы у БА.

Такім, бяспрэчна беларускіх па свайму складу, школ было у Рэжыцкім павеце, згодна даных самога Вялікароскага аддзелу, - 2 школы^x/, а у Ілукштанскім павеце - 5 школ^{xx}/.

Справа перадачы школ пад кіраўніцтва БА залежыла ад ут-рымацеляў, г.е. ад пастанов Рэжыцкае і Ілукштанскае павято-вых школных упраў.

/фотa/

ТАЛОЕУСКАЯ беларуская пачатковая школа Прыдзруйскай вол. Дзвінскага пав. у 1922-23 нав.г. У цэнтры сядзяць: вучыцелька - Л.Габран і кіраўнік - Э.Вайводзіш.

БА і інспектар беларускіх школ звярнуліся з належнымі захадамі да памяненых школьных упраў і да інспектараў аснаўных школ адпаведных раёнаў, прадставіўшы статыстычныя даныя. Аднак, захады гэтыя ня мелі поспеху: абедзье школьных упраў устрымоуваліся ад перадачы школ на падставе адных статыстычных даных, а тым часам на мясцох, праз сваіх настаўнікаў, вялікароскія школы павялі супраць перадачы школ у БА войструю агітацыю.

^x/ ПАНАУСКАЯ 4-х кл. аснаўная школа Вайводаўскае вол. /на мяжы з Радавай Беларуссю/ мела ў 1921-22 нав.г. - 51 вучня-беларуса, а КРУКОУСКАЯ 4-х кл. школа - 54 вучні-беларусы. Былі яшчэ вучні-беларусы у АНДРУПІНСКАЙ, ЗЫРКОУСКАЙ і некаторых іншых школах Рэжыччыны.

^{xxx}/ ПРЫСТАНСКАЯ 4-х кл. школа - 74 вучні-беларусы
ДЗІРВАНШПСКАЯ 4-х кл. школа - 48 вучняў-беларусаў
ЭЛЛЕРНСКАЯ 4-х кл. школа - 60 вучняў-беларусаў
ФАБІЯНАУСКАЯ 4-х кл. школа - 42 вучня-беларуса
БАРОУСКАЯ 4-х кл. школа - 24 вучня-беларуса
Значны лік вучняў-беларусаў вучыўся яшчэ у школах ВІКТАРАУСКАЙ і ЧЭРВОНСКАЙ.

Пасля неалькіх паўторных захадаў, у Рэжыцкай школьнай управе удалося дабіцца пастыновы аб скліканьні агульных сходаў бацькоў дзвюх школ Вайводаускай гміны і аб пасылцы туды на сход асобнае камісіі, у якой быў-бы і інспэктар беларускіх школ. Камісія зрабіла коньмі з Рэжыцы 70 верст у ~~Ш~~ ~~Нана~~ ~~ускую~~ школу, але аказалася, што вуч. ~~ВРКЕВІЧ~~ /сам беларус, паходзе з вескі Лупанды Прыдзруйскае вол./ агульнага сходу ~~бацькоў~~ ня склікаў, а сабраў толькі Школьную Раду школы, якая складалася з 2-3 чалавек "бывалых" людзей, арыентаваўся у "расейскі бок", а таму перадача школы у БА была вызнаная пастановай гэтых грамадзян непажаданай. У другой школе камісія не знайшла ні агульнага сходу, ні школьнае рады, ні нават самога ~~к~~ ~~у~~ ~~ра~~ ~~у~~ ~~н~~ ~~і~~ ~~к~~ ~~а~~ ~~ш~~ ~~к~~ ~~о~~ ~~л~~ ~~ы~~ школы. З гэтае паездкі было ясна, што справа перадачы школ у БА і справа арганізацыі новых беларускіх школ у Рэжычыне павінна быць паведзена не згары, а зьнізу, захадамі самога беларускага зыхарства.

У Лужыцкім павеце справа стаяла яшчэ горш. Там Школьная Управане пажадала нават выслаць камісію у вышэйпаказаныя 5 школ і такім чынам БА ня меў да гэтых школ нават часовага доступу. Адзінае чаго дасягнула тутакжа беларуская інспэктатура, гэта ~~та~~ прызначэньне аднаго з маладых беларускіх настаўнікаў першага выпуску аднагадовых дзяржаўных настаўніцкіх курсаў, гр. Шарапаева, на вольную вакансію у Варновіцкую школу.

Далейшае змаганьне за беларускую школу у Лужыцкім павеце, як і у Рэжычыне, павінна было весці, як і у 1921 г., беларускае грамадства і культурна-асьветныя арганізацыі. У гэтым напрамку і паведзена была праца: у Рэжыцы і у Бароўцы пачалася падрыхтоўчая праца да адчынення аддзела т-ва "Бацькаўшчына", якія павінны былі ўжо парупіцца аб згуртаваньні бацькоў на змаганьне не за беларускія школы. Практыка аналегічнага змаганьня за беларускія мясцовыя школы у Дзвінску, Люцыну і у Краслаўцы даводзіла справядлівасьць і добрую паспяховасьць гэтага падыходу знізу, бо гэта быў ня чыноуніцкі, а грамадзкі падыход да грамадзкае справы.

Такім чынам намерцёўся падзел працы паміж БА і беларускім грамадствам у справах школы: БА павінен быў кіраваць існуючымі ужо беларускімі школамі і клапаціцца аб іх улучаньні і па-
лепшаньні, а беларускае грамадства аб адчыленьні новых беларускіх школ у беларускіх раёнах.

Трэцяе чарговае заданьне на 1922-23 год было забясьне-чаньне школ падручнікамі. Ужо адзначалася, што падручнікі і кнігі для школьных бібліятэчак выпісываліся з Вільні, але, паміма вялікае каштоўнасьці, надзвычайнае клопатліва сьці і труднасьці гэтага спосабу, была яшчэ адна нязручна сьць у карыстаньні гэтымі падручнікамі: яны мала падыходзілі да праграмы аснаўных школ у Латвіі. Паўставала патрэба ў надрукаваньні зусім новых падручнікаў, прыстасаваных да латвійскіх умоў.

Першаю кніжкаю, якую выпускаў БА, быў лемантар ЗОРКА, нанава перагледжаны і прарэдагаваны гр. А. Смоліч для гэтага выданьня. Перад тым, як выпускаць далейшыя выданьні, трэба было адшукаць на гэта сродкі і аканчальна распрацаваць праграму беларускіх школ. Апошняя праца была даручана некалькім настаўнікам-практыкантам, якія, кажны паасобку, распрацавалі праграму аднаго якога колечы прадмету, а затым праграмы павінны былі быць разгледжаны на настаўніцкіх канфэрэнцыях і зацьверджаны Міністэрствам Асьветы. Усе гэта патрабавала значнага часу, а таму праграмы былі закончаны толькі ў канцы 1922-23 нав. г. Выдрукаваць-жа іх і прыступіць да выпуску беларускіх падручнікаў у Латвіі давялося, па незалежных ад беларусаў прычынах, аб якіх бу-дзе гаворана ніжэй, толькі значна пазьней - ужо ў 1925-26 нав. г., пасля вядомага "Беларускага працэсу".

Тры вышэйўспомненыя заданьні былі самымі неадкладнымі для разьвіцьця беларускае школьнае працы, якая павінна была ахапіць беларускае жыхарства школьнага веку. Але, апрача дзяцей і моладзі, трэба было даць духоўную страву і даросламу беларускаму жыхарству, трэба было арганізаваць і пазашкольную асьвету. Гэта было чыцьвертым заданьнем для беларускага асьветніка.

ПАЗАШКОЛЬНАЯ АСЬВЕТНАЯ ПРАЦА была і ёсць да гэтага часу, ня менш важнай для беларускае меншасьці, чым праца школьная. Малая нацыянальна-сацыяльная свядомасьць беларускага сялянства, адсутнасьць па беларускіх валасьцях на родных дамоў і хат-чыталню, агромны працэнт няпісьменных сярод беларускага жыхарства дарослага, усе гэта вымагала і вымагае вялікае і упартае многагодняе працы. Патрэбна было ладзіць агульнадаступныя лекцыі, арганізоўваць беларускія агульна-асьветныя курсы, школы для дарослых, узяцца за пляновае правядзеньне ліквідацыі няпісьменнасьці шляхам стварэньня асобных вятэрніх гурткоў. На ўсе гэта патрэбны былі значныя сродкі, якіх беларусы ня мелі. Т-ва "Бацькаўшчына" распрацавала падрабязны бюджэт і зьвярнулася да Культурнага фонду з просьбай аб дапамозе. Аднак, дамаганьні т-ва задавалены ня былі і "Бацькаўшчына"

атрымала толькі невялічкую дапамогу у суме 1000 латаў. Па бюджэту БА таксама ня было прадугледжана сум на пазашкольную асвету, а таму гэтая дужа важная галіна асветнай працы, ад якой залежала ўзмацненне беларускае сьвядомасьці, асталася зусім нават незацэпленай.

Адно, што высілкамі беларускае сьвядомае інтэлігенцыі зроблена было у кірунку пазашкольнае асветы, гэта - шэраг беларускіх вечарын і спектакляў павесках і у латгалскіх гарадох, ладжаных сіламі беларускага настаўніцтва і аддзе лат-ва "Бацькаўшчына".

Каб выявіць стан асветы беларускае меншасьці у лічбах, а таксама, каб уявіць сабе, у якой ступені беларуская нацыянальная меншасьць адсталая у галіне асветы ад іншых на родаў Латвіі, ніжэй зьмяшчаемо дзьева параўнаўчыя табліцы, узятыя з брашуры таго-ж аўтара, выпушчанай яшчэ у 1923 г., за час бытнасьці аўтара інспэктарам беларускіх школ^х. З таго часу і да нашых дзён стан асветы у беларусаў мала палепшыўся.

Табліца ХХ.

Пачатковая асвета ў беларусаў
у параўнаньні да іншых нацыянальнасьцяў Латвіі

Нацыяналь насьць	Працэнт ■ пісьм менных	Агульная колькась нацыяна- льнасьці	Лічба аснаў ных школ	На якую лічбу жы хароу прыходзіцца 1 аснаўная школа
	муж жан			
Латышы	74 74	1.119.396	1.317	850
Вялікарсы	43 28	91.477	198	462
Немцы	83 87	58.097	73	796
БЕЛАРУСЫ	39 27	76.194	50	1.522

^х/ Гл. брашуру К.Езавітава - Становішча беларускае школы ў Латвіі. Вільня, 1923. Даволі ўжо рэдкая цяпер брашура гэта мае 28 балонак з гэткім зьместам у 7 разьдзелах: 1. Кароткі уступ

2. Лічба беларусаў у Латвіі
3. Нацыянальнае жыцьце беларусаў у Латвіі
4. Прычыны спазьненьня арганізацыі беларускае нацыянальнае меншасьці у Латвіі
5. Становішча беларускае школы у Латвіі у 1921-22 шк.г.
6. Становішча беларускае школы на 1-е студзеня 1923 г.
7. Агульныя вывады.

Табліца XXI

Сярэдняя школа у беларусаў
у параўнанні да іншых нацыянальнасцяў Латвіі

Нацыяналь- насць	Колькасць нацыяналь- насці	Лічба сярэдніх школ	На якую лічбу жыхароў прыпадае 1 сярэдняя школа
Латышы	1.119.396	60	18.656
Вялікаросы	91.477	25	3.659
Жыды	89.368	9	8.818
БЕЛАРУСЫ	76.194	2	38.097
Немцы	58.097	10	5.809
Палякі	52.244	3	17.414

Як бачым з табліц, беларуская меншасць з'яўлялася ў 1922-23 нав.г. самаю адсталаю і няпісьменнаю меншасцю ў Латвіі. З тых-жа табліц бачым, што лічба беларускіх аснau-ных і сярэдніх школ павінна была-б у бліжэйшыя гады, каб дайсці да прапарцыянальнае роўні з іншымі нацыянальнасцямі, павялічыцца у два разы.

/фотa/

Група беларускіх студэнтаў-стыпэндыятаў у Праскім Універсітэце у Чэха-Славакіі. На фатаграфіі відаць Ауген Салауеу, Аркадзь Салауеу, Тамаш Васільлеу, ~~Азэп~~ Клагін ды іншыя студэнты-беларусы з Латвіі

Што да вышэйшае асветы, дык у першыя два гады яна была зусім недаступная беларусам у Латвіі, бо ніводзін латгальскі беларус ня ведаў латыскае мовы, а таму ня меў магчымасці трапіць у Латвійскі дзяржаўны універсітэт у Рызе. Каб даць выхад беларускай моладзі да вышэйшае асветы, Цэнтраль-

нае Прауленне т-ва "Бацькаўшчына", пры дапамозе Беларускае Нацыянальнае Радy у Празе, накіравала у 1921 і 1922 гадох па некалькі беларускіх матурыстаў у Прагу у Чэскі дзяржаўны ўніверсітэт на стыпэндзі, якія даў беларусам чэха-славацкі ўрад. Хаця-ж пасылка моладзі на доўгі час у замежжа дужа адрывае яе ад роднага караня і ад варункаў жыцця у сваім краі, адначасна аслабляючы інтэлектуальны склад беларускае меншасці у Латвіі, але іншага спосабу здабыць вышэйшую асвету латвійскія беларусы дады яшчэ ня мелі.

На заключэнне гэтага раз'ядзелу трэба адзначыць, што у снежню 1922 г. БА арганізаваў у Дзвінску першую Канфэрэнцыю беларускага настаўніцтва у Латвіі. На канфэрэнцыі былі заслуханы даклады кіраўніка БА і інспектара беларускіх школ,

/фотa/

ПЕРШАЯ КАНФЭРЭНЦЫЯ БЕЛАРУСКІХ ВУЧЫЦЯЛЕЎ у ЛАТВІІ, скліканая БА у снежню 1922 г. у Дзвінску. За сталом прэзідыюму сядзяць злева управа: інспектар бел. школ- К.Езавітаў, кіраўнік БА- С.Сахараў, вучыцель Дзвінскае бел. гімназіі- Ул.Пігулеўскі, дырэктар тэй-жа гімназіі- Ян Краскоўскі, настаўнікі гімназіі- А.Якубецкі, Ул.Корпі ды вучыцель Кожкінскае бел. аснаўнае школы В.Мірановіч

атаксама даклады кіраўнікоў гімназіі і аснаўных школ. Гэтыя даклады былі дужа карыснымі для агульнае ацэнкі стану беларускае асветы, а таксама і для ўзаемнае інфармацыі працаўнікоў беларускае школы.

Не абмінула канфэрэнцыя і агульна-грамадзкіх пытанняў. У першую чаргу абгаворана была справа беларускае прэсы у Латвіі, але канфэрэнцыя змушана была вызнаць, што арганіза-

цыя выхаду беларускае газэты пакуль-што яшчэ не пасілах матар'яльна слабой беларускай меншасці.

ПЛЯНОВЫ ПАХОД

СУПРАЦЬ БЕЛАРУСКАЕ ШКОЛЫ ў ЛАТВІІ

Вышэй адзначалася, што з першых дзен нацыянальна-меншаеццавай беларускай працы у Латвіі, у некаторых латыскіх колах з'явілася думка аб тым, што - пры малой нацыянальнай сьвядо масьці і страшэннай беднасьці беларускага жыхарства ў Латгаліі - яго можна будзе паступова аблатышыць. Дзеля гэтае мэты, па думцы гэтых латыскіх шавіністаў, трэба было узятца за беларускіх дзяцей у Латгаліі і накіраваць іх не ў бела-рускія, а у латыскія шкoly. Аднак, зачыніць толькі што адкрытыя беларускія школы і адкрыць на іх месца школы латыскія было няёмка: гэта магло-б выклікаць пратэсты беларусаў і рожныя непажаданыя няпрыемнасьці і скаргі. Пайсьці афіцыйна на такія шляхі міністэрства асьветы і яго кіруючыя колы ня мелі магчымасьці. Таму, "дзеля пробы" і у абход існуючага закону аб меншасьцевай ~~школа~~ школьнай аўтаноміі, нейкая "патрыятычная" галава прыдумала іншы, больш разумны спосаб, па прыкладу знамянітага нямецкага "Дранг нах Остэн"^х/ і паведаміла аб гэтым "каго трэба" на майсцох.

І вось мы бачым, што у 1922-23 нав.г. латвійская інспектура старанна сочыць за беларуска-вялікароскімі і беларуска-польскімі сваркамі з-за паасобных беларускіх школ і спрытна выкарыстоўвае гэтыя спрэчкі у сваіх мэтах: даволі пану ~~ш~~ інспектару або школьнай управе атрымаць заяву бацькоў з раену якой-коlechы беларускай школы аб тым, што яны жадаюць школу рускую або польскую, як зара у гэту школу накіроўваецца камісія, якая знаходзе школу СПРЭЧНАЙ, адбірае яе з-пад кіраўніцтва БА і перадае у Агульны Школьны дэпартамент.

^х/ Немцы у Пазнані праз нямецкую школу анямечылі палякаў, у Прымор'і - кашубаў, а у Мемельшчыне - ліцьвіноў. Каб замацаваць за Нямецчынай гэтыя правінцыі, нямецкія улады і грамадзянства, апрача нямецкіх школ, арганізавалі яшчэ пляновае скупліваньне зямлі ад польскіх, мазурскіх і літоўскіх земляўласнікаў. Каб правадзіць гэтую працу быў выкінуты лезунг і створана асобнае т-ва "Дранг нах Остэн" /пасоўвайся на усход/ Калі мы прымем пад увагу захапленне нашых школ, ды ўспомнім, што і у нас у Латгаліі і Лідзкішчыне у прыгранічным пасе зямлі, у першую чаргу, могуць купляць латышы і латгалцы, а не беларусы, дык трэба прызнаць, што і у нас праводзіцца прыныцы "дранг нах остэн".

Такім чынам цэлы шэраг беларускіх школ быў адабраны ад БАі апынуся ў руках агульнага школьнага дэпартаменту, які кіруе латыскімі школамі. Беларускіх вучыцялеў з такіх школ зараз-жа перакідалі ў іншыя школы, а ў адабраную школу на значалі настаўніка-латыша, зусім няведаўшых беларускае мова.

Каб надць усей гэтай акцыі выгляд неабходнасьці і праўнасьці, у некаторых школах былі скліканы сходы бацькоў і запрошаны быў у камісію нават інспэктар беларускіх школ. Аднак, права прысутных на сходзе грамадзян вырашаць справу школы не правяралася, часам галасавалі грамадзяне, якія дзяцей у данай школе ня вучылі і на агульным сходзе бацькоў удзельнічаць зусім ня мелі права. Дзякуючы гэтаму становішча беларускага інспэктара ў камісіі было дужа цяжкім яму прыходзілася па некалькі разоў выступаць з прамовамі перад нясьведамым сялянствам, каб высвятліць яму задачы беларускае школы і прычыны змаганьня супраць беларускае школы з боку паноў і расейскіх чорнасоценцаў.

Тутка-ж на сходзе беларускаму інспэктару прыходзілася выкрываць ганебную ролю некаторых настаўнікаў, варожых беларускай школе і дамагацца іх звальненьня або пераводу.

Члены камісіі незауседы з належнай устрыманасьцю ставіліся да высілкаў беларускага інспэктара і часам сьпяшаліся "хутчэй скончыць справу", але усе-ж-ткі тыя дзёве

/фотэ/

ПУСТЫНСКАЯ беларуская пачатковая школа Пустынскае вол. Дзвінскага пав. у 1922-23 нав.г. Школа гэта была адабрана ад беларусаў і перададзена ў Агульны Дэпартамент У цэнтры сядзяць: кіраўнік - латыш НН і вучыцель-беларус - А. Махноўскі

школы, у якія камісія выязджала разам з беларускім інспэктарам - Пустынская і І-ая Прыдзруйская школы - ня былі канчаткова згублены беларусамі: абедзве школы былі перададзены, праўда, у Агульны дэпартамент, але у іх асталася выкладанне беларускай мовы, асталіся вучыццалі-беларусы, а варожыя нам вучыццалі-расейцы і палякі былі пераведзены ў іншыя школы /вуч. Сухаржэўскі, Бараноўскі, Высокіх/.

Пратэсты інспэктара беларускіх школ, гр. К.Езавітава, хача-ж і не маглі спыніць справу пшоду на беларускіх школы, але былі вельмі няпрыемныя для ініцыятараў адабрання беларускіх школ, а таму, каб пазбавіцца гэтых пратэстаў, міністэрства асветы ня спынілася нават перад тым, каб скасаваць нават самую пасаду інспэктара беларускіх школ і, з 1 красавіка 1923 г. К.Езавітаў быў пазбаўлены пасады інспэктара і прызначаны арганізатарам беларускае дзяржаўнае гімназіі ў Люцыну.

/фотэ/

Люцынская прыватная беларуская гімназія т-ва "Бацькаўшчына" ўясно 1923 г. У другім радзе зьлева упрва ся - дзяць настаўнікі: А.Гадлеўскі, А.Мекш, ~~С.Казка~~, П.Мурнэк, М.Арлова, дырэктар гімназіі К.Езавітаў, арганізатар гімназіі ~~Г.Плыгаўка~~, былы часовы дырэктар А.Арлоў, Н.Талоцкі, А.Пэдаць і ~~М.Іваноў~~. У першым радзе сядзяць на зямлі былыя скауты гімназіі: ~~А.Папаценак~~, Б.Іваноў, Я.Воркуль, Л.Мяцэцкі, А.Рудко, Ян Доўгі, А.Дейтан, М.Нікіцін і М.Калінін. Гімназія гэта, даўшая цэлы шэраг высака свядомых маладых беларускіх дзеячоў, закрыта ўрадам у 1925 годзе.

Далейшае адабранне школ ад БАпайшло ўжо бяз лішняга шуму, нямаль-што проста канцэлярскім парадкам. Інспэктурна мячала для чарговага захопу пэуную школу, а з раену гэтае школы "нехта" арганізаваў прысылку просьбы аб ~~ш~~ перадачы беларускае школы ў іншы меншасьцевы аддзел /у каталіцкім

раене - у польскі, а у праваслаўны - у расейскі аддзел/. Зразумела, што у іншы меншасцевы аддзел школа не перадавалася, а трапіла у Агульны дэпартамент. Нямаль як правіла, такімі спрэчнымі школамі у падаўляючай большасці выпадку аказваліся самыя вялікія беларускія школы, у цэнтравых раёнах і пры тым, нямаль усе 6-ціклясовыя школы, як напрыклад: Стара-Слабодзкая 6-ціклясовая беларуская школа, Пасіньская 6-ціклясовая беларуская школа, Індраўская /Бальбіноўская-Шнекаўская/ беларуская школа ды іншыя.

/фотa/

"Цар Максіміліян" /Батлейка/ у пастаноўцы вучняў былой Шнекаўска-Бальбіноўскай беларускай пачатковай школы, пад кіраўніцтвам вуч. М.Талеркі. Зараз гэтая школа ад беларусаў адабрана і зроблена Дзяржаўнай Індраўскай школай Агульнага дэпартаменту

Адбіраючы ад беларусаў шасціклясовыя аснаўныя школы, міністэрства асветы ня толькі захаплівала лепшыя беларускія аснаўныя школы, але адначасна з гэтым наносіла моцны удар і беларускім гімназіям, пазбаўляючы іх новых кадраў гімназістаў з правінцыі, якія прыходзілі у беларускія гімназіі, як раз з гэтых адабраных ад беларусаў 6-ціклясовых аснаўных школ.

Каб супакоіць і залагодзіць беларускіх бацькоў, гэтыя захопленыя беларускія школы атрымлівалі асобныя сродкі на розныя дапамогі вучням: гарачыя фрыштыкі, боты, падручнікі

/зразумела у латыскай мове/ і інш. Каб пазбавіць гэтыя школы ад кантролю валасных упраў, некаторыя з гэтых школ былі зробленыя ўрадовымі аснаўнымі школамі і падпарадкаваныя беспасрэдна Міністэрству асветы. Для такіх школ потым пачалі будаваць асобныя вялізарныя будынкі з інтэрнатамі, каб прыцягнуць да іх вучняў, што асталіся яшчэ пад кіраваннем БА.

Гэтыя прадпрыемствы міністэрства асветы дужа аслабілі беларускую асветную працу і паднялі ваяунічы дух у старых ворагў беларускае меншасці: расейскіх чорнасоценцаў-абрусіцеляў, польскіх паню-абшарнікаў ды дробных шляхцоў-падпанкаў.

Па істоце справы ні вялікаросы, ні палякі нічога ня выігралі з таго, што беларускія школы пераходзілі ў Агульны дэпартамент, наадварот — гэтае захапленне беларускіх школ стварала і падрыхтоўвала на будучыню магчымасць захапіць тым-жа парадкам і некаторыя вялікароскія і польскія школы. Аднак, у сваім сьляпым змаганьні з беларушчынай, ні вялікароскія абрусіцелі, ні паны калёнізатары Латгаліі ня думалі аб будучыне, для іх ужо вялікім посьпехам здавалася часовае хаўрусаваньне з латыскімі шавіністамі у сучасным, страта не калкіх беларускіх школ і спыненне далейшага разьвіцьця беларускае школьнае сеткі.

ТРЭЦІ ГОД ПРАЦЫ, 1923-24 навучальны год.

Зусім зразумела, што паход, узьняты супраць беларускіх школ некаторымі уплывовымі ўрадоўцамі міністэрства асветы, павінен быў зьмусіць беларускую меншасць і яе кіруючыя колы задумацца над стварэньнем сытуацыі і шукаць з яе выхад. Трэба было ацаніць склаўшыся абставіны, выпрацаваць плян далейшае працы і дружнымі высілкамі праводзіць яго у жыцьце. Напачатку, пры ацэнцы абставін працы 1923 г. і пры абгаворваньні тактыцы будучае працы, думкі павадыроў беларускага руху дужа разыйшліся.

Група пачынальнікаў беларускае меншасцэвае працы у Латвіі, з грамадзянамі К.Езавітавым і С.Сахаравым на чале, ясна бачыла, што спыніць паход супраць беларусаў магчыма будзе толькі зьнізу, толькі тады, калі хваля беларускае сьвядомасьці дакоціцца да беларускае вескі, калі у шэрагі змагальнікаў за беларускую школу стануць ня толькі сьвядомыя беларускія інтэлігенты, свабодна ўладаючыя беларускаю моваю але і беларускія сяляне па весках і беларускія рабочыя па

гарадах і тыя беларускія інтэлігенты, у якіх гавора шчырая беларуская душа, хацы-ж яны і мала яшчэ уладаюць літаратурнай беларускаю моваю, бо скончылі школу расейскую. На думцы гэтых грамадзян, трэба было прыцягваць да беларускае працы катнага этнаграфічнага беларуса, даючы яму час на паступовае нацыянальна-сацыяльнае усвєдамленьне і вывучэньне літаратурнае мовы і гістарычнага мінулага беларусау. Такім паступовым усвєдамленьнем можна было згуртаваць каля беларускіх арганізацыяў усю беларускую меншасьць, і ўжо знізу праз аддзелы т-ва "Бацькаўшчына" і праз Школьныя Рады павятовых беларускіх школ, дамагацца замацаваньня беларускіх школ пад кіраўніцтвам БА. Такім чынам, гэтая група дзейчоу стаяла за далейшае пашырэньне працы, прыцягваньне новых сіл і паступовае усвєдамленьне іх.

Другая група дзейчоу, арганічна з Латвіяй ня звязаная, з латвійскімі умовамі мала знаемая і прыехаўшая сюды ўжо пасля таго, як першыя і самыя важныя дасягненьні беларусаў мі ўжо былі здабыты /як 50 беларускіх аснаўных школ, БА, беларускія настаўніцкія курсы і бюджэт для 2-х беларускіх гімназіяў/, выяўляла вялікую нецярплівасьць, была незадаволеная ступенню нацыянальнай сьвядомасьці маладога беларускага грамадзянства і настаўніцтва, не жадала лічыцца з ім і дамагалася тэрміновых зьмен. Гэта група, на чале якой станулі гр. Я. Краскоўскі і Ул. Пігулеўскі, была супраць далейшага пашырэньня працы, супраць цярплівае паступовасьці і прыцягваньня новых сіл, яна дамагалася пільнае "чысткі" беларускага грамадзянства, прыцыпова адкідала усіх тых, хто не ўладае мовай і пакладала вялікія надзеі на тое, што паход супраць беларускіх школ можна будзе спыніць згары шляхам захадаў перад міністэрствам і рознымі латыскімі палітычнымі групамі х/.

Беларускае прэсы у Латвіі у 1923 г. ня было, беларускія ж дзейчы тэрытарыяльна былі расьцярушаны паміж Рыгай, Ляўцынам, Дзьвінскім і правінцыяй, а таму арганізавць спакойную дыскусію або проста сяброўскі абмен думак ня было фізычнае магчымасьці. Гарачыя і спрэчкі у часе кароткіх, нэрвовых спатканьняў, мала дапамагалі высьвятленьню справы, тым больш, што манера гутарак гр. Краскоўскага выклі-

 X/Надзея на дапамогу паасобных палітычных груп згары была тым больш памылковай, што палітычныя групы у Латвіі згодны дамагаць толькі тым, хто сам на мейсцох мае сваю арганізаваную сілу. Звароты-ж да міністэрства і да груп з просьбаў аб арганізацыйнай дапамозе беларусам як-раз маглі толькі гаварыць аб слабасьці беларускае меншасьці і аб тым, што з ей можна ня лічыцца.

кала паміж грамадзянамі войстрыя, часта зусім беспадстаўныя і непатрэбныя пэрсанальныя непаразуменьні.

Беларуская грамадзкасьць у Латвіі склалася у 1921-22 годзе з 2-3 сьведомых беларускіх асьветнікаў, якія ўжо раней прыёмалі актыўны ўдзел у беларускім руху, ды з даволі значнай і стойкай групы настаўнікаў-беларусаў, якія хаця-ж шмат да гэтага ня бралі ўдзелу у беларускай адраджэнчай працы, аднак, па першым закліку, шчыра, усім сэрцам адгукнуліся і прынялі дужа чынны і актыўны ўдзел як у стварэньні т-ва "Бацькаўшчына", гэтак і у яго працы. х/ Добра адчуваючы, што яны вельмі адсталі ад агульнага беларускага адраджэнчага руху, яны усімі сіламі стараліся яго дагнаць, - хадзілі на арганізаваныя ўлетку 1921 г. курсы беларусазнаўства, вывучалі беларускую гісторыю і літаратуру, запісаліся нават на гадавыя дзяржаўныя настаўніцкія курсы, падтрымоувалі ўсе пачынаньні т-ва, прыцягвалі у т-ва новых сяброў, вялі змаганьне з толькі-толькі выступаўшым тады на сцэну гр. Садоўскім і наагул вытрымалі на сваіх плячоў працу праз увесь 1921 год ды першыя месяцы 1922 году, пакуль не зрабілася магчымым выпісаць з-за мяжы новыя беларускія нацыянальна-кваліфікаваныя асьветныя сілы.

З прыездам у Дзьвінск гр. А.Будзькі і І.Краскоўскага, яны абодвы былі кампэнтаваныя ў склад Цэнтральнага Праўленьня таварыства "Бацькаўшчына", а затым ўлетку 1922 г. гр. І.Краскоўскі быў нават абраны старшынёй гэтага т-ва, бо праўленьне высока цаніла катную сьведомую беларускую сілу. Гр. А.Будзька адразу-ж зьліўся з беларусамі Дзьвінску, моцна зсябраваўся з імі і заахвочваў да далейшай працы, бо меў талент простага і шчырага падыходу да людзей. З гр. І.Краскоўскім справа стаяла інакш. Прыехаўшы з віленскае беларускае глебы, дзе беларуская нацыянальная сьведомасьць стаіць дужа высока, а беларускае грамадства мае больш яым чверцьвяковую практыку

х/ На першым ініцыятыўным сходзе 25 сакавіка 1921 г. дзе ля стварэньня у Дзьвінску т-ва "Бацькаўшчына" былі прысутныя: 1/ Старшыня Рыскага т-ва "Бацькаўшчына" К.Б.Езавітаў, 2/ Ян Восіпавіч Харлап, 3/ Ян Максімавіч Белікаў, 4/ Мікола Мітрафанавіч Хмялеўскі, 5/ Вольга Аляксандраўна Васільева, 6/ Петра Пятровіч Дзяменьцьеў, 7/ Аугіньня Федараўна Чапля, 8/ Марыя Ільішна Сасноўская, 9/ Якаў Федаравіч Настылюк. Гэта і быў першы беларускі меншасьцёвы гурток у Дзьвінску. 30 сакавіка шасьцера першых і дзевяты з пералічаных грамадзян падпісалі у натары, а 6 красавіка здалі у Латгаліі Акруговы суд, статут т-ва "Бацькаўшчына" у Латгаліі. Да гэтых, усім у Дзьвінску добра вядомых грамадзян, далучыліся потым іншыя беларускія сілы і працаўнікі, як у г. Дзьвінску гэтак і у правінцыі.

адраджэнчае барацьбы, ен дужа нізка ацэньвау посьпехі беларускае прцы у Латвіі, разглядау беларускае грамадзянства у Латгальшчыне неяк згары, схілены быу ганьбіць яго за адсталасьць ад Вільні, недацэнівау яго шчырае працы і удзельнае вагі у мясцовым жыцьці, а таму ужо увосені 1922 г. ен пасьпеу перасварыцца нямаль з усімі пачынальнікамі беларускага адраджэнчага руху у Латвіі і заняу нейкае неапраудана варожае становішча да усяго беларускага грамадзянства, ізаляваушыся у мурах гімназіі, як на нейкай выспе х/. Гэтая пазыцыя была дужа шкоднай, бо цэлы шэраг уплывовых дзьвінскіх беларускіх сіл быу адкінуты ад новае пляцоўкі беларускага руху у Дзьвінску, ад Дзьвінскае беларускае гімназіі, шмат хто па чуу сябе абражаным у лепшых сваіх пачуцьцях, дзе-хто быу нават расчараваны і адышоу ад працы. З т-ва "Бацькаўшчына" змушаны былі выйсці шчырыя і карысныя для справы грамадзяне, уся віна якіх была у тым, што яны у сваім часе прайшлі расейскую русіфікатарскую школу і ~~пра~~ зара не маглі так шпарка загутарыць на сходах пабеларуску, як гэтага хацелася но ваму ~~шчы~~ нецярпліваму старшыне т-ва.

У такіх цяжкіх абставінах пляновага паходу на беларускую школу збоку міністэрства асьветы, пры варожым вялікароска-польскім акружэньні і хвараблівых зьявах унутрашнія нязгоды павінны былі латвійскія беларусы вырашаць і праводзіць у жыцьце заданьні, што асьталіся яшчэ нявырашанымі з мінулых двух год працы.

Найважнейшых заданьняў, як ужоказана вышэй, было чатыры аз іх самымі багатымі былі два: агульны уздойм нацыянальна-сацыяльнай сьвядомасьці беларускае меншасьці і пытаньне аб настаўніцкіх кадрах для беларускіх школ. Апошняе пытаньне складалася з трох момантаў: падрыхтоўка новых маладых настаўнікаў, уздойм агульна-асьветнае, педагогічнае і нацыянальна-грамадзкае кваліфікацыі ужо працуючых па школах настаўнікаў-беларусаў і выдаленьне з беларускіх школ тых настаўнікаў якія змагаліся з беларускім адраджэнчым рухам.

Справа падрыхтоўкі новых настаўнікаў была даволі добра наладжана ўжо з самага пачатку праз стварэньне Дзяржаўных Настаўніцкіх курсаў, якія улетку 1922 г. зрабілі ўжо другі выпуск сьвядомых маладых вучыцалеў. Трэба было толькі пак-

х/ Спроба некаторых настаўнікаў гімназіі спыніць працае самаізаляваньне ня мела вынікаў: так вучыцельцы П.В. Мядзелка-Грыб было забаронена дырэктарам гімназіі арганізаваньне у Дзьвінску гуртка беларускае моладзі, бо дырэктар гімназіі баяўся кепскіх уплываў млістовае моладзі на беларускіх гімназістаў.

лапаціцца аб тым, каб паступова ператварыць гэтыя курсы з аднагадовых у двух-гадовыя, а таксама і аб тым, каб узьняць агульна-асветны пэнз для той моладзі, што рыхтуецца да паступлення на курсы. Апрача таго, улетку 1923 г., як першая спроба, былі арганізаваны двухмесячныя педагогічныя курсы для першага выпуску матурыстаў Дзвінскае гімназіі, і некаторым добра праслухаўшым гэтыя курсы былі выданыя пасветчанні на права выкладання ў беларускіх школах у Латвіі /М. Касцяровіч, А. Махноўскаму, В. Салавей ды іншым/. Такім чынам, кадр новых маладых беларускіх вучыцалеў быў для беларускіх школ забяспечаны.

/фотэ/

ВАЛТЭРАУСКАЯ беларуская аснаўная школа ў Ізабелінскай вол. Дзвінскага пав. у 1923-24 нав.г. У цэнтры вучыц.
Марыя Касцяровіч

Каб узьняць кваліфікацыю старых настаўнікаў, трэба было ладзіць агульна-асветныя, педагогічныя і беларусазнаўчыя цыклавыя курсы, каб праз шэраг год кожны настаўнік мог паступова падрыхтавацца па асобных прадметах у патрэбным аб'ёме і здаць адным-за-адным адпаведныя іспыты. Асабліва пільна трэба было правесці курсы беларусазнаўства для настаўнікаў Люцыншчыны, бо яны ў гэтым сэнсе былі найбольш адсталымі. х/.

х/ У 1921 г. курсы беларусазнаўства /гісторыя і геаграфія Беларусі, беларуская мова і гісторыя беларускае літаратуры/ былі праведзены толькі для настаўніцтва Дзвіншчыны, а настаўнікі Люцыншчыны праслухаць такіх курсаў ня мелі магчымасці. Улетку 1922 г. у Дзвінску паўторна былі арганізаваны курсы беларусазнаўства, з больш шырокай праграмай а ў Люцыну тым-жа летам былі праведзены толькі першыя каротка-тэрміновыя курсы.

Па чыста тэхнічных прычынах наладзіць курсы беларусазнаўства асобна для Люцыну улетку 1923 г. не удалося, а таму БА былі арганізаваныя агульныя для дзвінскага і люцынскага настаўніцтва курсы беларусазнаўства у Дзвінску х/, куды запрапанавана было прыехаць усім настаўнікам. Усе праслухаўшыя курсы павінны былі здаць належныя іспыты і атрымаць права на выкладаньне прадметаў беларусазнаўства у беларускіх школах.

Справа выдалення з беларускіх школ варожых беларускаму руху настаўнікаў была, як мы ўжо ведаем, больш складанай. Праўда, другі выпуск беларускіх настаўніцкіх курсаў, а таксама і першы выпуск матурыстаў Дзвінскае беларускае дзяржаўнае гімназіі, праслухаўшых летнія кароткатэрміновыя педагогічныя курсы, даваў ужо патрэбныя кадры для замены варожых нам настаўнікаў новымі сьвядомымі сі-

/фотa/

Зяленшчынская беларуская пачатковая школа Прыдзруйскай вол. Дзвінскага пав., з кіраўніком школы Я. Камархінскім, на лекцыі ручной працы.

ламі, але прыдзруйска бок справы не палепшыўся, бо нямаль усе настаўнікі Люцыншчыны, якія змагаліся у 1921-22 і у 1922-23 нав. гадох з запраўднай беларусізацыяй нашае школы, зажадалі улетку 1923 г. прыехаць на курсы беларусазнаўства у Дзвінск, каб праслухаць іх і набыць патрэбную кваліфі-

х/ У Дзвінску жылі ўсе лектары курсаў, якія выкладалі у Дзвінскай беларускай гімназіі, у Дзвінску было добрае памешканьне для інтэрнату і аўдыторыі курсаў у будынку гімназіі, ды, нарэшце, у Дзвінску былі агульныя для усей Латгаліі курсы латыскае мовы для меншасцевых настаўнікаў

кацыю. Такім чынам, адзіная юрыдычная падстава для выдалення ці пераводу такіх настаўнікаў, адсутнасць у іх патрэбнае для беларускіх школ кваліфікацыі, адпадала. З другога боку, пасля праслухвання курсаў беларусазнаўства, дзе-хто з гэтых вучыцялёў мог зусім шчыра змяніць свае адносіны да беларускае адраджэнчае справы на лепшае і у далейшым зусім лепяльна прапавец у беларускіх школах.

Усе гэта прабіла курсы беларусазнаўства у Дзвінску улетку 1923 г. надзвычайна важнымі па сваіх выніках, яны павінны былі даць тон для усяго далейшага беларускага асветна-школьнага жыцця, яны павінны былі умацаваць і угрунтаваць сьведомасць тых настаўнікаў, што ўжо шчыра імкнуліся да беларускае адраджэнчае працы, а таксама змяніць і палепшыць адношанне да беларускага руху у тых, хто да гэтага часу ня меў аб ім правільнае веды, разам з тым, на гэтых-жа курсах павінна было канчаткова высвятліцца, хто з настаўнікаў беларускіх школ зьяўляецца настолькі прынцыповым ворагам беларускага руху, што далейшая праца яго у беларускай школе павінна быць зараз-жа спынена. Кіраўніцтва гэтымі курсамі было даручана групе гр. Я.Краскоўскага і Ул.Пігулеўскага.

Трэба вызнаць, што педагогічная рада і паасобныя лектары курсаў шмат працавалі і запрауды дамагліся, каб прыехаўшыя на курсы настаўнікі атрымалі грунтоўныя веды з беларусазнаўства, аднак, разам з тым, ня можна бяз жалю і суму не адзначыць, што агульная атмасфера на курсах утварылася дужа хвабралівая. За выключэннем гр. Пауліны В. Мядзелкі-Грыб, ніхто з лектараў ня змог бліжэй падыйсці да сваіх калег-слухачоў. Заместа грамадзка-сяброўскіх уплываў і гутарак, дзе-хто з лектараў проста ўжываў пагрозы. Слухачы-настаўнікі, нават з ліку шчырых прыхільнікаў беларускага руху, былі знервованы і зазлаваны рознымі прычэпкамі. Паміж слухачамі і лектарамі адбываліся непатрэбныя і няпрыемныя спрэчкі. Таму, калі прыйшоў час здаваць іспыты, дык нават настаўнікі, меўшы відавочныя поспехі, былі настолькі усхваляваныя і тарарызаваныя, што баяліся ісці на іспыты.

Скліканая 10 жніўня 1923 г., у гэтай нервовай атмасферы, 2-ая канфэрэнцыя беларускіх вучыцялёў Латвіі прайшла дужа напружана і ня толькі не дала карысці, а наадварот яшчэ больш узварушыла ўсе настаўніцтва, бо ні гр. Ул.Пігулеўскі, ні Я.Краскоўскі не знайшлі патрэбным выступіць на канфэрэнцыі з належнымі грамадскімі тлумачэннямі х/, каб заспакоіць настаўніцтва і, у змаганні з ворагамі беларушчыны, аба

х/ Я.Краскоўскі у дзень канфэрэнцыі нават дэманстравана выехаў з Дзвінску на ст. Вышкі - "на дачу".

перціся на ужо сьвядомыя элемэнтны. Спробы старшыні канфэрэнцыі, гр. К.Езавітава, супакоіць настаўніцтва, якое дамагалася адмены іспытаў, мала удаваліся: пры галасаваньні пытаньня аб тым, ці пачадана зрабіць іспыты слухачам курсаў беларусказнаўства, большасьць настаўнікаў галасавала супраць іспытаў; сярод галасаваўшых супраць іспытаў былі і сьвядомыя беларускія настаўнікі, якім іспыты нічым не пагражалі і якім нават непатрэбна было-б ужо іх трымаць.

/фотэ/

ДРУГАЯ БЕЛАРУСКАЯ ВУЧЫЦЕЛЬСКАЯ КАНФЭРЭНЦЫЯ у Латвіі, скліканая БА ІО/УШ-І923 г. у Дзьвінску. У другім радзе сядзяць: інспэктар аснаўных школ Дзьвінскага пав. Лука Азолінь /§ зьлева управа/, побач з ім сядзіць кіраўнік Агульнага дэпартаменту міністэрства асьветы - Мелн'алксніс, намесьнік міністра асьветы - Я.Лундзэм, старшыня канфэрэнцыі дырэктар Люцынскае беларускае гімназіі - К.Езавітаў, кіраўнік БА пры міністэрстве асьветы - С.Сахараў і інспэктар аснаўных школ Ллукштанскага пав.- Я.Бэбрыс

Зразумела, БА меў права загадаць, каб іспыты усе-ж-ткі адбыліся, ~~але~~ Педагагічная Рада іспыты правяла-б незалежна ад панічнае пастановы канфэрэнцыі, аднак кіраўнік БА, С.П.Сахараў, не адважыўся даць гэткага загаду.

Такім чынам, справы замены некаторых неадпаведных настаўнікаў была сарвана, на гэты раз ужо па віне ~~смых~~ беларусаў: няумелым кіраўніцтвам дужа важных курсаў была створана атмасфэра панікі, варотасьці і развалу, а БА ня выявіў ні патрэбнага ўменьня, каб начасе умяшцацца і выправіць справу, ні патрэбнае цьвердасьці, каб усе-ж-ткі зрабіць іспыты абавязковымі.

У выніку гэтае няудалае кампаніі, заменена было ня ІО-І2 настаўнікаў, як намячалася, а толькі 3-4 настаўнікаў, якія

зусім адмовіліся з'явіцца на курсы і былі пераведзеныя у расейскія школы.

Падрахоўваючы вынікі працы у 1923 г. , трэба сказаць, што, ня гледзячы на паход супраць беларусаў, распачаты з міністэрства асьветы падвясну 1923 г., які дужа балюча ударыў па беларускай асьветнай працы, аднак разам з тым у гэтым годзе можна было назіраць і некаторае павялічэньне беларускае грамадзкае актыўнасьці. БА дамагаецца узнаўленьня пасады беларускага інспэктара, а да часу аднаўленьня гэтае пасады перадае інструктаваньне беларускіх школ Люцыншчыны новаму дырэктару Люцынскае беларускае дзяржаўнае гімназіі, гр. К.Езавітаву, а інструктаваньне школ Дзьвінскага павету ускладаецца на ~~першых~~ педагогічны персанал Дзьвінскае беларускае гімназіі. Ідзе пад-

/фотa/

Вучні Дзьвінскае Беларускае гімназіі на паказальным гародзе. За кустамі вішняку і сірэні /бэзу/ відаць будынак гімназіі

рыхтоўка да пляновага правядзеньня пазашкольнае асьветы і арганізавані сталых лекцыяў з чароўным ліхтаром па беларускіх весках; з гэтай мэтай падбіраюцца і апрацоўваюцца матар'ялы, заказваюцца дынапэтывы, галоўным чынам з гісторыі і геаграфіі Беларусі. Абедзьве гімназіі, паміма сваіх ~~іх~~ простых абавязкаў у справе выхаваньня сьвядомае беларускае інтэлігенцыі, вядуць яшчэ значную працу культурна-асьветную, ладзячы для мястовае люднасьці публічныя вечарыны-спэтаклі і вучнеўскія рэфэраты. Люцынская

гімназія выпускае нашапіраграфіе вучнёўскую часопісь "Настаўка", якая рэгулярна выходзіць штомесяц і абслугоўвае ня толькі вучняў Люцынскае гімназіі, але высылаецца па падпісы нямаль ва ўсе беларускія школы у Латвіі. Тая-ж Люцынская гімназія выпускае першы у Латвіі друкаваны тыпаграфскім спосабам зборнік лепшых твораў сваіх вучняў, таксама пад назовам "Настаўка". Каб падняць сьвядомасьць беларускае вёскі, Люцынская гімназія арганізуе спробы культурных паходаў сьвядомае моладзі на вёску, і ўвясну 1923 г. робіцца першы такі трохдзённы паход у Зылупэ і Залесьсе. У гэтым вялікім паходзе удзельнічаюць: драматычная дружна гімназіі, хор, скауты, гайды ў настаўнікі гімназіі; драматычная дружна гімназіі ставіць п'есу Янкі Купалы "Паўлінка" у Зылупэ, у пакарным дэпо, а потым на другі дзень у Залескай беларускай школе; хор выступае у залах і на вольным паве́тры; скауты і гайды паказваюць гімнас

/фотa/

"Паўлінка" - у пастаноўцы вучняў Люцынскае беларускае гімназіі

тычныя практыкаваньні і арганізуюць дзень гульні з вучнямі беларускіх школ. Гэткія паходы запальвалі беларускую вучнёўскую моладзь і заахвочвалі яе у часе канікул самастойна арганізаваць беларускія вечарыны і спэтаклі і тым пасільна дапамагаць беларускаму адраджэнчаму руху і асьветнай працы.

Значную грамадскую актыўнасьць выявілі у 1923-24 нав. г. і некаторыя беларускія настаўнікі, асабліва у Дзьвіншчыне. Тутака многа працавалі гр.гр. Мікола Талерка, Язэп Камаржынскі, Даніла Казлоўскі ды іншыя; яны ставілі дзіцячыя спэтаклі і для дарослых, часам арганізавалі чытаньне рэфэратаў сіламі настаўнікаў Дзьвінскае беларускае гімназіі. Вялікае ажуленьне па вёсках Люцыншчыны было выклікана паходным кі-

но, з якім раз'язджау пачынаючы беларускі паэта Пятро Сакол /Масальскі/.

Адной з найцікавейшых праяў беларускае актыўнасці у справах асветных у 1923 г. з'яўляецца спроба утварэння у весцы Доўгіх Кушнярох, Эвэрсмуйжскае вол. Люцынскага пав., першае прыватнае беларускае аснаўное школы. Арганізацыя гэтае школы была распачата ўвосені 1923 г. з ініцыятывы гр. К.Езавітава і Ул.Ціхамірава якія пайшлі на спатканьне пажадніням кушняроўскіх беларусаў. Папярэдняя рэгістрацыя, праведзеная гр. Ул.Ціхаміравым, дала для школы 60 вучняў. Каб ня траціць дарма часу, было занята памешканьне, пабудаваны мясцовымі сіламі прымітыўныя сталы-парты і гр. Ул. Ціхаміраў прыступіў да працы. Адначасна бы-

/фотa/

Гімнастычная каманда і скауты Люцынскае беларускае гімназіі робяць "піраміду" у часе дзіцячага свята на полі пад Люцынам, у траўні 1923 г.

да паслана БА просьба аб грашовай дапамозе і аб зацверджанні статуту прыватнае школы, бо спадзявацца на хуткае прыём гэтае школы у сетку павятовых школ Люцыншчыны, пры ~~этым~~ стварыўшайся сытуацыі ушчамленьня беларусаў, ня прыходзіла ся. Нажаль, трэба адзначыць, што БА ня выявіў належнага разуменьня справы і патрэбнай энэргіі, каб падтрымаць гэтую дужа важную спробу: на школу ня толькі ня было атрымана ні якае грашовае дапамогі, але ініцыятары не атрымалі ад БА нават і зацверджанага статуту. Апошняе было прычынаю таго што у Доўгія Кушніры сьпешна выехаў інспэктар Люцынскага

павету, вядомы ўжо нам гр. Свэнэ, і зачыніў школу, як працу-
ючую без зацвярджанага статуту, а значыцца, як "нелегальную"

Як адну з праяў актывізацыі беларускае асьветнае працы
улетку і увосені 1923 г. трэба разглядаць адкрыццё зносе
ні 1923-24 нав. г. першае беларускае аснаўное школы у Ры-
зе на Маскоўскім фарштаце. Заходамі ~~пін~~ БА праз Рыскую Шко-
льную Управу і Думу быў праведзены бюджэт на адкрыццё бе-
ларускае школы у Рызе, а самую арганізацыю гэтае школы, з
нечаканым посьпехам, правёў настаўнік Мікола Янавіч Дзямі-
даў. Беларускае таварыства Маскоўскага фарштату дружна пад-
трымала новае пачынаньне і у школу адразу запісалася каля
150 вучняў у розныя класы.

/фотa/

Першая беларуская аснаўная 6-ціклясовая школа у Рызе у
першы год яе арганізацыі, у 1923-24 нав.г. У цэнтры ся-
дзяць настаўнікі школы з кіраўніком М.Дзямідавым і кс.
Альшэўскім на чале

Адкрыццё I-е беларускае школы у Рызе стварыла патрэб-
насьць і магчымасьць арганізацыі на Маскоўскім фарштаце
якога-колечы меншасьцева-беларускага культурна-асьветнага
таварыства, якое абслугоўвала-б і аб'ядноўвала-б беларускую
меншасць у Рызе. Аднавіць працу Рыскага т-ва "Бацькаўшчы-
на", працаваўшага у 1919 і 1920 гадох на Крэпасной вуліцы
№3/5 у Рызе, было немагчыма, бо гэта т-ва, па свайму ста-
туту, было створана для беларусаў-інастранцаў, меўшых гра-
мадзянства і пашпарты Беларускае Народнае Рэспублікі. Зак-
ласьці у Рызе аддзел Дзьвінскага т-ва "Бацькаўшчына" так-
сама было няможна, бо статут гэтага т-ва прадугледжваў

працу толькі на тэрыторыі Латгаліі. Таму у Рызе з сьнежня месяца 1923 г. пачалася падрыхтоўка да стварэньня зусім новага беларускага культурна-асьветнага т-на.

Да усяго гэтага трэба дадаць, што 1923 г. вызначыўся яшчэ і тым, што беларусы зрабілі спробу больш-менш пазнаёміць з сваёй адраджэнчай працай і гісторыяй латыскае грамадства праз латыскі друк. У штомесячніку міністэрства асьветы - "Изглītības Ministrija Mēnešraksts" зьяўляюцца час-ад-часу інфармацыйныя зацемкі аб жыцьці беларускага настаўніцтва і школы у Латвіі, агляд беларускіх падручнікаў ды інш., а таксама выходзе першая брашура на латыскай мове аб беларусах і вялікаросах у Латвіі, напісаная аўтарам гэтае кнігі /К.Іезовітовс - Пар балткреем ун лелкреем Латвія/.х/.

БЕЛАРУСКІ ПРА СУДОВЫ ПРАЦЭС у ЛАТВІІ

Траўля беларускае нацыянальнае меншасьці, як ужо вышэй адзначалася, распачата была пэўнымі коламі яшчэ у 1921 г, з самых першых дзен працы "Бацькаўшчыны" у Дзьвінску. Пас тупова, з году-у-год разьвіваліся і атрымалі у 1923 г. падтрымку з боку некаторых груп латыскіх шавіністаў, траўля гэтая прывяла вясной 1924 г. да звальненьня з пасады дырэктара Люцынскае беларускае гімназіі К.Езавітава хх/, і да стварэньня вядомага Беларускага судовага працэсу у Латвіі. Абставіны гэтага працэсу былі гэткія.

 х/ К.Езавітаў - Пра беларусаў і вялікаросаў у Латвіі. Рыга 1923. Брашура мае усяго 16 балонаў невялікага фармату, але яна была заўважана латвійскім грамадствам і выклікала зацікаўленьне нашых прыхільнікаў ды, зусім зразумела, войстрыя нападкі нашых ворагаў. Зьмест брашуры гэкі: Кароткі уступ. Крыніцы для дасьледаваньня беларусаў. Ці існуюць беларусы і ці ёсьць беларуская мова? Прычыны ўціску беларусаў і беларускае мовы у старой Расеі. Ці ёсьць беларусы у Латвіі? Чаму вялікаросы і палякі змагаюцца супраць беларусаў? Вывады.

хх/ Гісторыя звальненьня К.Езавітава з пасады дырэктара Люцынскае гімназіі надта цікавая. Улетку 1923 г. адбылося ператварэньне гэтай гімназіі з прыватнае у дзяржаўную. У прыватнай гімназіі, з дазволу міністра асьветы, працавала два вучыцеля-беларуса з польскіх падданных - Г.Плыгаўка і С.Казэка. Калі гімназія ператварылася у дзяржаўную, дык дазвол на далейшую працу залежыў ужо не ад міністра асьветы, а ад Габінэту Міністраў. Абодвы настаўнікі падалі належныя просьбы, а да часу адказу з Габінэту Міністраў дырэктар гімназіі, паведаміўшы БА, дапусьціў гэтых вучыцеляў да далейшага выкладаньня ўжо у дзяржаўнай гімназіі. Праз месяцы два прыйшла папэра, што вучыцелям гэтым /абодвы яны ўжо былі падаўшы просьбы аб прыёме у латвій

У сякавіку месяцы 1924 г. інспектар аснаўных школ Дзвінскага пав., Лука Азолінь, чалавек даволі блізкі да польскае грамадзкасці і польскага консула у Дзвінску, аб'язджаючы беларускія павятовыя школы, знайшоу у Дудэльскай беларускай аснаўнай школе на сцяне кляснага пакоя этнаграфічную карту беларускага народу, на якой было адзначана ДЗЕ жывуць беларусы. Карта была віленскага выдання 1919 г. і ужывалася ва ўсіх беларускіх школах у Латвіі. Праўда, на тых картах, што рассылаліся па школах праз канцэлярыю БА, была чырвоным атрэнтам паказана дзяржаўная мяжа Латвіі, на карце-ж Дудэльскае школы гэткае мяжы ня было, бо карта была закуплена вуч. А. Махноўскім з тэй партыі карт, якая яшчэ ня была дапоўнена на няясным межаў. Гэтую карту інспектар забраў з школы і пераслаў у Агульны дэпартамент пры асобнай папэры, у якой зазначаў, што лічыць такую карту недапушчальнай у школах Латвіі. Школьны Дэпартамент накіраваў карту да міністра асветы, а той запатрабаваў тлумачэння ад БА.

Уся справа насіла чыста канцэлярскі характар, павінна была высвятліцца шляхам перапіскі і разгляду карты у Міністэрстве асветы і магла б скончыцца, у нармальных варунках, найбольш вымовай інспектару беларускіх школ за недагляд, бо такая недапоўненая карта была толькі ў адной школе ды і па істоце справе нічога злачыннага ў гэтай навуковай карце ня было. Аднак, нехта з ворагаў беларускае меншасці даў у прэсу сэнсацыйнае паведамленне аб тым, што у беларускіх школах ужываюцца мапы, згодна якіх да Беларусі далучаюцца латвійскія павёты: Дзвінскі, Рэжыцкі, Ляцыйскі ды Лукштанскі.

Невуча-правакацыйная вестка гэта абляцела ўсе латыскія і расейскія газеты у Латвіі, з рознымі камэнтамі і дадат-

скае грамадзянства/ працаваць у дзяржаўнай гімназіі недазволена. У сярэдзіне году знайсці новых вучыцялёў было немагчыма. Таму, спасылаючыся на хуткае атрыманне латвійскага грамадзянства /зара гэтых вучыцялі ўжо латвійскія падданыя/ вучыцялі і гімназія паўторна звярнуліся з просьбай аб дазволе ім далей працаваць у гімназіі. Гэта просьба таксама уважана ня была, а дырэктар гімназіі за дапушчанае ім перавышэнне сваёй улады, быў звольнены з пасады. - Цікава тутакі адзначыць, што калі дэпутацыя ад Школьнае Рады звярталася да Міністра асветы, Штрауберга, прасіць аб астаўленні дырэктара К.Езавітава на пасадзе, дык міністар ужо тады зазначыў, што "для гімназіі лепш будзе, калі К.Езавітаў ня будзе дырэктарам, бо насцьпяваюць нейкія здарэнні". Гэта дае повад думаць, што ўжо у студзені-лютым міністр ведаў, што нешта супроць беларусаў падрыхтоўваецца.

камі. Палітычная паліцыя кінулася у павятовыя беларускія школы Дзьвінскага павету і у Дзьвінскую дзяржаўную беларускую гімназію, шукаючы усюль "злачынную" карту, а потым і падручніка "Геаграфія Беларусі" Аркадзя Смоліча. У кожнай школе была этнаграфічная картабеларусь, але з дадаткам дзяржаўнае мяжы Латвіі. Больш разумнейшыя агенты гэткае карты не адбіралі, але былі і такія "старанныя", што забіралі нават і дапоўненыя мапы, хаця-ж потым некаторыя з іх прыйшлося павярнуць назад у школы. Падручніка геаграфіі А. Смоліча у вучняў ня было.

/фотэ/

Сьлясарна-такарная майстэрня і паходная кузьня пры Дзьвінскай Беларускай гімназіі. Каля кавадла з молатам у руках стаіць малады беларускі паэта Ауген Бартуль

Здавалася, што ўлады ўжо супакоіліся, спалох прайшоў і справа закончылася. Але ў гэты момант пачалі дзейнічаць "прыцелі" беларусаў з Люцыншчыны. Вучыцель расейскае школы ў Люцыну, вядомы вораг беларусаў А.Селунскі, пабачыўшы неяк у аднаго з вучняў Люцынскае беларускае гімназіі паштовую пісульку з картай Беларускай Народнай Рэспублікі, надрукаваную менскім т-вам "Бацькаўшчына" зараз-жа пасля абвешчання незалежнасьці Беларусі 25 сьняўніка 1918 г. у Менску, адабраў гэтую паштоўку ад вучня і паказаў, а затым і перадаў яе вучыцелю-латышу П.Мурнэку, які хаця-ж і выкладаў латыскую мову ў беларускай гімназіі, але, шукаў усялякіх прыцэпак да кіраўнікоў беларускага руху. Гэты

вучыцель, здаецца праз вядомага ворага нацыянальных меншасцяў у Латвіі, віцэ-дырэктара Агульнага Школьнага Дэпартаменту, П.Заліта, пераслаў паштоўку у Міністэрства асветы, а стуль яна трапіла ўжо да пракурора. На паштоўцы гэтай, надрукаванай яшчэ да абвешчання незалежнасці Латвіі, якое адбылося толькі 19 лістапада 1918 г., і да ўстанаўлення латвійскае мяжы на усходзе, г. Дзвінск быў паказаны ў межах Беларусі.

Зноў пачалася газетная кампанія. Рыскі пракурор запатрабаваў рэвізіі нават у справах БА. Міністр асветы прызначыў рэвізію і даручыў яе таварышу міністра асветы Яундзему і ўспомненаму ўжо віцэ-дырэктару Агульнага школьнага дэпартаменту, П.Заліту.

Латвійскае грамадзянства і соймавыя групы, малазнаемыя з беларускім рухам і з беларускаю меншасцю, напалохаліся і забілі трывогу. Ворагі беларусаў гэтую трывогу старанна раздувалі, а гэта аказалася зрабіць тым лягчэй, што як-раз адначасна з усімі гэтымі здарэннямі на ўсходняй мяжы Латвіі у Савецкай Беларускай Рэспубліцы адбываліся дужа важныя падзеі, якія надзвычайна умацавалі беларускі рух: Беларуская Савецкая Рэспубліка атрымала ад РСФСР цэлы шэраг сваіх паведаў і зрабілася дзяржавай у тры разы большай за Латвію х/Наколькі нервова адчувалі сябе некаторыя дэпутаты відаць з таго, што ў бюджэтай камісіі Сойму дэпутат сялянскае партыі Гольдман запрапанаваў, нават, выкрэсьліць бюджэт Беларускага Аддзелу з бюджэту Міністэрства асветы. Прапанова гэтая, аднак, не прайшла, бо міністр асветы паведаміў, што ён загадаў зрабіць рэвізію спраў Аддзелу, абольшасць камісіі стала на тым, што знаход ўспомненай мапы ў Дудэльскай беларускай школе яшчэ ня есць грунт на збаўленне ўсяе меншасці належачага ёй па праву бюджэтнага асыгнавання.

У звязку з соймавымі гутаркамі аб беларускім бюджэце,

 х/ Беларуская Савецкая Рэспубліка ўпрацягу 5 год пасля свайго абвешчання, з I/I-1919 і да сакавіка месяца 1924 г больш была падобна да фікцыі дзяржавы, чым на запраўдную рэспубліку, бо пад беларускім савецкім урадам была пакінута толькі адна Меншчына, у складзе 5-ці паведаў і з 1.500.000 жыхароў. Пад націскам беларускае грамадзкасці і узростаўшае сьвядомасці беларускага народу, савецкая ўлада ў 1924 г. перадала Савецкай Беларусі яшчэ частку Беларускіх этнаграфічных зямель на ўсходзе, якія да гэтага часу ўключаны былі ў склад РСФСР /Віцебшчына, Полаччына, Магілёўшчына і частка Смаленшчыны/. Такім чынам Савецкая Беларусь зрабілася ўжо дзяржавай з 4.200.000 жыхарства і стала важным палітычным фактарам і запраўдным асяродкам беларускага нацыянальна-сацыяльнага адраджэння. - У 1926 г. да Савецкае Беларусі далучана Гомельшчына, і такім чынам зара БССР налічвае 5.000.000 жыхароў.

а таксама з рэвізіяй у БА і вобыскамі у беларускіх школах Дзвінскага павету, газэтная шуміха навукола беларусаў ня сьціхала, а наадварот павялічвалася ўсе больш і больш. Не каторыя з зарваўшыхся газэтных пісакаў, асабліва ў расейскай газэце "Рижский Курьер", ня спыняліся перад самай ашуканскай брахней. Беларускія дзеячы пачалі бараніцца, накіроўваючы ў прэсу свае артыкулы, аднак большая частка іх так і ня была надрукавана.

/фотa/

Балетны гурток Дзвінскай Беларускай Дзяржаўнай гімназіі на рэпэтыцыі ў гімназіяльнай залі, у 1923-24 нав. годзе

Пад уплывамі беларускіх пратэстаў, у некаторых кіруючых латыскіх газэтах пасля ўсякіх сэнсацыйных чутак, з'явіліся, нарэшце, і вялікія артыкулы, прысьвечаныя разгляду беларускага пытання. У гэтых артыкулах аутары, з аднаго боку, нібы-та вызнаюць бязумоўнае права беларускае меншасці на нацыянальна-культурную аўтаномію і падкрэсьліваюць, што не жадаюць, каб беларусы адчувалі сябе ў Латвіі пакрыўджанымі, як гэта было ў старой царскай Расеі, або як есьць у сучаснай Польшчы, але, з другога боку, усе аутары выказвалі пахлахлівую думку аб магчымасці "чырвоных" уплываў на беларускую меншасць з-за усходняе мяжы, з умацаваўшайся Савецкай Беларусі, а таму радзяць уладам у Латгаліі пільна сабраць за настроямі беларускае меншасці і прыймаць, у выпадку патрэбы, рашучыя крокі. Нямаль кожная такая стацыя або вязкава заканчывалася сумаваньнем аб тым, што на усходзе Латгаліі есьць яшчэ воласці дзе толькі па аднэй латыскай школе, а ўсе іншыя школы — беларускія. Аутары знаходзілі гэта ненармальным і дамагаліся, каб лічба латыскіх школ у гэтых беларускіх валасцях была **н** павялічына.

Нядзіва, што падбодраная гэткімі аутарытэтнымі разважаньнямі, палітычная паліцыя, дажываюшая свае апошнія дні, як не залежная установа, рабіла вобвыск за вобвыскам і, ператросшы Дзьвіншчыну, узялася за Люцыншчыну. Нічога яуна злачыннага пад-час вобвыскаў у беларускіх дзеячоў знойдзена ня было, аднак, ~~неракруціўшы~~ значэньне і сэнс некаторых лістоў і адозваў, Дзьвінскі аддзел палітычнае паліцыі, кіраваны ў той час нейкім Гэрбэртам Эйнбэргам х/, прыступіў да арышту выдатнейшых беларускіх дзеячоў, высунуўшы супроць іх абвінавачаньне ў дзяржаўнай здрадзе і падрыхтоўцы аружнага адабраньня Латгаліі ад Латвіі, з мэтай далучэньня яе да Беларускае Рэспублікі. Арыштаваны былі: Канстантын Барысавіч Езавітаў

Ян Ігнатавіч Краскоўскі

Паўліна Вікенцьеўна Мядзелка-Грыб

Уладзімер Васільевіч Пігулеўскі

Уладзімер Аляксандравіч Корці

Андрэй Паўлавіч Якубецкі

Мікола Талерка ды іншыя беларускія

настаўнікі.

Беларускае грамадства ў Латвіі было, як громам, аглушана гэтымі арыштамі. Ніхто не спадзяваўся, што палітычная паліцыя дойдзе да гэтых надзвычайных рэпрэсыўных крокаў. Абязглаўленае т-ва "Бацькаўшчына", усе цэнтральнае праўленьня якога было арыштавана, маучала. Новазакладзенае ў Рызе культурна-прасьветнае т-ва "Рунь", зарэгістраванае толькі 19 сакавіка 1924 г., як-раз адначасна з першымі усплескамі газэтнае падрыхтоўкі да стварэньня беларускага працэсу, таксама не падавала голасу пратэсту, хаця-ж супроць сяброў яго ў Рызе арыштаў ужыта ня было і усе яны былі наволе хх/.

Праз некалькі дзен сам сьледчы па важных справах, гр. Баўкумс, пабачыў відаць, што занадта ш перахваціў у "мерах прэсячэньня" і запрапанаваў звольніць арыштаваных пад залог. Для усіх арыштаваных былі вызначаныя невялікія залогі, ад 100 да 300 латаў, і толькі для К.Езавітава быў вызначаны залог спачатку ў 500, а потым нават у 1000 латаў. Па унясенні залогоў, усе арыштаваныя былі адпушчаны і толькі К.Езавітаў, які ня меў магчымасьці унесці гэтакія вялікія залогі, да самага суда а ж II месяцаў праседзіў у турме /спачатку ў Дзьвінскай,

х/ Гэты Эйнбэрг даўно ўжо скампраматаваны быў у Дзьвінску шырокім жыцьцём непасродкам і, відаць, шукаў спосабу выслужыцца, стварыўшы "вялікую справу". Праз год-два ён усе-ж-ткі быў пазбаўлены пасады і прыгавораны Латгальскім Акруговым судом на 4 месяцы турмы за хабары.

хх/ Культурна-прасьветнае т-ва "Рунь" закладзена было ў Рызе з ініцыятывы гр.гр. Я.Шчорса, Н.Піўскай, П.Шпакоўскага, С.Сахарова і А.Родзкі.

затым быў пераведзены ў Рыскую Цэнтральную турму і, нарэшце, зноў звёрнуты ў Дзвінскі турэмны замак/.

Пратэсты беларускіх арганізацыяў з Прагі, Коуны і Бэрліну, дамагаюшыхся спынення відавочна-беспадстаўнага сьледзтва, посьпеху ня мелі. Затое на сьледчага і пракуратуру рабілі вялікае уражаньне усялякія фальшывыя чуткі і дакумэнты, якія фабрыкаваліся за мяжой і прадаваліся латвійскім пасольствам. Адзін з такіх дакумэнтаў гаворыць аб тым, што

/фотa/

Канстантын Барысавіч Езавітаў на Беларускім працэсе.
За час сядзеньня ў турме ў яго вырасла вялікая барада, зусім зьмяніўшы выгляд твару

у Латгаліі ідзе падрыхтоўка дапамогі К.Езавітаву, каб ён змог уцячы з турмы. Таму К.Езавітава трымалі ў самай сур'ёзнай ізаляцыі: у асобнай камеры, з маленечкім вакенцам і падвойнымі кратамі, дзе звычайна трымаюць "сьмяротнікаў" /засуджаных на кару сьмерці/ і забойцаў.

/Канца кнігі дагэтуль дастаць няудалосся/.
Кніга маецца ў сп. Ч.Будзькі.

From

Kopija knihi зроблена для потреб UA
і згадуюча уласності
сіамі Паркових.